

**Вищий навчальний заклад
«Університет економіки та права «КРОК»**

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
УНІВЕРСИТЕТУ «КРОК»**

Міжнародне фахове видання

Випуск сорок другий

Київ – 2015

Збірник наукових праць «Вчені записки Університету «КРОК»:

- 1) внесено до нового переліку наукових фахових видань України з економічних наук (Бюлетень ВАК України. – 2010. – № 3. – С. 5);
- 2) входить до бази даних «Російський індекс наукового цитування» (база даних РИНЦ), розташованої в науковому інформаційному ресурсі російської зони мережі Інтернет;
- 3) входить до бази даних Ulrich's Periodicals Directory, США (international database Ulrich's Periodicals Directory, USA).

В-90 Вчені записки Університету «КРОК» / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Вип. 1 (1997). – Вип. 42. – К., 2015. – 176 с.

У сорок першому випуску зібрані статті науковців Університету економіки та права «КРОК», інших вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ України за результатами їх наукової роботи у 2011-2015 роках.

Розраховано на викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків у сфері економіки, фінансів, економіки підприємств, міжнародної економіки, обліку й аудиту, управління, економічної безпеки.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Університету економіки та права «КРОК»
(протокол № 7 від 23 червня 2016 року)*

Головний редактор: Алькема В.Г., доктор економічних наук, професор
Редакційна колегія: Борисенко З.М., доктор економічних наук, професор
Грушко В.І., доктор економічних наук, професор
Денисенко М.П., доктор економічних наук, професор
Захаров О.І., кандидат економічних наук, професор
Кігель В.Р., кандидат економічних наук, доцент
Козенюк В.О., доктор юридичних наук, ст. наук. співр.
Косарев О.Й., кандидат економічних наук, доцент
Лаптев С.М., кандидат економічних наук, професор
Мелько Л.Ф., кандидат педагогічних наук, доцент
Петрова І.І., доктор економічних наук, професор
Одягайло Б.М., доктор економічних наук, професор
Радіонова І.Ф., доктор економічних наук, професор
Рокоча В.В., доктор економічних наук, професор
Сідак В.С., доктор історичних наук, професор,
кандидат юридичних наук
Степанкевич К.С., кандидат економічних наук, доцент
Терехов В.І., доктор економічних наук, професор
Тимошенко В.А., доктор юридичних наук, професор
Ушакова Н.М., кандидат економічних наук, професор

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17174-5944ПР від 18.11.2010 р.

Вступне слово

У випуску №42 збірника «Вчених записок» ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», який Ви тримаєте в руках, опубліковано результати наукових досліджень учених економістів університету та інших вищих навчальних закладів, академічних інституцій України та науковців-практиків органів державного управління, організацій інформаційно-аналітичної та інноваційної діяльності. Поточний випуск міжнародного фахового видання містить п'ять розділів. Його особливістю є наявність наукових публікацій з питань державного регулювання різних видів економічної діяльності, реструктуризації та модернізації економіки і регіональної економічної політики, управління різними аспектами діяльності та ресурсами сучасних підприємств і освітніх інституцій, а також спільні публікації вчених економістів та магістрантів університету. Особливістю цього випуску є розміщення матеріалів, присвячених різним аспектам державного регулювання окремих елементів українського ринку, реструктуризації та модернізації вищих навчальних закладів та системи вищої освіти в умовах імплементації нового законодавства про вищу освіту. Висвітлено точки зору щодо формування освітнього простору академічної свободи та формування професійних компетенцій керівників різних рівнів управління підприємств і вищих навчальних закладів з метою забезпечення їх ефективного інноваційного розвитку.

У розділі «Економічна теорія» подано статті, що висвітлюють питання державного регулювання рекламної технології продакт-плейсмент на українському ринку. У них проаналізовано можливості та необхідності проведення заходів з націоналізації як одного зі шляхів виходу української промисловості з кризи. Охарактеризовано інноваційну систему Одеської області та її роль у розвитку виноробних підприємств регіону. З позиції сучасної економіки розглянуто заробітну плату як складову частину сукупного попиту на внутрішньому ринку України. Розкрито аспекти оцінювання політичної ренти з використанням рейтингів міжнародних організацій і подано оцінку стану національної продовольчої безпеки України в контексті євроінтеграційних процесів, оцінку економічних збитків здоров'ю населення Київського регіону, завданих недостатнім і нерациональним харчуванням. Розглянуто питання виділення класифікаційних ознак функціональних складових економічної безпеки вищої освіти. У цьому ж розділі систематизовано підходи до визначення пріоритетів формування ефективної зайнятості в Україні.

У розділі «Фінанси» розміщено статтю, присвячену особливостям оподаткування роздрібного продажу піддакцизних товарів.

Розділ «Міжнародна економіка» містить публікацію, у якій розглянуто особливості сучасного глобального економічного розвитку.

У статтях розділу «Економіка підприємства» представлено структурно-функціональний аналіз логістичних систем комерційних посередницьких підприємств. Розкрито стан і тенденції розвитку інноваційної політики держави як чинник економічної безпеки суб'єктів господарювання. Розглянуто сучасні інструменти державної підтримки інноваційної діяльності агропромислових підприємств України в контексті економічної безпеки суб'єктів господарювання. З'ясовано значення та роль управління грошовими потоками в діяльності вітчизняних підприємств. Представлено результати досліджень щодо сутності та значення діяльності економічної безпеки в діяльності підприємств.

Статті розділу «Менеджмент і маркетинг» висвітлюють теоретичні аспекти формування механізму управління інноваційною діяльністю підприємств з виробництва будівельних матеріалів, розкривають особливості реструктуризації вищих навчальних закладів як інструменту формування освітнього простору академічної свободи. Представляють авторське бачення підходів до інтеграції підприємств регіону в інноваційний кластер. Розкривають аспекти формування професійних компетенцій керівників різних рівнів управління машинобудівних підприємств як умови підвищення потенціалу їх інноваційного розвитку. Розглядають процеси формування професійних компетенцій керівників структурних підрозділів вищих навчальних закладів для забезпечення інноваційної спрямованості стратегії їх розвитку.

Головний редактор,
доктор економічних наук,
професор *В.Г. Алькема*

Розділ I

Економічна теорія

УДК 659.4

Є.В. Алімпієв
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економічної теорії
Університет економіки та права «КРОК»

Я.К. Павлюченко
студентка магістратури факультету
економіки та підприємництва,
кафедри маркетингу та поведінкової економіки,
Університет економіки та права «КРОК»

Державне регулювання рекламної технології продакт-плейсмент на українському ринку

У роботі досліджено основні аспекти сучасного виду реклами – продакт-плейсмент. Визначено та проаналізовано доцільність використання продакт-плейсмент як методу просування продукції, переваги та недоліки цього маркетингового інструменту. З'ясовано, що надвисока ефективність продакт-плейсмент як різновиду прихованої реклами забезпечується шляхом зловживання, пов'язаного з утиском прав споживачів медіа-контенту та власників торгових марок, сприяння розвитку тіньового рекламного ринку та порушення Закону України «Про рекламу». Запропоновано заходи державного регулювання з недопущення зловживань і способи державного контролю за використанням продакт-плейсмент реклами.

Ключові слова: продакт-плейсмент, прихована реклама, державне регулювання, конкуренція, права споживачів медіа-контенту, «джинса», авторські права.

Е.В. Алимпиев
доктор экономических наук, доцент,
профессор кафедры экономической теории,
Университет экономики и права «КРОК»

Я.К. Павлюченко
студентка магистратуры факультета
экономики и предпринимательства,
кафедры маркетинга и поведенческой экономики,
Университет экономики и права «КРОК»

Государственное регулирование рекламной технологии продакт-плейсмент на украинском рынке

В работе исследованы основные аспекты современного вида рекламы – продакт-плейсмент. Определена и проанализирована целесообразность использования продакт-

плейсмент как метода продвижения продукции, преимущества и недостатки использования этого маркетингового инструмента. Выяснено, что сверхвысокая эффективность продакт-плейсмент как разновидности скрытой рекламы обеспечивается через злоупотребления, связанные с ущемлением прав потребителей медиа-контента и владельцев торговых марок, содействие развитию теневого рекламного рынка и нарушение Закона Украины «О рекламе». Предложены меры государственного регулирования по недопущению злоупотреблений и способы государственного контроля над использованием продакт-плейсмент рекламы.

Ключевые слова: продакт-плейсмент, скрытая реклама, государственное регулирование, конкуренция, права потребителей медиа-контента, «джинса», авторские права.

Yevheniy V. Alimpiyev

*Doctor of Economic Sciences, Associate
Professor of Economic Theory
“KROK” University*

Yana K. Pavlyuchenko

*Master Degree Student of the Faculty
of Economics and Business,
Department of Marketing and Behavioral Economics,
“KROK” University*

State Regulation of Advertising Technology of Product Placement on the Ukrainian market

The research examines basic aspects of the modern form of advertising - product placement. Reasonability of product placement as a method of product promotion is identified and analyzed. The paper presents the advantages of using of this marketing tool and investigates its shortcomings. It was found that the ultra-high efficiency of product placement as a kind of hidden advertising is provided by the abuse, connected with infringement of the rights of media content consumers and brand owners, promoting the development of the shadow advertising market and the violations of the Law “On Advertising”. The measures regarding state regulation to prevent abuse and provide methods for monitoring the use of product placement advertising are offered.

Keywords: product placement, hidden advertising, government regulation, competition, rights of media content consumers, «jeans», copyright.

Постановка проблеми

На сучасному рекламному ринку спостерігається втома споживачів від реклами і недовіра до неї. Тому маркетинговий процес планування public relations (PR), в основі якого лежить прагнення донести до широких кіл громадськості ідею про те, що основним завданням фірми є не отримання прибутку, а прагнення діяти в інтересах споживачів і суспільства, набуває актуальності.

Для того щоб реклама не мала такого нав'язливого характеру, рекламодавці активно розвивають нові інструменти реклами, зокрема, продакт-плейсмент. Передбачається, що реклама виду продакт-плейсмент не викликає роздратування у споживачів завдяки прихованому характеру. Сьогодні продакт-плейсмент є одним із найбільш ефективних методів просування брэнда. Однак із застосуванням продакт-плейсмент, як прихованого виду реклами, пов'язана низка недоліків і порушень економічного та правового характеру, які повинні стати об'єктом державного регулювання. Саме цим зумовлена актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Продакт-плейсмент як маркетинговий інструмент має свою історію, однак на вітчизняних маркетингових теренах використовується недостатньо ефективно. Це зумовлено, зокрема, нестачею аналітичного інструментарію дослідження такого прийому, переваг і недоліків продакт-плейсмент, недостатньо розробленою методикою аналізу впровадження цього типу реклами. Розробленням продакт-плейсмент реклами займалися такі провідні вчені, як Дж. Бернет [1], С. Моріарті [1], Ф. Котлер [2], С.Є. Ромат [3] та інші. У своїх працях вони висвітлюють окремі питання специфіки поширення прихованої реклами у фільмах, телепередачах, художній літературі, музичних творах і комп'ютерних іграх.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У сучасних умовах, коли аналіз використання існуючого комплексу маркетингових комунікацій виявляється недостатнім, не кажучи вже про традиційні методи просування продукції, настає золотий період розвитку такого маркетингового напрямку продукт-плейсмент, як PR-технології імплементації у свідомість споживача образів, ситуацій та установок щодо рекламованого продукту. Застосування продакт-плейсмент є дуже ефективним майже для всіх напрямів бізнесу. Разом з тим, правила застосування продакт-плейсмент із погляду можливих порушень економічних законів ринку, прав споживачів, дотримання правових норм є недостатньо вивченим питанням. Тому й проблеми державного регулювання цього явища є недостатньо дослідженими.

Формулювання цілей статті

Метою роботи є дослідження сучасної рекламної технології продакт-плейсмент на ринку реклами в Україні – її змісту, особливостей застосування, переваг і недоліків, – обґрунтування необхідності та меж державного регулювання продакт-плейсмент реклами.

Вклад основного матеріалу дослідження

Продакт-плейсмент є рекламним прийомом, який полягає в тому, що реквізит у фільмах, телепередачах, комп'ютерних іграх, музичних кліпах або книгах має реальний комерційний аналог. Зазвичай демонструється сам рекламований продукт, його логотип або згадується про його хорошу якість [4]. Разом із тим, згідно із законодавством багатьох країн, України також, продакт-плейсмент не підпадає під визначення «легітимної» реклами.

На етапі зародження продакт-плейсмент сприймався в основному через художні фільми, потім швидко завоював рекламу на телебаченні та радіо як альтернатива прямої реклами і в реаліях сьогодення охопив усі медіа-жанри.

Активний розвиток продакт-плейсмент розпочався з другої половини ХХ ст., передумовою чого став розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій, зокрема технологій передачі та збереження значних обсягів медіа-контенту.

На сьогодні продакт-плейсмент уже перестав бути новаторською тактикою і впевнено захоплює рекламний ринок, переростаючи в ключову маркетингову стратегію. Про активний розвиток продакт-плейсмент свідчать такі цифри:

- близько 70% рекламодавців використовують продакт-плейсмент [4];
- у кіноіндустрії Голівуду наданням послуг продакт-плейсмент займаються близько 200 спеціалізованих рекламних агенцій (не враховуючи рекламні агенції широкого профілю) [5, с. 9];
- приріст доходів рекламних компаній США від продакт-плейсмент у 2014 р. становив 12,8%, або 6,01 млрд дол. порівняно з попереднім роком. При

цьому відмічається подальше прискорення тенденції зростання, оскільки приріст доходів у першій половині 2015 р. становив 13,2% [6].

Українські маркетологи також активно використовують технологію продакт-плейсмент, про що свідчить наявність спеціалізованого національного інтернет-ресурсу, де можна укласти угоду з розміщення продакт-плейсмент реклами. Партнерами цього ресурсу виступають ключові українські медійні групи – «1+1», «Інтер», «Перший національний канал» та інші [7].

Можна стверджувати, що ця маркетингова технологія переросла в справжню спеціалізовану індустрію, яка займається інкорпоруванням у медіа-носії прихованої реклами типу продакт-плейсмент.

У визначенні потенційних споживачів реклами типу продакт-плейсмент відправною точкою є канали поширення цього типу реклами. Найбільш потужними каналами вважаються кінофільми та музикальні кліпи, як такі формати медіа-продукції, у яких є найбільше можливостей для розміщення реклами продакт-плейсмент. Менш потужними, як із погляду можливостей розміщення продакт-плейсмент, так і з погляду широти потенційної аудиторії, є телевізійні програми, шоу, друкована продукція (книги, журнали), аудіо-продукція (пісні, радіопрограми). Ще менш потужними каналами охоплення аудиторії є журнали.

За різними варіантами класифікації виділяють три або чотири види реклами продакт-плейсмент (рис.).

Візуальний продакт-плейсмент – продукт, послуга чи логотип – з'являється в кадрі на декілька секунд. У кінокартині це, зазвичай, подають наприклад, так: героїня просто йде вулицею, і її увагу привертає яскрава вивіска з логотипом певної компанії.

Вербальний продакт-плейсмент – відбувається тоді, коли герої фільму вголос вимовляють назву брэнда. Такий вид реклами справляє більший ефект на глядача, аніж візуальний, оскільки багато людей відволікаються під час перегляду.

Динамічний продакт-плейсмент – це використання брэнда в сюжеті, коли герої твору використовують товар визначеного брэнда і це допомагає розвитку сюжету. Це найбільш діючий інструмент впливу на глядача, оскільки він поєднує і візуальний і вербальний методи [8].

За іншою версією цієї класифікації, виокремлюють аудіальний, або звуковий, вид продакт-плейсмент, який включає вербальний і невербальний підвиди.

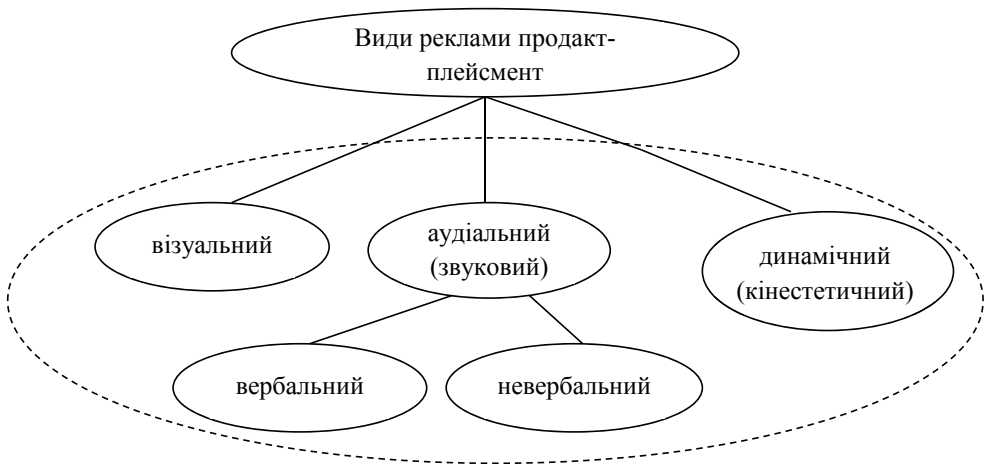

Рис. Види реклами продакт-плейсмент

Джерело: розроблено автором

Прикладами невербального звукового продакт-плейсмент є запатентований звук (кляцання) запальнички Zippo, звук двигунів автомобілів БМВ, штатні звуки та рінгтони мобільних телефонів (Samsung, Apple), фірмові звуки ПО (Windows, Skype).

Товари, які рекламуються за допомогою продакт-плейсмент, можуть варіюватися залежно від традицій, уподобань, розвитку ринків, законодавства конкретної країни. Проте, оскільки найбільш потужні канали поширення продакт-плейсмент – кіно та відеокліпи – мають міжнародне поширення, то можна говорити про типовий інтернаціональний перелік товарів, які найчастіше зустрічаються в продакт-плейсмент. Такими товарами є автомобілі, електроніка, косметика, алкогольні та тютюнові вироби, продукти харчування.

Привабливість продакт-плейсмент для рекламодавців полягає в більшій ефективності та меншій вартості порівняно з іншими видами реклами. Водночас ці риси продакт-плейсмент зумовлюють необхідність державного регулювання такого типу реклами, оскільки відкривають широкі можливості для зловживань, зокрема:

- порушення прав споживачів (аудиторії медіа-контенту);
- порушення авторських прав компаній-власників торговельних марок;
- існування тіньового сектору на ринку реклами, що пов'язано зі слабкістю юридичних та економічних механізмів контролю і припинення використання прихованої реклами;
- порушення національного законодавства, зокрема Закону України «Про рекламу», наприклад у телевізійній рекламі алкогольної та тютюнової продукції.

Сучасне інформаційне середовище наповнене «рекламним шумом», настирливим і дратівливим. Природним бар'єром проти нього стає так званий рекламний фільтр, що дає змогу людині дивитися, але не бачити, слухати, але не чути. Зокрема, у ході опитування про своє негативне ставлення до реклами заявили 75% українців, причому 38% – у категоричній формі.

Традиційний вектор розвитку реклами призводить до все більшого здорожчання контакту зі споживачем. А це, у свою чергу, – до того, що вартість розміщення реклами зростає, а кількість рекламодавців скорочується. Вартість виходу нових компаній на ринок товарів і послуг повсякденного попиту тільки підвищується. Це призводить до того, що невеликі компанії, з відносно малим бюджетом на просування, мають невисокі шанси успішного розвитку, оскільки знання марки і лояльність до неї в сучасному суспільстві практично неможливі без інвестицій у її просування. Зазначена тенденція є небажаною як з огляду скорочення рекламного ринку, так і за впливом на конкурентні засади ринкової економіки.

Логічною відповіддю на потребу рекламодавців у донесенні інформації, оминаючи рекламний фільтр, є розвиток латеральних каналів комунікацій – таких, де споживач не очікує «рекламного наступу». Обійти всі створені свідомістю споживача «рекламні фільтри» стає можливим за допомогою технології продакт-плейсмент, яка має такі переваги: охоплення значного спектра цільової аудиторії; використання доброзичливості аудиторії; порівняння продукту з фільмом; відсутність конкуруючого продукту поруч з рекламованим продуктом; на відміну від традиційної реклами продакт-плейсмент не перериває художній твір (наприклад, фільм) і тому не викликає роздратування.

На наш погляд, у розглянутому прикладі нівелювання «рекламного фільтра» має місце порушення прав споживачів медіа-контенту. Це пов'язано з використанням рекламодавцями латеральних каналів комунікації, що у гірших проявах виглядає як «нав'язування товару».

Використання продакт-плейсмент без погодження з компанією-власником товару або торгової марки є порушенням авторських прав. Несанкціонований продакт-плейсмент може виявитися небажаним для іміджу компанії, призвести до погіршення фінансових результатів, негативно вплинути на курс акцій тощо.

У питанні дотримання авторських прав при використанні продакт-плейсмент існує низка невирішених завдань прикладного характеру, про що свідчать правові конфлікти між фірмами-власниками торгових марок і рекламодавцями [9].

Одним із таких прикладів є судовий розгляд ВАР «Нідан Соки» і Louis Vuitton Malletier з приводу несанкціонованого використання продукції торгової марки Louis Vuitton (сумки) в рекламі соків [10].

Спірні питання виникають на тлі відсутності об'єктивних критеріїв визначення того, чи рекламодавець навмисно використав у рекламі свого товару чужі торгові марки (наприклад, для підняття престижу власної продукції), чи це є звичайні речі – одяг, парасолька, якими актори користуються в кадрі. Аналогічні колізії виникають при потраплянні в кадр вивісок із назвами магазинів, кафе, банків, торгових автоматів тощо.

Єдиної думки з приводу розв'язання цієї проблеми немає. Частина фахівців вважає, що у кіно або кліпі здебільшого можна уникнути впізнаваної демонстрації товару, за якою глядач міг би розпізнати бренд. Відповідно, впізнавана демонстрація певних товарів і торгових знаків є штучною (навмисною). Аналогічна думка висловлюється під час дискусії щодо навмисного або ненавмисного включення продакт-плейсмент у медіа-контент. Як правило, при небажанні включати продакт-плейсмент рекламу в медіа-контент така можливість існує.

У якості контраргументів пропонуються приклади природного продакт-плейсмент, який, із позицій здорового глузду і певної безальтернативності, важко кваліфікувати як рекламу. Наприклад, у фільмі складно показати сучасний літак без фірмового розфарбування. Іншими прикладами природного продакт-плейсмент можуть бути побіжна демонстрація логотипу на товарах у процесі їх використання або така демонстрація товару чи його частин, за якими можна впізнати бренд (силуети, форма фари автомобілів, фірмові звуки, впізнавані елементи одягу тощо).

Варто говорити про непрозорість ринку реклами продакт-плейсмент, наслідками чого є ускладнення фінансового обліку у сфері продакт-плейсмент реклами, створення умов для корупції та втрати для економіки країни. Ця проблема пов'язана з тим, що, за законом України, продакт-плейсмент кваліфікується як прихована реклама, отже, вона є незаконною. Оскільки продакт-плейсмент не є легітимною рекламою, то розрахунки за її розміщення в медіа-контенті здебільшого проводяться неофіційно – під виглядом інших видів послуг або у готівковій формі. Цей вид порушень є у компетенції Державної фіскальної служби України.

Порушення Закону України «Про рекламу» при застосуванні продакт-плейсмент у телевізійній рекламі алкогольної та тютюнової продукції пов'язане з тим, що продакт-плейсмент як прихована реклама на телебаченні є досить популярною на ринку тютюнових виробів. Адже в традиційній рекламі вона заборонена (ст. 22 п. 1 Закону України «Про рекламу») [11]. Не менш популярним продакт-плейсмент є у рекламі алкогольних напоїв, оскільки безпосереднє рекламування на радіо та телебаченні алкогольних напоїв заборонено з 6 до 23 години (ст. 22 п. 1 Закону України «Про рекламу») [11]. Це свідчить про бажання рекламодавців обійти норми закону шляхом застосування продакт-плейсмент, оскільки фор-

мально цей вид прихованої реклами не підпадає під категорію «реклама». Таке застосування продакт-плейсмент є істотним недоліком і потребує втручання з боку регулюючих органів у межах їх повноважень. Напрямами такого втручання повинна стати діяльність таких органів:

- спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів, щодо захисту прав споживачів медіа-контенту, який містить продакт-плейсмент;
- Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення щодо регулювання діяльності телерадіоорганізацій усіх форм власності з приводу правил розміщення у своїй продукції продакт-плейсмент реклами.

У контексті визначення заходів державного регулювання продакт-плейсмент заслуговує на увагу досвід Польщі, де введено обов'язкові правила використання продакт-плейсмент реклами на телебаченні. Ці правила, у свою чергу, запозичені з практики регулювання продакт-плейсмент в інших країнах ЄС [12]. Зокрема, згідно з правилами включення продакт-плейсмент у теле-, відео-, кіно-продукцію на початку програм, фільмів тощо, які містять продакт-плейсмент, обов'язково має вказуватися (у вигляді напису), що продукція містить позиціонування продукту (*lokowane produktu* – польською), до якого, серед інших прийомів прихованої реклами, належить і продакт-плейсмент.

Висновки

У результаті проведеного дослідження вивчено об'єктивні характеристики, особливості застосування та визначено необхідні заходи державного регулювання щодо поширеної технології реклами – продакт-плейсмент.

На основі вивчення регулятивної бази рекламної діяльності в Україні, прикладів використання продакт-плейсмент в основних типах медіа-продукції, прецедентів судових справ з приводу порушень, пов'язаних із використанням продакт-плейсмент, зроблено висновок щодо необхідності активного регулювання з боку держави застосування реклами типу продакт-плейсмент як найбільш поширеного різновиду прихованої реклами.

Як рекламна діяльність продакт-плейсмент повинна бути об'єктом державного регулювання та потребує напрацювання відповідних методів виявлення та запобігання недобросовісній рекламі, через наявність негативних явищ продакт-плейсмент. До таких негативних проявів належить:

1) порушення рекламодавцями прав споживачів медіа-контенту через використання у латеральних каналах комунікації вербального, аудіального та кінестетичного різновидів продакт-плейсмент реклами;

2) використання продакт-плейсмент без дозволу власника торгової марки як незаконного інструменту конкурентної боротьби. Захиститися від подібного типу порушень авторських прав компанія може через звернення до суду. Однак прецеденти таких звернень на прикладах Польщі та РФ свідчать про недостатню судову практику в цій сфері та непрогнозованість результату. У такому разі держава як гарант прав та свобод суб'єктів ринку, а також як сторона, зацікавлена у створенні прозорих і конкурентних правил економічної діяльності, повинна здійснювати активну політику захисту авторських прав;

3) недостатня розробленість правової бази у сфері прихованої реклами, що створює сприятливі умови для корупції та є причиною значної частки тіньового сектору продакт-плейсмент у рекламному бізнесі;

4) уможливлення заборонених способів прихованого рекламування соціально-шкідливих товарів – алкогольної та тютюнової продукції.

Література

1. Бернет Дж. Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход / Дж. Бернет, С. Мориарти. – СПб. : Питер, 2001. – 864 с.
2. Армстронг Г. Маркетинг, 5-те вид. / Г. Армстронг, Ф. Котлер. – М. : Вільямс, 2001. – 608 с.
3. Ромат Е. В. Реклама : учебник для студентов специальности «Маркетинг» / Е. В. Ромат. – 3-е изд., перераб. и доп. – Киев ; Харьков : НВФ «Студцентр», 1999. – 480 с.
4. Вільна інтернет-енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Продакт-плейсмент>
5. Рошка А. В. Исследование эффективности технологии Product Placement при работе с детско-подростковой аудиторией : Выпускная квалификационная работа [Електронний ресурс] / А. В. Рошка // НИУ-ВШЭ, СПб. – 2013. – С. 9. — Режим доступу : https://www.hse.ru/data/2013/06/07/.../Рошка%20А.В_243_2013.docx
6. Дослідження агентства PQ Media / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pqmedia.com/about-press-20150615.html>
7. Департамент Product Placement : Рекламное Агентство «Интера» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.productplacement.com.ua>
8. Все, что вы должны знать о скрытой рекламе [Електронний ресурс] / Библиотека маркетолога. Сайт научных маркетинговых исследований. – Режим доступу : <http://www.adme.ru/tvorchestvo-reklama/vse-chto-vy-dolzhny-znat-o-ckrytoj-reklame-466305/>
9. Wyrok Sądu Najwyższego z 6 grudnia 2007 r. w sprawie III SK 20/07 [Електронний ресурс] / Legeo. Informacje wokół przepisów prawnych. – Режим доступу : <http://prawo.lego.pl/prawo/iii-sk-20-07/>
10. Использование чужого товарного знака в рекламе [Електронний ресурс] / Вадим Колосов // Юридическая фирма. – Режим доступу : <http://kolosov.info/novosti-prava/ispolzovanie-chuzhogo-tovarnogo-znaka-v-reklame>
11. Закон України «Про рекламу» від 3 липня 1996 р. № 270/96-ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>
12. Bell. N. Audycja zawierała lokowanie produktu – skąd te ostrzeżenia? [Електронний ресурс] / N. Bell. – Netflix, 2014. – Режим доступу : <http://techlaw.pl/audycja-zawierala-lokowanie-produktu-skad-ostrzezenia/>

УДК 338.242.4.025.87

Є.А. Бобров

*доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів, обліку та аудиту,
Університет економіки та права «КРОК»*

Аналіз можливостей і необхідності проведення заходів з націоналізації як одного зі шляхів виходу української промисловості з кризи

У сучасних економічних умовах здатність економічної системи до стабільного розвитку залежить, насамперед, від її гнучкості та здатності до структурної перебудови економіки й оптимізації методів управління. Об'єктивно виправданою для України є доцільність розглядання механізми інституційних перетворень щодо трансформації власності для підвищення рівня національної та економічної безпеки.

Ключові слова: економіка, приватизація, націоналізація, економічна безпека, національна безпека.

Е.А. Бобров
доктор економічних наук,
професор кафедри фінансов, учёта и аудита,
Університет економіки и права «КРОК»

Анализ возможностей и необходимости проведения мероприятий по национализации как одного из путей выхода украинской промышленности из кризиса

В современных экономических условиях способность экономической системы к стабильному развитию зависит, прежде всего, от ее гибкости и способности к структурной перестройке экономики, а также оптимизации методов управления. Объективно оправданной для Украины является целесообразность рассмотрения механизмов институциональных преобразований по трансформации собственности для повышения уровня национальной и экономической безопасности.

Ключевые слова: экономика, приватизация, национализация, экономическая безопасность, национальная безопасность.

Y. Bobrov
Doctor of Economics
«KROK» University

Analysis of Opportunities and Needs for Measures in Nationalization as one of ways of Withdrawal of Ukrainian Industry out of Crisis

In the current economic climate the ability of the system to a stable economic development depends first of all on its flexibility and capacity for economic restructuring and optimization of management methods. At the present stage of economic development it is objectively justified for Ukraine to consider the mechanisms of institutional reforms of property transformation mechanisms to enhance the national and economic levels security.

Keywords: economic, privatization, nationalization.

Постановка проблеми

Підтримка та захист вітчизняної промисловості, що має стратегічне значення для національної та економічної безпеки, є одним з важливих завдань у державі. Аналіз економічних перетворень минулих десятиріч, що пройшли під гаслами роздержавлення, приватизації, та приход ефективних приватних власників показує безліч прикладів успішного господарювання новостворених приватних бізнесів. Однак можемо говорити й про жалюгідне існування більшості приватизованих промислових підприємств, які були флагманами та лідерами у своїх галузях та регіонах, а сьогодні з них вимивають залишки потенціалу і нічого не вкладають у оновлення основних фондів. Зважаючи на вищесказане, постає нагальна потреба націоналізації ключових для національної та економічної безпеки підприємств та поступове оновлення їх основних фондів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика національної та економічної безпеки держави постійно привертає увагу дослідників. Разом з цим, запропонована тема ще не знайшла свого широкого відображення в українській науковій літературі. Серед дослідників цього питання слід назвати О. Клименка [10], Д. Медведєва [11], І. Савраса [12], Ю. Макогона [13], В. Ляшенка [13].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Побудова сучасних стратегій розвитку національної та економічної безпеки неможлива без відповідного теоретичного і наукового підґрунтя. Сучасна економічна наука не дає комплексного висвітлення і вирішення проблем розвитку економіки в системі економічної безпеки держави. У наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних економістів відображено окремі аспекти сутності такого комплексного явища, як економіка країни. Недостатньо вивченим залишається потенціал національної та економічної безпеки, систематизація їх елементів, аналіз фактичного стану. Питаннями, що потребують постійного наукового дослідження, є співвідношення частки державної та приватної власності в структурі економіки, трансформація та оптимізація їх для забезпечення стійкого економічного зростання.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження питання можливості та необхідності проведення заходів з націоналізації промислових підприємств України, що мають ключовий вплив на економічну безпеку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження

На думку деяких учених-економістів, націоналізація означає перехід під державне управління деяких сфер діяльності, раніше наданих ініціативі приватних осіб. Націоналізація, що протиставляється приватновласницькому капіталізму, є традиційним пунктом економічної програми соціалістів, які бачать у приватновласницькому присвоєнні джерело виникнення і живильне середовище класової боротьби. Нагадування про перехід у колективну власність засобів виробництва залишається основним пунктом більшості соціалістичних і комуністичних партій, оскільки в цьому вони вбачають основу встановлення соціалістичного режиму. Однак багато партій, з огляду на досвід соціалістичних режимів Східної Європи, відмовилися від ідеї послідовної націоналізації та вважають за краще говорити про націоналізацію провідних підприємств і груп [1, с. 259].

З історичного досвіду випливає, що крім звичайної конфіскації майна, яке належить фізичній особі або соціальній групі, націоналізація окремих галузей може переслідувати різні цілі:

- підтримання необхідного рівня функціонування галузей економіки;
- виведення з-під контролю іноземного капіталу галузей і виробництв, які мають ключове значення для забезпечення безпеки й обороноздатності країни;
- передача в колективну власність прибутків, що утворюються – якщо встановлюється суб'єктом управління, що ці прибутки неправильно використовуються, неправильно розподіляються, незаконно переводяться за кордон;
- захист споживачів від зловживань, до яких може призвести існування приватних монополій;
- контроль за використанням фінансових ресурсів, якими володіють деякі підприємства;

- здійснення структурних реформ у деяких галузях діяльності;
- здійснення намічених виробничих та інвестиційних завдань у ключових галузях;
- націоналізація підприємств за участю іноземного капіталу з метою припинення витоку доходів за кордон.

Слід відмітити, що в країнах із соціалістичною економікою, – Радянська Росія (1917-1918), Болгарія (1947-1948), Югославія (1944-1945), Польща (1945-1955), Чехословаччина (1945-1948), Румунія (1947-1952), НДР (1946-1953), КНР (1950-ті), КНДР (1948-1950), – процес націоналізації був пов'язаний із встановленням соціалістичного ладу.

У країнах, що розвиваються, процес націоналізації був спрямований проти іноземних монополій: Болівія (1937, 1969, 2012) – нафтогазова та електроенергетична промисловість; Мексика (1938) – нафтовидобувна галузь; Іран (1950-ті) – нафтовидобувна галузь; Єгипет (1956) – націоналізація Суецького каналу; Куба (1959) – націоналізація американських компаній; Сирія (1961-1963); Бірма (1963), Індія (1969) – націоналізація приватних банків і страхових компаній; Чилі (1970-ті) – націоналізація гірничорудної, металургійної, цементної, текстильної промисловості та банківської системи; Венесуела (1976) – націоналізація найбільших компаній нафтовидобувної промисловості, енергетичних компаній, що працюють в основних секторах економіки, (з 1998 р.) та металургійного комбінату Sidor (2008), банку Banco de Venezuela, нафтогазової компанії Petroleos de Venezuela SA (PDVSA) та 35 компаній-підрядників нафтовидобувних компаній (2009), видобутку золота (2011); Аргентина (2006-2012) – пенсійні фонди, нафтогазова компанія YPF, що належала іспанській Repsol (найбільш масштабний перехід іноземної власності під суверенітет держави).

У країнах Західної Європи і США проводилися:

- націоналізація золота (1933) та срібла (1934), іпотечних компанії Fannie Mae и Freddie Mac (2008), GeneralMotors (2009, зараз частка держави у компанії становить 2%) у США;

- три широкомасштабні націоналізації у Франції:

- 1) військова промисловість і залізниці (1936-1937);
- 2) Французький банк, чотири депозитних банки і 34 страхових компанії, підприємства вугільної, газової та електроенергетичної промисловості, автомобільні заводи Renault і авіаційні заводи Gnome et Rhône (1944-1946);

- 3) 36 великих приватних банків і низка найбільших монополій: банк Ротшильда і Паризько-Нідерландський банк, компанія Суецького каналу, компанія Thomson-Brandt, Генеральна електрична компанія, компанії Saint-Gobain, Kühlmann, авіаційні заводи Dassault Aviation, металургійні підприємства де Вандель і Шнейдер-Крезо. У результаті державний сектор економіки збільшився приблизно наполовину. Було розроблено і прийнято закон про націоналізацію, який визначив основні принципи і форми контролю та управління державним сектором економіки (1982);

- три націоналізації у Великій Британії:

- 1) Англійський банк, чотири найбільші авіакомпанії громадянської авіації, вуглевидобувна галузь (800 підприємств, на яких працювало 700 тис. працівників), виробництво кабелю, залізничний транспорт, електроенергетика (разом із передачею та розподілом електричної енергії), газова промисловість, чорна металургія, внутрішній водний транспорт, частина автомобільних перевезень, радіо і телекомунікації (1946-1949);

- 2) чорна металургія (1964-1970);

3) найбільші судноверфі та компанія Rolls-Royce (1971-1979);
– в Італії серед інших галузей економіки, під націоналізацію потрапила електроенергетична промисловість (1962-1966).

Слід відзначити також націоналізацію промисловості та банків у Австрії (1945-1946) та Іспанії (1950-ті), Ісландії (2008).

Узагальнюючи викладене вище, слід підкреслити, що в демократичних суспільствах склалася модель проведення націоналізації, яка здійснювалася виключно на основі закону, тільки в суспільних інтересах з виплатою попередньої компенсації власнику, і судовий порядок відшкодування вартості майна при будь-яких спірних ситуаціях. Націоналізуються, у першу чергу, галузі, пов'язані з військовою промисловістю, найважливіші для економіки галузі, а також ті, що потребують значних капітальних вкладень на тривалий термін (зокрема паливно-енергетична, транспорт, інші інфраструктурні галузі).

Загальна декларація прав людини в ст. 17 проголошує, що «кожна людина має право володіти майном як одноосібно, так і спільно з іншими» і «ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна». Переоцінити важливість цього документа для міжнародного співтовариства практично неможливо [2].

Закріплене на міжнародному рівні право недоторканності приватної власності знаходить своє відображення й на рівні держави – в Конституції України.

Згідно з ч. 5 ст. 41 Конституції України «примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану». Частиною 4 ст. 41 Конституції України встановлено, що «ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним». При цьому Конституцією України в ч. 4 ст. 13 закріплено державні гарантії захисту прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, забезпечення соціальної спрямованості економіки, а також принцип юридичної рівності всіх суб'єктів права власності [3].

Наведені положення становлять конституційні засади інституту примусового відчуження об'єктів права приватної власності для забезпечення суспільних потреб, що обґрунтовуються мотивами суспільної необхідності.

Як бачимо, в основу цього інституту покладено принцип недопущення безпідставного позбавлення права приватної власності та забезпечення гарантій прав та інтересів приватного власника, за рахунок якого вирішуються питання суспільного значення, що відповідає загальноісторичній правовій традиції розвитку цього інституту. Тож основна його правова ідея полягає в установленні балансу суспільних і приватних інтересів у випадках, коли ступінь загальної необхідності забезпечення суспільних потреб превалює над суспільно-визнаним пріоритетом інтересів приватного власника і вимагає його підпорядкування в цілях розвитку та забезпечення добробуту всього суспільства.

Разом з цим, Законом України «Про основи національної безпеки України» національна безпека визначена як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам; до національних інтересів віднесено, зокрема, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [4].

Частиною національної безпеки України є економічна безпека [5], забезпечен-

ня якої згідно з ч. 1 ст. 17 Конституції України – найважливіша функція держави, справа всього Українського народу. До основних напрямів державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері віднесено, зокрема, забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки; прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці.

У ст. 10 Господарського кодексу України визначено основні напрями економічної політики держави, проведення якої є питанням здійснення державою її суверенітету і полягає у формуванні оптимальної й ефективної економічної системи, що включає відповідні заходи, у тому числі щодо трансформування власності, до яких, зокрема, віднесено приватизацію та націоналізацію як інструменти (механізми) політики інституційних перетворень (абзац 5 ч. 1 ст. 10 кодексу) [6].

Підпункт «е» пункту 4 Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку, у якій Генеральна Асамблея ООН підкреслює, що «...Для охорони своїх ресурсів кожна держава має право здійснювати ефективний контроль над ними і над їх експлуатацією засобами, що відповідають його положенням, включаючи право націоналізації або передачі володіння своїм громадянам, причому це право є виразом повного невід'ємного суверенітету цієї держави» [7].

Пункт 3 Резолюції №A/RES/3171/XXVIII Генеральної Асамблеї ООН про невід'ємний суверенітет над природними ресурсами визначає право держави при застосуванні принципу націоналізації самостійно визначати форми та розмір компенсації [8].

Природно, що постанова про націоналізацію приймається державною владою, в основному це входить у компетенцію законодавчої влади.

Розглянувши існуючу законодавчу основу та історичні прецеденти проведення націоналізації, зупинимось на необхідності її реалізації в Україні.

Як відзначається в багатьох джерелах, наслідки приватизації державних підприємств в Україні є дуже негативними. Це підтверджується в актах Верховної Ради [9], а також неодноразово на це зверталась увага науковців [10, с. 154-146; 11, с. 3; 12, с. 271-273].

Зокрема, відзначається, що приватизація в Україні за відсутності належного державного контролю призвела до масованого розграбування державної власності та вакханалії корупції, деградації виробничого потенціалу, особливо наукомістких виробництв [13, с. 112, 414].

На сьогодні питома вага державного сектору економіки становить 10,3% (див. табл.).

У різних галузях економіки питома вага державного сектору економіки має різні значення, і лише в енергетичній та транспортній галузях присутність держави є значною.

Незважаючи на те що процес приватизації було розпочато в 1992 р., приріст виробництва лише у 2006 р. досяг обсягу промислового виробництва 1990 р., а подальша тенденція 2007-2015 рр. також не демонструвала стабільного зростання (див. рис.).

Серед основних передумов для початку націоналізації в країні є:

– необхідність забезпечення національної безпеки через розвиток національної економіки (для прикладу, частка імпортованих продовольчих товарів становить 44%, у сільському господарстві парк сільськогосподарських механізмів на 80% зарубіжний) і підтримки функціонування базових галузей економіки, таких як енергетика, металургія, машинобудування, хімічна промисловість;

Частка державного сектору в промисловості за 2014 рік

	Вид економічної діяльності	Питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %	Питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %	Питома вага кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %	Питома вага капітальних інвестицій суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %	* Питома вага державного сектору економіки, %
	Усього	8,9	15,6	15,1	11,3	10,3
	у тому числі					
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	4,4	3,0	11,4	2,7	4,6
2	Промисловість	16,7	22,0	15,2	20,2	15,1
2.1	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	4,0	5,4	24,5	2,7	7,9
2.2	Переробна промисловість	3,9	5,5	8,7	3,6	4,6
2.3	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	58,4	71,8	39,9	66,7	47,9
2.4	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	2,2	6,5	3,7	3,4	3,3
3	Будівництво	0,2	0,7	1,1	0,1	0,5
4	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	33,9	46,5	52,8	38,3	34,5

* Питома вага державного сектору економіки розрахована відповідно до наказу Мінекономрозвитку України від 20.12.2012 № 1466 зі змінами, на підставі показників, наданих Державною службою статистики України (лист від 20.07.2015 № 04.1-07/131-15)

Джерело: дані сайту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=UpravlinniaDerzhavnimSektoromEkonomikilS>

– необхідність модернізації та оновлення основних фондів, оскільки приватні структури не виконують свої інвестиційні зобов'язання і обмежуються лише отриманням прибутків від існуючого рівня виробництва (стан зносу основних

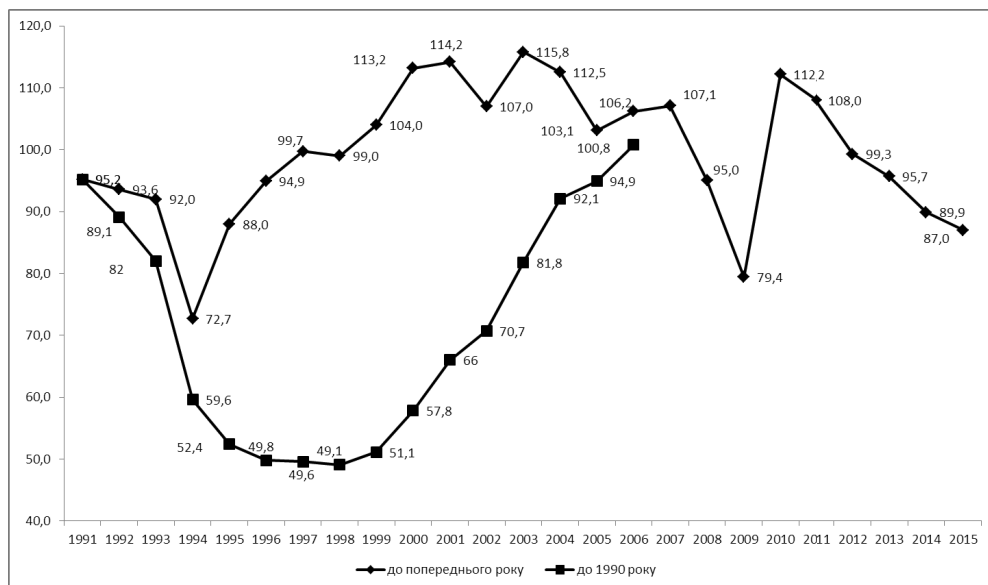

Рис. Індекси виробництва промислової продукції за 1991-2015 роки

Джерело: дані Державної служби статистики України

фондів промислових підприємств на кінець 2015 р. – 84,5%);

- необхідність підвищення контролю за використанням фінансових ресурсів підприємств, де є державна частка;

- необхідність захисту українських споживачів від зловживань, до яких призводить існування приватних монополій, зокрема в енергетиці, комунальному господарстві, харчовій промисловості тощо;

- необхідність контролю за виведенням прибутків українських компаній у офшори.

У сучасних економічних умовах, що характеризуються циклічністю в появі економічних кризових періодів, здатність економічної системи до стабільного й еволюційного розвитку залежить, насамперед, від її гнучкості до структурної перебудови економіки (зокрема трансформації власності) та оптимізації методів управління шляхом пожвавлення саморегулятивних механізмів або посилення державного управління.

Тому можна вважати, що об'єктивно виправданою для України є доцільність розглядати механізми інституційних перетворень щодо трансформації приватної власності для цілей забезпечення стійкості моделі багатокладності національної (змішаної) економіки (із чим пов'язують принцип економічної багатоманітності, встановлений ч. 1 ст. 15 Конституції України – «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності»), зокрема у бік розширення її державного сектору за рахунок націоналізації.

Висновки

Підсумовуючи зазначимо, що світова історія має багато прикладів націоналізації. Цей процес визнаний на міжнародному рівні та, відповідно, підлягає застосуванню в усіх державах. Націоналізація має конкретні умови реалізації: здійснення на підставі спеціального закону, відшкодування збитків і обов'язкова наявність загальнонаціональних інтересів. Разом з цим, націоналізація обмежує або припиняє право власності осіб, вилучаючи майно у власність держави. Таким чином, принцип націоналізації бачиться як концепт, що все ж таки порушує

право приватної власності. Доктрини націоналізації в різних країнах мають діаметрально протилежні точки зору на екстериторіальну дію законів про націоналізацію, а тому питання відшкодування збитків цілком і повністю перебуває в юрисдикції конкретної держави.

Таким чином, в Україні можливим є розгляд упровадження законодавчих механізмів правового регулювання примусового відчуження об'єктів права приватної власності для суспільних потреб з мотивів суспільної необхідності.

Література

1. *Бернар И., Колли Ж.-К.*, Толковый экономический и финансовый словарь. Французская, русская, английская, испанская терминология : В 2-х т.– Т. II : Пер. с фр. / И. Бернар, Ж.-К. Колли. – М. : Международные отношения, 1994. – 720 с.
2. Загальна Декларація Прав Людини, прийнята резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. Офіційний веб-сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml – Назва з екрана.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР (в редакції від 2 березня 2014 р. на підставі Закону України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» № 742-VII від 21 лютого 2014 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page4> – Назва з екрана.
4. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV (зі змінами) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> – Назва з екрана.
5. Економічна безпека : навч. посіб. / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін. ; за ред. О. М. Джуґі. – К. : Алерта ; КНТ ; Центр навчальної літератури, 2010. – 368 с.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (зі змінами) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page> – Назва з екрана.
7. Декларація про встановлення нового міжнародного економічного порядку. Прийнята резолюцією 3201 (S-VI) Генеральної Асамблеї ООН від 1 травня 1974 р., Офіційний веб-сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/econ_order.shtml – Назва з екрана.
8. Резолюція 28-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН № А/RES/3171/XXVIII від 17 грудня 1973 р. Про невід'ємний суверенітет над природними ресурсами. Офіційний веб-сайт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daccess-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/285/45/IMG/NR028545.pdf?OpenElement> – Назва з екрана.
9. Про Рекомендації парламентських слухань «Наслідки і перспективи приватизації в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 22 травня 2003 р. № 883-IV // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/883-iv> – Назва з екрана.
10. *Клименко О. М.* Особливості правового становища держави як суб'єкта приватного (цивільного) права : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. М. Клименко. – К., 2006. – 223 с.
11. *Медведев Д. М.* Розвиток державного сектору економіки в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03 / Д. М. Медведев ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2006. – 20 с.
12. *Саврас І. З.* Велика приватизація в Україні : особливості та наслідки / І. З. Саврас // Науковий вісник : Збірник науково-технічних праць. – Львів : Український державний лісо-технічний університет, 2004. – Випуск 14.1. – 304 с.
13. *Макогон Ю. В.* Национализация и приватизация предприятий (Опыт Франции для Украины) : Монография. Изд. 2-е, испр. и доп. / Ю. В. Макогон, В. И. Ляшенко / Мин-во образования и науки Украины. ДонНУ ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-ти.– Донецк, 2009. – 492 с.

УДК 330.341.1

С.А. Бондаренко
кандидат економічних наук,
докторант, старший науковий співробітник
відділу економічного регулювання природокористування,
Інститут проблем ринку та економіко-
екологічних досліджень НАН України

Інноваційна система Одеської області та її роль у розвитку виноробних підприємств регіону

У статті подано сучасне розуміння регіональної інноваційної системи, встановлено основні вимоги до неї, доведено необхідність функціональної, управлінської та виконавчої підтримки цією системою інноваційного розвитку промислових підприємств. Оцінено стан регіональної інноваційної системи Одеської області та аргументовано її нездатність підтримати належний інноваційний розвиток промислових підприємств, у тому числі, підприємств виноробної галузі. Проаналізовано стан розвитку виноробної промисловості та обґрунтовано необхідність дієвих заходів з боку держави з метою забезпечення ефективного інноваційного розвитку її суб'єктів.

Ключові слова: регіональна інноваційна система, інновації, інноваційний розвиток, промислові підприємства, виноробна галузь.

С.А. Бондаренко
кандидат экономических наук,
докторант, старший научный сотрудник
отдела экономического регулирования природопользования,
Институт проблем рынка и экономико-
экологических исследований НАН Украины

Инновационная система Одесской области и ее роль в развитии винодельческих предприятий региона

В статье представлено современное понимание региональной инновационной системы, установлены основные требования к ней, доказана необходимость функциональной, управленческой и исполнительной поддержки этой системы инновационного развития промышленных предприятий. Оценено состояние региональной инновационной системы Одесской области и аргументирована ее неспособность поддержать надлежащее инновационное развитие промышленных предприятий, в том числе, предприятий винодельческой отрасли. Проанализировано состояние развития винодельческой промышленности и обоснована необходимость действенных мер со стороны государства с целью обеспечения эффективного инновационного развития ее субъектов.

Ключевые слова: региональная инновационная система, инновации, инновационное развитие, промышленные предприятия, винодельческая отрасль.

S.A. Bondarenko
*PhD, Associate Professor,
Senior Researcher, Department of Nature
Economic Regulation of Institute of Market
Problems and Economic & Ecological
Research of the NASU*

The innovative system of Odessa region and its role in the development of wineries in the region

In the article the modern understanding of regional innovation systems was given and the basic requirements were set for it, the necessity of functional, administrative and executive support of this system of innovative development of industrial enterprises was proved. The state of regional innovation system of Odessa region was evaluated and its inability to maintain proper innovative development of industrial enterprises, including enterprises of wine industry was argued. The state of the wine industry was analyzed and the necessity of effective measures by the state to ensure the effective innovative development of its subjects was substantiated.

Постановка проблеми

Для України на сьогодні важливим є формування взаємоузгодженої промислової, технологічної та інноваційної політики з урахуванням потреб розвитку внутрішнього і зовнішніх ринків. Адже старий індустріальний потенціал уже вичерпано, новий інноваційний – ще не сформовано. Тому наразі особливої актуальності набувають заходи, здатні запустити процеси, що сприятимуть нарощуванню інноваційного потенціалу, створюватимуть механізми інноваційного розвитку, поступово переводячи економіку країни на інноваційну основу.

Особливо це актуально для виноробних підприємств харчової промисловості, оскільки, у зв'язку з втратою Україною територій АР Крим, де знаходилась левова частка виноградників і найбільші виробники вітчизняного вина, які мали свої виробничі потужності, відомі торгові марки та забезпечували маже 60% усієї готової продукції, виноградарсько-виноробна галузь потребує особливої уваги з боку держави.

Оскільки, основним виноробним регіоном в Україні залишився Одеський [1], то без цільових державних програм його підтримки вивести виноградарство та виноробство на рівень успішної повноцінної галузі економіки неможливо. Разом з тим, не в повній мірі розроблено положення з удосконалення механізму взаємодії учасників інноваційної діяльності в рамках нині сформованої інноваційної системи на всіх рівнях, а наявні методичні та науково-практичні результати і рекомендації не відповідають умовам функціонування і розвитку виноробної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Концепція регіональної інноваційної системи (РІС) (regional innovation system) народилася на початку 1990-х років і стала розглядатися в якості зручного аналітичного інструменту для підвищення ступеня розуміння інноваційних процесів на рівні регіональної економіки, як це показано в роботах Б. Ашейма [2], А. Ісаксен [2], і А. Венєбла [3]. Популярність концепції РІС також пов'язана з підвищенням ролі територіально ідентифікованих кластерів промислового розвитку і визнання їх значимості для інноваційного розвитку регіону.

Серед українських дослідників, що ґрунтовно займаються проблемами становлення та розвитку РІС, слід відзначити Л. Федулову [4], яка пропонує визначати РІС як сукупність організаційних, структурних і функціональних компонентів (інституцій), задіяних у процесі створення та застосування наукових знань і технологій, що визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови інноваційного процесу в межах регіону, забезпечують розвиток інноваційної діяльності. Вітчизняні дослідники, А. Поручник [5] та І. Брикова [5] пропонують визначати РІС як сукупність приватних фірм, державних компаній, громадських організацій, органів влади та центрів створення нових знань і їх подальшої дифузії (таких, як університети, дослідницькі інститути, експериментальні лабораторії, агенції інноваційного розвитку тощо), які поєднані між собою специфічними партнерськими відносинами, що сприяють інтенсифікації інноваційної діяльності та, як наслідок, підвищенню рівня конкурентоспроможності регіону. Особливий акцент автори роблять на необхідності створення в регіоні ефективного механізму фінансування та наступної комерціалізації результатів інноваційної діяльності.

Пошуку шляхів ефективного розвитку харчової промисловості України, їх інвестиційно-інноваційному розвитку присвячено роботи багатьох учених-економістів, зокрема Л.В. Дейнеки [6], Д.Ф. Крисанова [7], Т.Л. Мостенської [8], М.П. Сичевського [9], П.П. Саблука [10] та інших.

Основні аспекти розвитку та адаптації механізмів господарювання, перспективи стабілізації та розвитку промислового виноградарсько-виноробного підкомплексу України розглядалися ученими-економістами як Б.В. Буркинський [11], І.Г. Матчина [12], О.Ю. Гаркуша [13]. У той же час, теоретичні та методологічні засади оцінки впливу РІС на забезпечення інноваційної спрямованості розвитку виноробних підприємств харчової промисловості в науковій літературі висвітлено не достатньо.

Аналіз наукових робіт вказаних авторів свідчить про відсутність єдиного підходу до проблематики оцінки впливу РІС, як передумови формування моделі інноваційного розвитку виноробних підприємств харчової промисловості.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Інноваційному розвитку галузі повинна сприяти розвинена РІС. Особливої актуальності набуває розробка і адаптація до специфіки регіонів інституціональних засад управління та забезпечення інноваційного розвитку в умовах децентралізації влади в Україні, яка повинна супроводжуватися певною адаптацією організаційно-економічних механізмів і формуванням на їхній основі інструментарію, що безпосередньо спрямований на підвищення ефективності процесу інноваційного розвитку.

Актуальність цієї роботи полягає у виділенні основних недоліків інноваційної системи Одеського регіону, обґрунтуванні пропозицій з підвищення рівня сприяння РІС Одеської області інноваційному розвитку виноробних підприємств харчової промисловості регіону.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження особливостей і рівня сформованості РІС Одеської області як передумови інноваційному розвитку виноробних підприємств харчової промисловості та рівень сприяння цьому процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Практика успішних економік світу свідчить, що найбільш результативно процес інноваційного розвитку реалізується в рамках створення та функціонування інноваційної системи. На думку автора, інноваційна система – це складна, від-

крита, динамічна модель інноваційної діяльності, що поєднує в просторі і в часі сукупність елементів, відображає характер і напрями їх взаємовідносин у процесі досягнення поставлених цілей усіма учасниками.

Сутність інноваційної системи полягає в гармонійному просторово-часовому об'єднанні певної сукупності елементів інноваційної діяльності, з урахуванням їх мікро- і макрооточення для розроблення та реалізації інноваційних проектів і програм з метою досягнення сукупного ефекту і якісної зміни економічної діяльності. Зміст інноваційної системи визначається комплексом інноваційних бізнес-процесів, спрямованих на задоволення запитів і потреб у нововведеннях, націлених на отримання та постійний приріст прибутку, а також їх функціональної, управлінської та виконавчої підтримки і необхідним методичним, ресурсним, нормативним, інформаційним і допоміжним забезпеченням. Принципами інноваційної системи будь-якого рівня є її комплексний характер, відкритість, активність, організованість, результативність.

Виділяють такі рівні інноваційної системи [14]: глобальна, загальносвітова, міжнародна, національна, регіональна, галузева, виробничого комплексу, підприємства. Ці системи мають риси типової інноваційної системи, яка, на думку автора, включає функціональний, процесний і виконавчий блоки (рис.). Згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» термін «національна інноваційна система» (далі – НІС) трактується як «сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу» [15].

Варто зазначити, що цей документ чітко згрупував елементи НІС в окремі підсистеми: державного регулювання, освіти, генерації знань, інноваційної інфраструктури, виробництва.

Окремі елементи НІС в Україні на цьому етапі вже існують [4]:

- функціонує мережа державних наукових центрів;
- з'явилися інноваційно-технологічні центри і розпочата робота з організації інноваційно-промислових комплексів у регіонах із розвиненим науково-технічним потенціалом;

Рис. Складові інноваційної системи

Джерело: розроблено автором на основі [14]

– формуються центри науки і високих технологій за стратегічними науково-технічними напрямками;

- організовано систему підготовки менеджерів;
- розгортаються інформаційні мережі і бази даних.

Виходячи з основних положень концепції інноваційної системи, з метою функціональності, регіональна інноваційна система (далі – РІС) повинна відповідати таким характеристикам [4; 5; 14]:

- системність у виявленні характеру явища;
- масштабність (менший масштаб, але більш високий рівень конкретності порівняно з національною інноваційною системою);
- мережний принцип побудови і розвитку, що передбачає інтеграцію учасників регіональної інноваційної системи до різного роду мереж, при цьому соціальні відносини відіграють значну роль;
- основні процеси функціонування і розвитку регіональної інноваційної системи, пов'язані з економікою знань;
- унікальність і специфіка регіону, яка визначається характером взаємодії різнорідних елементів системи: підприємств, регіональної влади, освітніх установ, наукових організацій, громадських організацій, а також норми та цінності населення цієї території;
- залежність інноваційної діяльності від доступності, якості та вартості в рамках конкретного регіону необхідних ресурсів, таких як наявність розвинутого і спеціалізованого ринку праці, доступність спеціалізованих контакторів і постачальників, джерел нових знань і так званих ефектів переливу (spillover effect), місцевих традицій підприємництва та співпраці, підтримуючих агентств і організацій, розвиненість ринків збуту тощо;
- можливість високого рівня інноваційної активності в умовах географічної концентрації інноваційно активних підприємств (організацій) та їх територіальної близькості один до одного. Ці умови сприяють виникненню так званих кластерів або промислових районів (industrial districts), які характеризуються наявністю груп підприємств (організацій), що працюють в одній або близьких галузях і перебувають у тісній взаємодії один з одним, а також з організаціями та інституціями, що створюють інноваційні ресурси загального користування;
- наявність регіональної спеціалізації, яка визначається територіальною специфікою, що залежить від: 1) стимулюючого впливу інституціонального режиму; 2) наявності необхідних інноваційних здібностей і ресурсів; 3) розвиненості ринків збуту; 4) норм і форм міжорганізаційної координації інноваційної діяльності, що склалися в регіоні.

РІС охоплює три рівні [4; 5; 16]:

1. Рамкові умови, які можна розділити на три складові:

– інфраструктура та ресурси, до яких входить якість і стан транспортної системи, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у регіоні, природні ресурси та особливості регіону;

– структурна складова, яка характеризує законодавчу базу, регіональну політику, промислову політику тощо;

– надструктурна складова, яка характеризує рівень та особливості культурного розвитку, звичаї, традиції та правила поведінки в регіоні.

2. Ресурси для здійснення інновацій, до яких відносяться професійні навички, знання та технології, а також капітал, які необхідні для здійснення інноваційної діяльності.

3. Інституції, або інституційний рівень, тобто рівень, на якому відбувається

взаємодія між активним суб'єктами регіональної інноваційної системи, а саме: фірми (підприємства), регіональні агенції підтримки інноваційної діяльності та інші посередники, освітні та науково-дослідні установи, фінансові посередники та ланцюжки поставок.

Відповідно до мети цього дослідження розглянемо стан виноробної галузі в Одеській області (табл. 1) за період з 2008 по 2014 роки. Як бачимо з аналізу даних таблиці 1, для виноробної галузі України ситуація різко змінилася вже у 2014 р. після втрати АР Крим.

Таблиця 1

**Динаміка основних показників розвитку виноробної галузі
в Україні та Одеській області за 2008-2014 роки**

Показники	Роки						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Площа виноградників, тис. га, в Україні	71,0	71,0	67,6	69,0	67,9	67,1	44,2
Площа виноградників, тис. га, в Одеській області / % до показника по Україні	55,1/77,6	40,3/56,8	30,2/44,7	30,3/43,9	28,0/41,2	29,4/43,8	29,1/65,8
Урожайність, ц/га, в Україні	50,9	66,0	60,3	75,6	67,2	85,8	98,6
Урожайність, ц/га, в Одеській області	51,1/100,4	68,0/103,1	62,5/103,6	77,9/103,1	72,9/108,5	90,1/105,0	95,8/97,2
Валовий збір винограду, тис. т, в Україні	415,2	468,7	407,9	521,8	456,0	575,4	435,6
Валовий збір винограду, тис. т, в Одеській області	154,2/ 37,1	206,1/44,0	175,1/42,9	229,1/43,9	212,3/46,6	256,6/44,6	263,7/60,5
Виробництво виноматеріалів, млн дол., в Україні	26,6	31,1	30,7	25,1	23,0	28,3	15,1
Виробництво виноматеріалів, млн дол., в Одеській області	8,1/30,5	13,8/44,4	13,5/44,0	8,9/35,5	9,8/42,6	12,6/44,5	9,1/60,3

Джерело: розроблено автором на основі [1; 17]

На Одеську область тепер припадає 65,8% загальної площі виноградників України, 60,5% валового збору винограду, 60,3% виробництва виноматеріалів, до цього – близько 40%. Як показує аналіз, урожайність завжди була вищою в Одеській області (лише у 2014 р. стала нижча загальнонаціональної на 2,8%). Зрозуміло, що без лояльних державних програм підтримки вивести виноградарство та виноробство на рівень успішної повноцінної галузі економіки неможливо.

Для того щоб зробити висновки про рівень інноваційної діяльності в Одеській області, необхідно розглянути в першу чергу інноваційну активність її промис-

лових підприємств, які є найбільш інноваційно активними та змотивованими до впровадження інновацій (табл. 2). Як видно з аналізу даних таблиці 2, найбільший відсоток упровадження інноваційних технологій на підприємствах Одеської області спостерігався у 2012 р. (14%). Цей показник постійно знижувався і у 2014 р. становив 9,8%.

Таблиця 2

**Інноваційна активність промислових підприємств Одеської області
та впровадження інновацій за період 2000-2014 років**

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	4,8	3,3	0,7
2008	11,4	9,8	1,3
2009	14,2	10,0	0,5
2010	15,7	12,9	0,8
2011	20,6	12,8	2,2
2012	22,3	14,0	3,6
2013	17,6	11,3	3,6
2014	16,8	9,8	2,4

Джерело: скомпоновано автором на основі [17]

Отже, дані таблиці свідчать, що динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах Одеської області має нестійкий характер. Протягом досліджуваного періоду обсяг упровадження інноваційних видів продукції на промислових підприємствах області значно перевищував обсяг упровадження нових технологічних процесів. Частка маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних технологічних процесів у впровадженні нових технологічних процесів (максимально – 83,3% – у 2013 р., значно менше – 36,7% – у 2014 р.) перевищувала частку нових видів техніки у впровадженні інноваційних видів продукції (8,5% – у 2014 р.). Основні витрати в інноваційній сфері пов'язані з придбанням машин та обладнання, проведенню досліджень відводиться менше уваги (табл. 3). У 2014 р. витрати на придбання машин та обладнання становили 99,3% їх загального обсягу, при цьому на дослідження, розробки та на придбання нових технологій – зовсім мізерні частки. Щодо видів економічної діяльності, то протягом 2012–2014 рр. найвища частка інноваційних підприємств регіону притаманна підприємствам переробної промисловості (20,3%), з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (18,6%), а також інформації та телекомунікацій (16,3%) [1; 17].

Першочерговими проблемами розвитку інноваційної діяльності в Україні є недостатність фінансування, неспроможність держави підтримувати ці процеси. У таблиці 4 розглянуто основні джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України та Одеської області. У загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності на промислових підприємствах України підприємствам Одеської області відводиться незначний відсоток (2,0% – у 2010 р., 1,2% – у 2011 р., найбільше значення – 13% – у 2012 р., найменше значення – 0,9% – у 2013 р., 4,2% – у 2014 р.). Аналіз показує, що фінансування інноваційної діяльності промислові підприємства Одеського регіону здійснювали переважно за їхні власні кошти (68,5% – у 2010 р., 85,6% – у 2011 р., найменше значення

**Витрати інноваційної діяльності промислових підприємств
Одеської області за період 2000-2014 років**

Роки	Загальна сума витрат		У тому числі за напрямками														
			дослідження і розробки ¹		у тому числі				придбання нових технологій ²		підготовка виробництва для впровадження інновацій ³		придбання машин та обладнання, пов'язаних з упровадженням інновацій ⁴		інші витрати		
					внутрішні НДР		зовнішні НДР										
млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%		
2000	3,1	100	1,4	45,2	X		X					0,3	9,7	1,2	38,7	0,2	6,5
2008	272,5	100	22,6	8,3	12,8	4,7	9,9	3,6			X		246,5	90,5	3,3	1,2	
2009	189,7	100	11,6	6,1	9,7	5,1	1,9	1,0	0,2	0,1	X		176,9	93,3	1,0	0,5	
2010	157,0	100	2,4	1,6	2,3	1,5	0,1	0,1	0,7	0,4	X		148,8	94,8	5,1	3,2	
2011	172,5	100	4,4	2,6	4,3	2,5	0,1	0,1	0,03	0,0	X		166,7	96,6	1,3	0,8	
2012	1497,4	100	26,3	1,8	4,6	0,3	21,7	1,4	1,6	0,1	X		1460,5	97,5	8,9	0,6	
2013	91,0	100	4,4	4,8	4,0	4,4	0,4	0,4	0,02	0,0	X		85,5	93,9	1,2	1,3	
2014	323,9	100	1,0	0,3	0,7	0,2	0,3	0,1	0,002	0,0	X		321,5	99,3	1,5	0,4	

¹ З 2007 р. сума внутрішніх та зовнішніх НДР.

² З 2007 р. придбання інших зовнішніх знань.

³ З 2007 р. показник віднесено до інших витрат.

⁴ З 2007 р. придбання машин, обладнання та програмного забезпечення

Джерело: розроблено автором на основі [17]

– 9,1% – у 2012 р., найбільше значення – 96,9% – у 2013 р.), тільки у 2012 р. відбулося значне фінансування іноземними інвесторами на суму 600,0 млн грн і за рахунок кредитів на суму 757,1 млн гривень. Інші джерела фінансування (кошти держбюджету, місцевих бюджетів, інші кошти) є дуже незначними.

Аналіз показав, що на сьогодні промислові підприємства Одеської області не зацікавлені в упровадженні інновацій. Існуюча РІС жодним чином не сприяє активізації інноваційної політики промислових підприємств.

Елементи інфраструктури РІС, на перший погляд, створено, однак їх існування не впливає на ефективність інноваційних процесів у промисловому секторі регіону. За інформацією Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва станом на 1 січня 2014 р., в Одеській області діють 31 бізнес-центр, 4 бізнес-інкубатори, технопарків досі не створено, 7 лізингових центрів, 26 небанківських фінансово-кредитних установ, 10 фондів підтримки підприємництва, 12 інвестиційних та 10 інноваційних фондів і компаній, 37 інформаційно-консультативних установ. Однак відсутність або неієвність механізмів взаємодії учасників РІС веде до зниження ефективності інвестиційних процесів, до зменшення промислових підприємств-інноваторів.

Таким чином, встановлено недосконале інституційне забезпечення процесу інноваційного розвитку промислових підприємств, у тому числі виноробних, за

Таблиця 4

**Джерела фінансування інноваційної діяльності
промислових підприємств України за 2010-2014 роки**

Показники, млн грн	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік
Загальна сума витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств України, млн грн / %	8045,5/100	14333,9/100	11480,6/100	9562,6/100	7695,9/100
по Одеській області / % заг. обсягу по Україні	157,0/2,0	172,5/1,2	1497,4/13,0	91,1/0,9	323,9/4,2
з них: за рахунок власних коштів, млн грн. / %	4775,2/59,4	7585,6/52,9	7335,9/63,9	6973,4/72,9	6540,3/85,0
по Одеській області	107,5/68,5	147,5/85,6	135,9/9,1	88,3/96,9	320,6/98,9
з державного бюджету, млн грн / %	87,0/1,1	149,2/1,0	224,3/2,0	24,7/0,3	344,1/4,5
по Одеській області	2,1/1,3	-	-	-	-
з місцевих бюджетів	5,7/0,1	12,3/0,1	17,6/0,1	157,7/1,6	-
по Одеській області	1,0/0,6	0,2/0,1	0,6/0,0	1,5/1,6	-
за рахунок коштів поза-бюджетних фондів	-	-	0,02/0,0	2,1/0,0	-
по Одеській області	-	-	-	-	-
за рахунок коштів вітчизняних інвесторів	31,0/0,4	45,4/0,3	154,5/1,3	123,7/1,3	-
по Одеській області	-	-	-	-	-
за рахунок коштів іноземних інвесторів	2411,4	56,9	994,8/8,7	1253,2/13,1	138,7/1,8
по Одеській області	42,9/27,3	-	600,0/40,1	-	-
за рахунок кредитів	-	-	2407,8/21,0	630,2/6,6	-
по Одеській області	3,5/2,2	24,7/14,3	757,1/50,6	1,2/1,3	-
інші джерел, млн грн / %	735,2/9,0	6484,6/45,3	345,8/3,0	397,6/4,2	672,8/8,7
по Одеській області	-	-	3,7/0,2	-	3,3/1,1

Джерело: розроблено автором на основі [1; 17]

рівнями управління та слабкий розвиток інноваційної інфраструктури в Одеському регіоні. Це є наслідком відсутності функціональної, управлінської та виконавчої підтримки підприємств регіональною інноваційною системою.

Разом з тим, у Державній стратегії регіонального розвитку до 2020 року серед стратегічних завдань державної регіональної політики визнано, зокрема підвищення конкурентоспроможності регіонів за рахунок стимулювання інноваційної спрямованості розвитку підприємництва, венчурного бізнесу, запровадження ефективного механізму правової, фінансової, організаційної, кадрової та освітньої підтримки перспективних інноваційних проектів [18]. Однак конкретні механізми, на жаль, відсутні.

Виноробна галузь, як одна з промислових галузей, не вирізняється високим рівнем інноваційності. Тому регуляторний вплив на рівні РІС на розвиток виноградарства та виноробства слід зосереджувати на умовах і поведінці підприємств галузі та прямо або опосередковано впливати на ефективність їхніх бізнес-процесів.

Одним із інструментів управління соціально-економічним розвитком регіонів є програмно-цільовий підхід до планування та управління, перевага якого – можливість значної концентрації ресурсів для програмного вирішення пріоритетних завдань розвитку регіону. Пропонується впровадження цільових інноваційно спрямованих державних програм підтримки виноградарства та виноробства на рівні регіону.

Отже, рівень інноваційної активності промислових підприємств значною мірою залежить від ефективності РІС, а саме: наявності розвинутого механізму трансферу технологій, ефективної інноваційної інфраструктури, інституціональної структури, а також встановлення неформальних партнерських взаємовідносин між економічними суб'єктами, що сприяє дифузії та розповсюдженню нових знань. Таким чином, саме розвиток РІС як потужного каталізатора локальної інноваційної діяльності виступає необхідною передумовою підвищення інноваційної активності промислових підприємств регіону в умовах формування економіки знань.

Висновки

Проведеним дослідженням встановлено, що для РІС Одеської області характерна неузгодженість взаємодії учасників інноваційної діяльності, які повинні бути залучені в процеси створення, поширення і використання нових знань з метою освоєння різного роду інновацій на території регіону. Основним завданням стає інституційне забезпечення вказаного процесу за рівнями управління та розвитку інноваційної інфраструктури. У структурі витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств Одеської області домінують витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, що свідчить про бажання підприємств спрямовувати кошти на технічне переоснащення виробництва. Ці витрати досягають критичного рівня в 60,8% у 2014 році. Структура витрат за напрямками інноваційної діяльності є неефективною, оскільки має низьку питому вагу витрат на дослідження і розробки. Це є наслідком відсутності функціональної, управлінської та виконавчої підтримки підприємств РІС.

Повільна інноваційно-технологічна модернізація підприємств промисловості України є наслідком неефективної структури фінансування інноваційної діяльності. Основним джерелом інноваційного розвитку промислових підприємств Одеської області залишаються власні кошти підприємств, частка яких становила близько 90% (у 2005 р. – 69,5%). Промисловість гостро потребує підтримки з боку держави.

Особливої уваги з її боку потребує також виноградарсько-виноробний підкомплекс, оскільки лівова його частка після 2014 р. припадає на Одеську область. Аналіз показав відсутність такої уваги й участі, що може призвести до повного знищення галузі в умовах підвищення конкуренції.

Література

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Asheim, B., Isaksen, A., Nauwelaers, C. and F. Tödtling (2003), Regional innovation policy for smallmedium enterprises, Cheltenham, UK and Lyme, US : Edward Elgar.
3. Venables, A. J. (2003), “Buzz: The Economic Force of the City,” Paper presented at the DRUID Summer Conference 2003 on “Creating, sharing and transferring knowledge: the role of geography, institutions and organizations,” Elsinore, Denmark.
4. Регіональні інноваційні системи : ідентифікація, оцінка, інститути та інструменти розвитку / науково-аналітична доповідь ; за ред. Л. І. Федулової. – К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2012. – 157 с.
5. Поручник А. Регіональна інноваційна система як основа підвищення міжнародного конкурентного статусу національних регіонів / А. Поручник, І. Брикова // Вісник Київського національного економічного університету, 2006. – С. 134-173.

6. Дейнеко Л. В. Харчова промисловість України : ефективність використання виробничих ресурсів і кадрового потенціалу / Л. В. Дейнеко, Е. І. Шелудько / НАН України, Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К., 2013. – 120 с.

7. Крисанов Д. Ф. Інноваційний потенціал переробно-харчових підприємств : оцінювання та реалізація / Д. Ф. Крисанов, Л. Д. Водянка // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 2. – С. 84-105.

8. Мостенська Т. Л. Стратегічний аналіз виноробних підприємств : орієнтири та конкурентна позиція / Т. Л. Мостенська, В. М. Марченко, В. О. Новак, Ю. В. Печериця, Г. С. Гуріна. Монографія. – К. : Кондор-Видавництво, 2012. – 306 с.

9. Сичевський М. П. Наукове обґрунтування стратегії розвитку агропродовольчого комплексу України [текст] / М. П. Сичевський // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 12. – С. 5-9.

10. Саблук П. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору України та роль науки у її становленні / П. Саблук // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2012. – № 2. – С. 200-208.

11. Буркинський Б. В. Экономические проблемы виноградарства и виноделия / Б. В. Буркинський, И. Н. Агеева, А. А. Бревнов и др. ; под ред. Буркинського Б. В. – Одесса : Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2007. – 216 с.

12. Матчина И. Г. Экономика виноделия / И. Г. Матчина, А. Н. Бузни. – Симферополь: Таврида, 2003. – 256 с.

13. Гаркуша О. Ю. Механізм регулювання розвитку виноробної галузі України : дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / О. Ю. Гаркуша. – Кривий Ріг. – 2015. – 272 с.

14. Шапошникова С. В. Управление различными типами инновационных систем / С. В. Шапошникова // Инновационные технологии управления. ИнВестРегион. – № 4. – 2008 – С. 27-31.

15. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 року № 680-р «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80>

16. Регіональні інноваційні системи : досвід розвинених країн і перспективи його використання в Україні : навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ». – К., 2013. – 325 с.

17. Сайт Головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://od.ukrstat.gov.ua/>

18. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» від 06.08.2014 р. №385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p>

УДК 330.111.64

Б.Б. Гарін
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії,
Університет економіки та права «КРОК»
М.О. Гофман
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії,
Університет економіки та права «КРОК»

Заробітна плата як складова частина сукупного попиту на внутрішньому ринку України

У статті досліджено проблему низького рівня середньої заробітної плати в Україні. Відображено її зв'язок із загальним обсягом виробництва на душу населення. До-

сліджено чинники, що загострюють проблему формування сукупного попиту. Запропоновано шляхи покращення ситуації.

Ключові слова: середня заробітна плата, валовий внутрішній продукт на душу населення, деіндустріалізація, емуляція.

Б.Б. Гарин

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії,
Університет економіки і права «КРОК»*

М.А. Гофман

*кандидат економічних наук
доцент кафедри економічної теорії,
Університет економіки і права «КРОК»*

Зароботная плата как составная часть совокупного спроса на внутреннем рынке Украины

В статье исследована проблема низкого уровня средней заработной платы в Украине. Отражена ее связь с общим объемом производства на душу населения. Исследованы факторы, обостряющие проблему совокупного спроса. Предложены пути улучшения ситуации.

Ключевые слова: средняя заработная плата, валовой внутренний продукт на душу населения, деиндустриализация, эмуляция.

B.B. Harin

*Ph.D. in Economics, Associate Professor
of Economic Theory Department,
«KROK» University*

M.O. Hofmann

*Ph.D. in Economics, Associate Professor
of Economic Theory Department,
«KROK» University*

Salary as a component of aggregate demand in the domestic market of Ukraine

In the article the problem of low average salary in Ukraine was investigated. Its connection with total production per person was shown. The factors that extend the problem of aggregate demand were investigated. The ways to improve the situation were offered.

Keywords: average salary, per capita gross domestic product, deindustrialization, emulation.

Постановка проблеми

Протягом 2014-2016 рр. економіка України перебуває у кризовому стані. Зменшився загальний обсяг виробництва, зріс рівень безробіття. Середня заробітна плата скоротилася удвічі і є найнижчою серед усіх (за виключенням Молдови) країн Європи.

Окрім об'єктивного зв'язку між падінням ВВП на душу населення та зни-

женням реальних доходів більшості громадян України, ситуацію загострює низка причин, які могли б бути усунені за умови відповідних дій уряду. Ідеться про надмірну диференціацію в оплаті праці, використання пропорційної системи оподаткування, засилля тіньової економіки та корупції. Для протидії згаданим негативним чинникам достатньо здійснити певні адміністративні заходи.

Більш складною є проблема створення умов для переходу економіки від кризи до зростання. Перетворення бідних країн на процвітаючі можливе лише на основі емуляції – реалізації програми дій, націленої на досягнення рівня розвитку передових країн світу, отримання конкурентних переваг в окремих сферах діяльності. Ключовим пунктом при реалізації такого підходу є спрямування інвестицій у виробництво найсучаснішої високотехнологічної продукції. Створення значної кількості робочих місць з високою оплатою послуг праці дає змогу одночасно збільшувати обсяги виробництва та сукупний попит населення на внутрішньому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Суттєве падіння середньої заробітної плати як складова більш загальної проблеми тотального зубожіння населення України протягом останніх років знайшло своє відображення в достатньо великій кількості публікацій. Це засвідчує актуальність теми дослідження.

Безпосереднім приводом для обговорення проблеми зв'язку між рівнем зарплати і сукупним попитом стала публікація статті Г. Кулікова «Як розірвати порочне коло низьких заробітних плат» [2].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У цій статті розмежовуються проблеми, які можуть бути вирішені адміністративним шляхом, і ті, що потребують серйозних змін у реальній економіці. Акцент зроблено на необхідності застосування емуляції для радикального покращення ситуації.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження ролі заробітної плати як складової сукупного попиту та впливу змін заробітної плати на сукупний попит.

Виклад основного матеріалу дослідження

Проблема низького рівня середньої заробітної плати в Україні порівняно з іншими країнами Європи все частіше привертає до себе увагу вітчизняних економістів. Так, наприклад, Геннадій Куліков у статті «Як розірвати порочне коло низьких заробітних плат» зазначає, що з 2013 р. по 2015 р. середня заробітна плата в Україні скоротилася в 1,8 раза (з 308 до 175 євро) і зараз є меншою за мінімальні заробітні плати європейських країн. Зміни в мінімальних заробітних платах деяких європейських країн ілюстровано на графіку (рис. 1).

Мінімальна заробітна плата в Литві, Латвії, Естонії, Польщі становить 300-410 євро, а в деяких країнах ЄС – на рівні 1500 євро (Франція, Ірландія, Бельгія, Нідерланди). Найнижчою вона є у Болгарії (184 євро), найвищою – у Люксембурзі (1923 євро). В Україні мінімальна зарплата становить 47 євро. Її зміни у гривневому та доларовому еквіваленті за останні десять років демонструє така діаграма (рис. 2).

Пошук шляхів поліпшення ситуації, що склалася, на наш погляд, тісно пов'язаний із аналізом обставин, які її спричинили.

Загальновідомо, що середні заробітні плати різних країн об'єктивно залежать від загального обсягу виробництва ВВП на душу населення. Чим більший ВВП

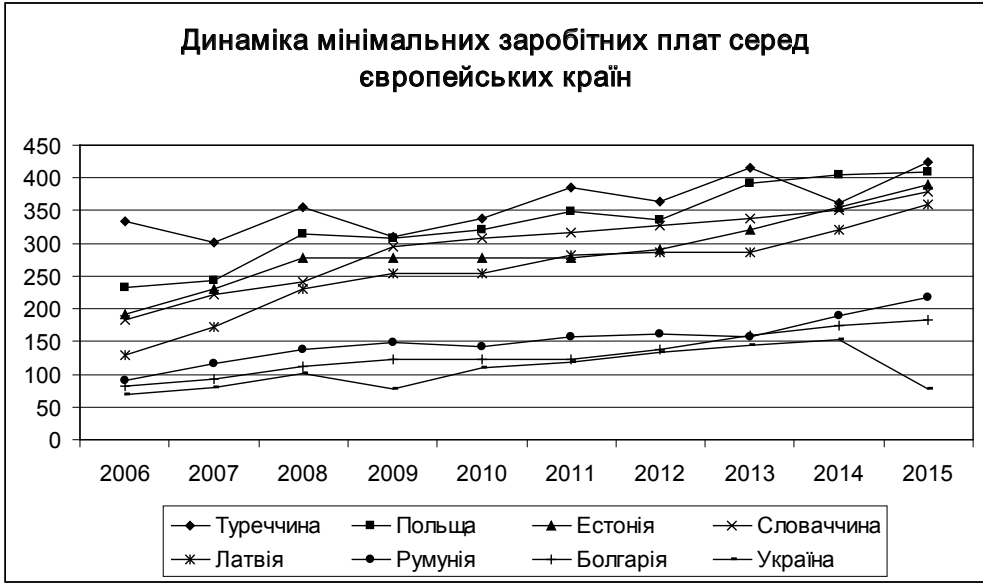

Рис. 1. Динаміка мінімальних заробітних плат серед європейських країн

Джерело: розраховано авторами на основі [1]

на душу населення має країна, тим вищий, зазвичай, рівень середньої заробітної плати. Загальний обсяг виробництва на душу населення визначають як за номіналом, так і за паритетом купівельної спроможності. Показники загального обсягу виробництва на душу населення, розраховані за паритетом купівельної спроможності деяких європейських країн, наведено в таблиці.

Наведені дані засвідчують закономірний зв'язок між середньою заробітною платою та обсягом виробництва на душу населення в країні. З усіх європейських

Рис. 2. Динаміка мінімальної заробітної плати в Україні

Джерело: розраховано авторами на основі [1]

**ВВП (ПКС) на душу населення у 2015 р.
(список МВФ)**

Країна	ВВП/д.н. (тис. \$)	Країна	ВВП/д.н. (тис. \$)
Люксембург	98 987	Чехія	31 549
Норвегія	68 430	Естонія	28 592
Швейцарія	58 551	Литва	28 359
Ірландія	55 533	Польща	26 455
Нідерланди	49 166	Угорщина	26 222
Швеція	47 922	Росія	25 411
Австрія	47 250	Латвія	24 712
Німеччина	46 893	Румунія	20 787
Франція	41 181	Болгарія	19 097
Велика Британія	41 159	Білорусь	17 654
Італія	35 708	Україна	7 519
Іспанія	34 819	Молдова	5 006

Джерело: [3]

країн за цими показниками Україна випереджає лише Молдову. Проте, неможливо не помітити, що різниця в оплаті праці є більш значущою, ніж у виробленому на одну особу ВВП. Отже, справа не тільки в обсягах ВВП.

В Україні існує низка проблем, вирішення яких могло б сприяти покращенню ситуації з оплатою праці найманих працівників.

Однією з таких проблем є надмірна диференціація заробітних плат між керівництвом (топ-менеджментом) та підлеглими, між регіонами країни та між окремими галузями. Так, якщо в країнах Європи низька заробітна плата є меншою за високу у 12 разів, то в Україні – у 50 разів. При середній по Україні заробітній платі у 4920 грн (березень 2016 р.) її рівень для Києва становить 8364 грн проти 3394 грн для Тернопільської області. Робітники авіаційної галузі мають середню зарплату понад 20000 грн на місяць, працівники банківської сфери та сфери ІТ-технологій – 9000-10000 грн, а медичний персонал та поштові службовці лише біля 2500-3000 гривень.

Більш серйозною проблемою, що впливає на диференціацію доходів населення є застосування в Україні пропорційної системи оподаткування фізичних осіб. Використовуючи непрогресивну систему оподаткування, замість прогресивної, уряд не виконує одну з найважливіших функцій, що покладаються на нього в соціально-орієнтованій ринковій економіці – функцію перерозподілу. При прогресивній системі оподаткування доходів населення уряд «виступає в ролі Робіна Худа», перерозподіляючи грошові потоки від багатих до бідних. Натомість пропорційна система консервує нерівність, роблячи багатих багатшими і бідних біднішими.

Надвисокий відсоток тіньового сектору в українській економіці також суттєво впливає на показник середньої заробітної плати. Практика виплати заробітної плати «у конвертах» занижує її справжню величину в приватному сегменті економіки та через зменшення надходжень до бюджету внаслідок прихованих від оподаткування доходів, не дає можливості підняти її працівникам державних закладів.

Окремо слід сказати про проблему зменшення частки заробітної плати в структурі доходів населення при збільшенні часток, що припадають на соціальні трансферти та доходи від власності. Так, у 2014 р. частка заробітної плати у загальних доходах українців становила 40,5%. На соціальні трансферти та доходи

від власності припадало 37,1 та 22,4 %, відповідно. У 2015 р. частка зарплати скоротилась до 39%, при зростанні частки соціальних трансфертів до 37,8% та доходів від власності – до 23,2% [4]. Такі зміни пов'язані з підвищенням цін на комунальні послуги для населення і відповідним зростанням кількості сімей, які отримують субсидії від держави. Політика поширення субсидій на все ширші кола громадян України піддається справедливій критиці як така, що породжує утриманські настрої замість заохочення до продуктивної праці та слугує підґрунтям для поширення корупційних схем.

Названі проблеми, що не пов'язані з низьким обсягом виробництва на душу населення, на наш погляд, могли б бути вирішені хоча б частково за наявності політичної волі та бажання керівництва держави.

Надмірна диференціація доходів могла б бути усунена суто адміністративними заходами: підвищенням зарплат і пенсій, поверненням до прогресивної системи оподаткування, реальною боротьбою з тіньовою економікою та корупцією. Поки що поляризація населення за доходами посилюється. За останні два роки реальна заробітна плата в Україні скоротилася на 50%. Якщо у 2015 р. по всій країні налічувалось 1232 громадянина з доходом, що перевищував один мільйон гривень за рік, то за перші чотири місяці 2016 р. лише в Києві такий дохід (за даними ДФС) задекларувала 1,6 тис. осіб [5].

Розрекламоване урядом підвищення мінімальних зарплат і пенсій на 13% у вересні та на 10% у грудні 2015 р., аж ніяк не компенсувало втрати купівельної спроможності переважної більшості населення через інфляцію, річний рівень якої становив 48,7% [6]. Як наслідок, оборот роздрібною торгівлі за 2014–2015 рр. знизився на 21,5%. Останні зміни в податковому законодавстві України остаточно підтвердили незмінну прихильність до пропорційного оподаткування доходів фізичних осіб. Перехід до загальноприйнятої у Європі прогресивної системи оподаткування навіть не обговорювався. Показник рівня тіньової економіки залишається незмінним з другої половини 1990-х років, що свідчить про декларативний характер боротьби з нею. Корупційні скандали, як правило, не ведуть до покарання винних.

Перелічені проблеми можуть бути частково вирішені за допомогою внесення змін у економічну політику уряду. Однак проблема низької середньої продуктивності праці і, як наслідок, низького рівня загального обсягу виробництва на душу населення виглядає більш складною.

Низький показник ВВП на душу населення в Україні є наслідком деіндустріалізації країни протягом усього періоду її незалежного існування. За останні 25 років близько половини промислових підприємств припинило свою діяльність або перебуває на межі банкрутства. Переважна більшість зареєстрованих у сучасній Україні підприємств належать до торгівлі та сфери послуг.

Скорочення частки реального сектору економіки за рахунок зростання інших секторів є поширеним явищем для економік розвинутих країн. Слід лише пам'ятати, що такі зміни у пропорціях відбуваються при зростанні обсягів виробництва в усіх сферах економічної діяльності – збільшується виробництво всіх секторів. Зменшення чисельності працюючих у виробничих галузях відбувається за рахунок широкого використання досягнень науково-технічного прогресу, роботизації та комп'ютеризації технологічних процесів. Застосування найсучасніших технологій дає змогу збільшувати обсяги виробництва при зменшенні кількості зайнятих робітників.

Згадане, на жаль, не стосується України. На сферу високих технологій у нас припадає лише 2,5% загального обсягу промислового виробництва. Левова частка підприємств працює на фізично зношеному та морально застарілому облад-

нанні. Деіндустріалізація країни є прямим та закономірним наслідком відсутності інвестицій (особливо інноваційних), що потрібні для забезпечення нормального розвитку промисловості.

Слід пам'ятати, що скорочення обсягів виробництва та зубожіння широких верств населення через зниження його реальних доходів тісно взаємозв'язані та доповнюють і посилюють одне одного. Падіння виробництва скорочує кількість робочих місць, що збільшує безробіття і знижує сукупний попит на внутрішньому ринку. Скорочення сукупного попиту, у свою чергу, стає фактором обмеження економічного зростання. Стимулювання сукупного попиту без зростання обсягу виробництва призведе лише до надмірної інфляції, а зростання виробництва без збільшення попиту неможливе. Ці дві проблеми необхідно вирішувати одночасно.

Норвезький економіст Ерік Райнерт у книзі «Як багаті країни стали багатими, і чому бідні країни залишаються бідними» стверджує, що перетворення відсталих економік у процвітаючі можливе лише на основі *емуляції*. Емуляція означає реалізацію державою свідомої економічної політики, орієнтованої на досягнення рівня розвитку передових країн, випередження їх в окремих галузях. Він особливо підкреслює, що ставка на дію законів вільного, некерованого ринку без інших дій буде помилкою. Потрібний продуманий план реформування економіки на основі її державного регулювання. «Розповсюдження багатства в Європі, а потім і в інших розвинутих частинах світу, стало результатом свідомої політики змагання: сила ринку була приручена, як і сила вітру, для досягнення встановленої мети. Проте сила вітру, як і сила ринку, не всіх рухає у правильному напрямку. Кумулятивні фактори та траєкторії розвитку примушують ринок «дмухати у вітрила прогресу» тільки тоді, коли в країні вже досягнутий високий рівень розвитку. Чим бідніша країна, тим рідше вітри *laissez-faire* дмухають у потрібному їй напрямку» [7].

Сказане Е. Райнертом примушує замислитись над питанням, чи потрібно Україні сліпо виконувати всі рекомендації МВФ у сфері економічних реформ? Ні для кого не секрет, що керівництво Фонду перебуває під впливом ідей прихильників неокласичних теорій розвитку економіки. За великим рахунком, пропонувані перетворення спрямовано на посилення регулюючої ролі ринку при обмеженні ролі держави. Відомі випадки, коли суворе дотримання планів реформ МВФ, замість покращення, викликало загострення економічних проблем і призводило до соціальних потрясінь. На наш погляд, усі надані ззовні рекомендації, перш ніж бути втіленими у життя, повинні отримувати експертну оцінку з боку провідних вітчизняних науковців.

Однак без допомоги ззовні Україні не обійтися. Щоб змінити вектор розвитку економіки на позитивний, необхідні не стільки кредити «під реформи» (які частково розкрадаються та збільшують тягар державного боргу), а прямі інвестиції в реальний сектор економіки. Причому, інвестиції потрібні не на відтворення застарілих технологій у традиційних галузях виробництва, а на створення підприємств, що здатні виробляти високотехнологічну інноваційну продукцію. Це одночасно спричинить і збільшення обсягу виробництва, і створення робочих місць, що потребують кваліфікованої (отже, з високим рівнем оплати послуг праці) робочої сили. Україна не повинна погоджуватися на роль сировинного додатка до європейської економіки, а має постачати на світовий ринок найсучаснішу готову продукцію. Це не здається чимось неможливим, якщо згадати, що унікальний найбільший у світі літак Ан-225 «Мрія» спроектовано та збудовано в Києві, а балістичні ракети, що є основою ядерних озброєнь Росії, розроблено в Дніпропетровську.

Проблема полягає в традиційно поганому інвестиційному кліматі в Україні. Він настільки поганий, що вкладати кошти в розвиток української економіки не бажають не тільки іноземці, але й власні олігархи. Кошти, що виводяться з країни вітчизняними підприємцями, перевищують кредити, отримані від міжнародних фінансових установ. Головними факторами, що відлякують потенційних інвесторів, стають політична нестабільність, постійна зміна правил гри в економічній сфері, найвищі місця України у рейтингах корумпованих країн світу. Отже, проблема інвестицій може вирішуватися досягненням елементарного порядку в країні.

У нещодавно опублікованому звіті Міжнародного валютного фонду – «25 років трансформації: посткомуністична Європа та МВФ» зроблено порівняльний аналіз проведення реформ у 21 країні, що відмовились від планової економіки на користь ринкової. Як висновок було сформульовано чотири ключові умови успіху: 1. «Great People» (лідерство розумних людей); 2. Smart strategies (розумні стратегії); 3. Magnet Europe (привабливість Європи); 4. External support (зовнішня підтримка). Як бачимо, зовнішня підтримка, хоч і є однією з необхідних умов, перебуває лише на четвертому місці. На першому місці – наявність лідерів, здатних втілювати задумане у життя. Друга умова, це добре продумана послідовна стратегія проведення реформ, чіткий, зрозумілий план дій [8].

Висновки

Подолання наслідків економічної кризи та перехід до стійкого економічного зростання потребує інвестицій і збільшення сукупного попиту національної економіки. Останнє передбачає зміни інвестиційного клімату. Для покращення інвестиційного клімату потрібні політична стабільність, створення сприятливого інституційного середовища для ведення бізнесу, справжня боротьба з корупцією. Стимулювання сукупного попиту потребує докорінного перегляду політики доходів. Заробітна плата повинна суттєво зрости для переважної більшості працюючих. Стратегічним завданням у зв'язку з цим є формування прошарку населення зі стабільно високими доходами, які корелюють з високою продуктивністю праці. Високі середні зарплати створюють підґрунтя для скасування порочної системи субсидій для населення на оплату комунальних послуг. Ще одним кроком для збільшення сукупного попиту могло б стати обмеження необґрунтованих немонетизованих пільг тощо.

Реалізація згаданих у цій статті заходів можлива лише за умови політичної волі на проведення економічних і соціальних реформ.

Література

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
2. Куліков Г. Як розірвати порочне коло низьких заробітних плат / Г. Куліков // Дзеркало тижня. – 2016. – № 13.
3. Список стран по ВВП (ППС) на душу населения [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org>
4. Українці бідніють другий рік поспіль: як змінилися доходи і витрати у 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.segodnya.ua/economics/enews
5. ДФС нарахувала в Києві більше тисячі мільйонерів – Мільярдерів у столиці поки що немає [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.segodnya.ua/economics/enews
6. Богдан Т. Бюджетно-боргова політика поглиблення спаду / Т. Богдан // Дзеркало тижня. – 2016. – № 14.
7. Райнерт Э. С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными. / Э. С. Райнерт. – М. : Изд. дом Гос. ун-т – Высшей школы экономики, 2011. – 384 с.
8. Петрик С. Гройсман покаже, або Національні особливості реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.segodnya.ua/economics/enews

УДК 330.837.2

О.В. Грушко

аспірант,

*Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

Оцінювання політичної ренти з використанням рейтингів міжнародних організацій

У статті розкрито зміст політичної ренти та використано сукупність міжнародних індексів для її оцінювання.

Ключові слова: політична рента, корупція, індекси та рейтинги міжнародних організацій.

А.В. Грушко

аспірант,

*Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

Оценка политической ренты с использованием международных организаций

В статье раскрыто понятие политической ренты и использована совокупность международных индексов для ее оценивания.

Ключевые слова: политическая рента, коррупция, индексы и рейтинги международных организаций.

O.V. Hrushko

Postgraduate student,

*Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman*

Evaluation of political rent using the ratings of international organizations

The article deals with the concept of political rent and defined set of international indexes for its evaluation.

Key words: political rent, corruption, international organizations indices and ratings.

Постановка проблеми

Складність оцінки масштабів політичної ренти в країні змушує використовувати відносні показники, тому все більшого значення набувають загальносвітові рейтинги (індекси). Одним із інструментів об'єктивної та незалежної відносної оцінки політичної ренти можуть виступати рейтинги та індекси міжнародних організацій. Згідно з теорією суспільного вибору всі учасники політичного ринку намагаються отримати додаткову матеріальну та нематеріальну вигоду за рахунок використання політичного процесу у власних цілях. Цей процес отримав назву «пошук політичної ренти».

У цій статті зроблено спробу інтегральної оцінки показників, що формують

рейтинги України, з позицій пошуку політичної ренти в ній. Аналіз обраних нами показників дає можливість зосередити особливу увагу на аспектах, що пов'язані безпосередньо з політичним процесом. Оскільки не існує єдиного показника та статистики для оцінки величини політичної ренти, то доцільно використати відносні показники – рейтинги та індекси міжнародних організацій: Індекс глобальної конкурентоспроможності (Всесвітній економічний форум), Індекс сприйняття корупції (Transparency International), Індекс проекту «Ведення бізнесу» (Група Світового банку), Індекс економічної свободи (The Heritage Foundation & The Wall Street Journal), Індекс свободи у світі (Freedom in the World).

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемі оцінювання ситуації в Україні міжнародними організаціями присвячено роботи вітчизняних науковців: Л. Грицини [1], Б. Данилишина [2], О. Мошенця [3], О. Ярошка [4]. Аналіз досліджень, згаданих авторів свідчить про те, що оцінювання політичної ренти залишається поза увагою.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Посилення ролі держави в сучасному суспільстві призводить як до позитивних, так і до руйнівних наслідків для економіки країни. Одним із негативних наслідків є використання функцій держави політичними суб'єктами для реалізації власних інтересів з метою отримання додаткового доходу на політичному ринку у формі політичної ренти. Причиною цього є значний масштаб корупції та використання держави як інструменту перерозподілу ВВП в інтересах певного кола осіб (або груп), що загрожує національній безпеці держави. Якщо корупцію намагаються оцінити та описати різні дослідники, то розмір політичної ренти взагалі залишився поза увагою дослідників. Однією з проблем є вимірювання розміру та оцінка масштабів політичної ренти в Україні. Політичну ренту досить складно визначити абсолютно, адже відсутні будь-які статистичні дані. Проте її можна оцінити відносно – через індекси міжнародних організацій, які базуються на компаративній (порівняльній) основі. Тому завдяки рейтингам упливових міжнародних організацій нами зроблено спробу оцінювання політичної ренти.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення оцінки політичної ренти в Україні з використанням індексів міжнародних організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасному світі ще більшу роль почали відігравати політичні відносини, які активно впливають на економічний розвиток будь-якої країни, що призводить до тісного взаємозв'язку економіки та політики. Збільшення ролі держави як позитивно, так і негативно впливає на економіку. Один із негативних наслідків – конфлікт суспільного та приватного інтересів, проявом якого є використання політичної влади у власних цілях. В Україні держава довгий час формувалася не як інститут задоволення суспільних потреб і створення суспільних благ, а як інструмент отримання ренти.

Факт утворення ренти дає змогу власникові ресурсів шукати варіанти їх найбільш ефективного розміщення та використання, тому активність підприємців розподіляється на «пошук прибутку» (profit-seeking) і «пошук ренти» (rent-seeking) [5, с. 152]. Ресурси, які витрачаються задля отримання прибутку, мають результатом створення благ і загального зростання добробуту, а пошук ренти – до втрати рідкісних ресурсів суспільства заради загарбання штучно створеного трансферту ресурсів певною групою осіб без відповідного створення благ.

Термін «пошук ренти» був уперше введений у науковий обіг американкою Анною Крюгер у 1974 році. Як зазначає автор, у багатьох ринкових економіках обмеження урядом економічної активності є поширеним фактом. Ці обмеження призводять до виникнення різних форм ренти, за яку суб'єкти часто вступають в конкурентну боротьбу. В одних випадках така конкуренція є повністю легальною. В інших пошук ренти набуває таких форм як хабарництво, корупція, контрабанда та чорний ринок [6, с. 291].

Згідно з Дж. Б'юкененом, основоположником теорії суспільного вибору, термін «пошук ренти» сформульовано для характеристики поведінки в інституційних утвореннях, де індивідуальні зусилля з максимізації цінностей породжують втрати, а не вигоду для суспільства [7, с. 4].

Роберт Толлісон визначає пошук ренти як втрату рідкісних ресурсів заради загарбання штучно створеного трансферту, що призводить до монопольного прибутку, захищеного державою [8, с. 557].

Дослідник А. Г. Таллок трактує пошук ренти як використання ресурсів з метою отримання ренти, яка породжується чимось, що має негативну суспільну цінність. Тобто, якщо індивід, який інвестує в будь-що, що насправді не покращує продуктивність або навіть погіршує її, зумовлюючи зростання свого доходу досягненням особливого становища або монопольної влади, то він здійснює пошук ренти [9, с. 31].

Політичну ренту можна визначити як намагання економічних агентів отримати економічну ренту за допомогою політичного процесу, використовуючи примус держави у власних цілях. Адже держава володіє адміністративним або владним ресурсом, що дає змогу монопольно впливати на перерозподіл ВВП у власних цілях, що призводить до соціально-економічних втрат. Тому під політичною рентою ми розуміємо дохід суб'єктів політичного процесу внаслідок перерозподілу доходів (майна), що сформувалися при первинному розподілі ВВП з використанням політичної влади (як легітимної, так і нелегітимної) через адміністративний механізм держави.

Формою нелегітимного перерозподілу доходів (майна) є корупція. Для оцінювання масштабів корупції в країнах світу використовується **індекс сприйняття корупції – Corruption perceptions index**, який складає громадська організація Transparency International. Індекс сприйняття корупції (ІСК) – сукупний індекс, який спирається на відповідні і на питання щодо оцінки рівня корупції. В оцінюванні беруть участь міжнародні фінансові та правозахисні експерти. У процесі стандартизації даних вони конвертуються з використанням шкали від 0 до 100, де 0 – найвищий рівень сприйняття корупції, а 100 – найнижчий. Дані подано інформацією по Україні з 2012 року.

Таблиця 1

Індекс сприйняття корупції в Україні

Рік	2012	2013	2014	2015
Україна	26	25	26	27

Як свідчать дані таблиці 1, рівень сприйняття корупції є досить високим, але найгірше те, що зберігається його незмінність, що є доказом відсутності реальних антикорупційних реформ. Ця негативна тенденція є свідченням значного масштабу політичної ренти, яку отримують завдяки корупційним схемам, що є однією з її форм прояву.

Проект оцінювання умов Ведення бізнесу (Doing Business) – це річний звіт, який дає змогу об'єктивно оцінити законодавство, пов'язане з регулюванням під-

приємницької діяльності та його правозастосування. Кожній країні присвоюється відповідна позиція в рейтингу сприятливості умов ведення бізнесу. Рейтинг має 189 позицій. Чим вищою є позиція країни в рейтингу сприятливості умов ведення бізнесу, тим сприятливіше підприємницьке середовище для відкриття та функціонування підприємства. Позиція кожної країни по рейтингу сприятливості умов для ведення бізнесу визначається сукупною оцінкою, отриманою за десятьма напрямками (таблиця 2).

Таблиця 2

Позиції України згідно з результатами Doing Business 2010-2016

	Рейтинг легкості ведення бізнесу	Реєстрація підприємства	Отримання дозволу на будівництво	Підключення до системи електропостачання	Реєстрація власності	Доступ до кредиту	Захист міноритарних інвесторів	Оподаткування	Міжнародна торгівля	Забезпечення виконання контрактів	Вирішення неплатоспроможності
2010	142	134	181	-	141	30	109	181	139	43	145
2011	145	118	179	-	164	32	109	181	139	43	150
2012	152	112	180	169	166	24	111	181	140	44	156
2013	137	50	183	166	149	23	117	165	145	42	157
2014	169	112	41	172	97	13	128	164	148	45	162
2015	87	70	139	138	64	17	87	106	109	98	141
2016	83	30	140	137	61	19	88	107	109	98	141

Джерело: [11].

За індикатором легкості ведення бізнесу в Україні у 2012-2016 рр. існує тенденція до покращення умов майже удвічі. Це відбулося за рахунок покращення таких позицій як реєстрація підприємства та власності: 30 та 6, відповідно. Однак цього недостатньо для успішного та легкого ведення бізнесу. Натомість, досить складна ситуація з отриманням дозволу на будівництво – 140 позиція, підключення до системи електропостачання – 137 позиція, оподаткування – 107 позиція, міжнародна торгівля – 109 позиція, вирішення неплатоспроможності – 141 позиція. Це є доказом, що вести бізнес в Україні досить складно, за виключенням реєстрації підприємства та власності, у яких відбулося деяке покращення. Значні перепони створюються державою у вигляді адміністративних бар'єрів. Це може розглядатися як доказ значної регульованості процесів державними органами та створення перешкод для отримання вигоди у формі політичної ренти.

Згідно з індикатором Свобода у світі (Freedom in the World), створеним організацією Freedom House, кожна країна оцінюється за шкалою від 1 до 7 окремо за політичними правами та громадянськими свободами. Тут 1 означає найвищий рівень свободи, 7 – її повна відсутність. Згідно з методологією під час розрахунку індексу Свобода у світі використовується два компоненти свободи – політичні права і громадянські права та вимірюється рівень їх реалізації. Градація країн здійснюється за шкалою: вільні країни (1,0 до 2,5); частково вільні (3,0 – 5,0); невольні (5,5 – 7,0).

За таблицею 3 Україна здебільшого визнається як частково вільна країна. Цей індикатор безпосередньо пов'язаний з умовами ведення бізнесу. Чим вищий рівень свободи, тим кращі умови створюються державою, тим ефективнішим буде підприємництво. Найвищий для нашої країни показник свободи був у період з 2006 до 2010 року. Із 2011 р. Україна знову набула статусу «частково вільної» країни. Це може свідчити про зростання масштабу привласнення політичної ренти, адже рівень свободи залежить від кількості бар'єрів для бізнесу.

Таблиця 3

Позиції України згідно з результатами Свобода у світі 2004-2016

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Політичні права	4	4	3	3	3	3	3	3	4	4	4	3	3
Громадянська свобода	4	3	2	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3
Рейтинг свободи	4	3.5	2.5	2.5	2.5	2.5	2.5	3	3.5	3.5	3.5	3	3
Разом	частково вільні	частково вільні	вільні	вільні	вільні	вільні	вільні	частково вільні	частково вільні	частково вільні	частково вільні	частково вільні	частково вільні

Джерело: [12]

Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) використовується для розрахунку глобальної конкурентоспроможності країни у світі за 12 показниками, 7 із яких мають відношення до пошуку політичної ренти. Для нормалізації даних, зібраних по кожному показнику, використовується 7 бальна система, де 7 є кращим результатом, а 1 – найгіршим. Позицію України за цим показником ілюстровано в таблиці 4.

Таблиця 4

Позиції України згідно з Індексом глобальної конкурентоспроможності 2010-2016

	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016
Індекс глобальної конкурентоспроможності	3,90	4,00	4,14	4,05	4,14	4,0
Інституції	2,96	2,98	3,13	2,99	2,98	3,1
Макроекономічне середовище	3,20	4,21	4,40	4,20	4,14	3,1
Ефективність товарного ринку	3,53	3,58	3,82	3,81	3,99	4,0
Ефективність ринку праці	4,54	4,44	4,44	4,18	4,12	4,3
Розвиток фінансового ринку	3,31	3,39	3,52	3,46	3,54	3,2
Рівень складності ведення бізнесу	3,48	3,48	3,70	3,68	3,66	3,7

Джерело: [13]

У таблиці 4 наведено Індекс глобальної конкурентоспроможності, який перебуває на середньому рівні (близько 4 балів) упродовж 6 років. Найкращим є бал за показником ефективності ринку праці, що коливається в межах 4,12 – 4,54. Показник рівня складності ведення бізнесу також має середній рівень. З одного боку, можна констатувати стабільність ситуації в Україні, з іншої – відсутність змін на краще бік, що є негативною ознакою.

Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom) визначає американська дослідницька організація Heritage Foundation (з 1995 р.) та оприлюднює видання «Wall Street Journal». Він розраховується як середнє арифметичне за десятьма рівноважними показниками, які максимально оцінюються у 100 балів. Країна з абсолютно вільною економікою отримує 100 балів, а за повної відсутності свободи – нуль. За Індексом економічної свободи країни світу поділяють на 5 умовних груп: вільні (free) – з показником 80-100 балів; переважно вільні (mostly free) – з показником 70-79,9 балів; помірно вільні (moderately free) – з показником 60-69,9 балів; переважно невільні (mostly unfree) – з показником

50-59,9 балів; невільні (деспотичні) (repressed) – з показником 0-49,9 балів. Поziція України за цим показником подано в таблиці 5.

Таблиця 5

Поziції України згідно з результатами Індексу економічної свободи 2010-2016

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальний бал	46,4	45,8	46,1	46,3	49,3	46,9	46,8
Права власності	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	20,0	25,0
Свобода від корупції	25,0	22,0	24,0	23,0	21,9	25,0	26,0
Фіскальна свобода	77,9	77,3	78,2	78,2	79,1	78,7	78,6
Державні витрати	41,1	32,9	29,4	29,4	37,5	28,0	30,6
Свобода бізнесу	38,7	47,1	46,2	47,6	59,8	59,3	56,8
Свобода праці	57,7	50,0	51,2	49,9	49,8	48,2	47,9
Грошова свобода	61,2	63,2	67,7	71,0	78,7	78,6	66,9
Свобода торгівлі	82,6	85,2	84,4	84,4	86,2	85,8	85,8
Свобода інвестицій	20,0	20,0	20,0	20,0	20,0	15,0	20,0
Фінансова свобода	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0

Джерело: [14]

Загалом, значення індексу для України є нижчим від середніх і коливається в діапазоні від 45,8 до 49,3. Це є поганою ознакою для економічної ситуації країни і опосередкованим свідченням можливості для отримання політичної ренти. Найвищі значення має свобода торгівлі, що варіюється від 82 до 85 балів, найгірші – свобода інвестицій – у діапазоні від 15 до 20 балів. Позитивною ознакою є зростання показника свободи бізнесу – від 38 балів до 56,8. А показник державних витрат демонструє тенденцію до погіршення. Хоча саме останній показник є дуже важливим для оцінювання політичної ренти, адже корупція і пошук ренти зосереджені саме в державному секторі.

Висновки

Політична рента – це дохід суб'єктів політичного процесу, отриманий внаслідок перерозподілу доходів (майна), отриманих внаслідок первинного розподілу ВВП з використанням політичної влади (як легітимної, так і нелегітимної) через адміністративний механізм держави. Міжнародні індикатори в динаміці опосередковано можуть свідчити про пошук політичної ренти.

Індикатор легкості ведення бізнесу в Україні загалом засвідчує ускладнення його ведення бізнесу. Існують значні перепони, які створює держава у вигляді адміністративних бар'єрів, що є доказом її надмірного регулювання з метою створення перешкоди для отримання вигоди у формі політичної ренти.

За Індексом сприйняття корупції Україна характеризується високим рівнем. Збереження тренду сприйняття корупції впродовж тривалого часу свідчить про відсутність антикорупційних реформ у країні, а отже збільшується масштаб політичної ренти, яка отримується завдяки корупційним схемам, що є однією з її форм прояву.

Індикатор свободи засвідчує, що рівень свободи в Україні варіюється, але з 2011 р. країна знову опинилася в групі «частково вільних».

Згідно з Індексом глобальної конкурентоспроможності, з одного боку, можна констатувати деяку стабільність в Україні за останніх 6 років, з іншого – тенденцію збереження корупції та отримання політичної ренти.

З даних Індексу економічної свободи випливає, що в нашій країні зберігають-

ся показники нижче середніх, що свідчить про значне регулювання економіки з метою отримання власної вигоди. Низький рівень показника свободи інвестицій, прав власності та державних витрат свідчать про розвиток сприятливого середовища для формування політичної ренти.

Завдяки міжнародним індексам можна опосередковано виміряти політичну ренту в Україні. Як свідчать дані індексів, у країні є незначні покращення в реформуванні економічної системи, однак загальна тенденція свідчить про незмінність або погіршення показників. Це створює умови для корупції та отримання політичної ренти.

Література

1. Грицина Л. А. Сталий розвиток України через призму міжнародних індексів / Л. А. Грицина // Вісник Хмельницького національного університету 2012. – № 3. – Т. 3. – С. 32-36.
2. Данилишин Б. Україна в міжнародних рейтингах сталого розвитку / Б. Данилишин, О. Веклич // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 13-23.
3. Мошенець О. В. Оцінка рентоорієнтованої поведінки в Україні міжнародними організаціями / О. В. Мошенець // Інвестиції : практика та досвід, 2009. – № 8. – С. 42-46.
4. Ярошко О. Сучасна Україна у дзеркалі міжнародних рейтингів / О. Ярошко // Економічний часопис ХХІ. – 2003. – № 6.
5. Прутська О. О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці / О. О. Прутська. – К. : Логос, 2003. – 256 с.
6. Krueger Anne O. The Political Economy of the Rent-Seeking Society // American Economic Review. 1974. – No. 64. – p. 291-303.
7. Buchanan J. Et al. Rent Seeking and Profit Seeking // Toward a Theory of the Rent Seeking Society. – Texas: A&M Univ. Press, 1980.
8. Tollison R. Rent Seeking: A. Survey // Kyklos. – 1982. – Vol. 35. – No. 4.
9. Заостровцев А. Рентоориентированное поведение : потери для общества / А. Заостровцев // Вопросы экономики. – 2000. – № 5. – С. 31-44.
10. Офіційний сайт Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org>
11. Офіційний сайт World Bank Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org>
12. Офіційний сайту Freedom House [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.freedomhouse.org>
13. Офіційний сайту World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org>
14. Офіційний сайту The Heritage Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.heritage.org>

УДК 338.439:65.012.8(477)

М.Д. Курляк
*здобувач кафедри економіки та економічної безпеки,
Львівський державний університет внутрішніх справ*
Р.-Д.А. Кучер
аспірант, НІСД при Президентові України

Оцінка стану національної продовольчої безпеки України в контексті євроінтеграційних процесів

У статті досліджено науково-методичні підходи до оцінювання рівня національної

продовольчої безпеки держави, а також аналіз сучасного стану національної продовольчої безпеки України.

Ключові слова: продовольча безпека, моніторинг показників, індикатори продовольчої безпеки, загрози, показники безпеки.

М.Д. Курляк

*соискатель кафедры экономики и экономической безопасности,
Львовский государственный университет внутренних дел*

Р.-Д.А. Кучер

аспирант, НИСИ при Президенте Украины

Оценка состояния национальной продовольственной безопасности Украины в контексте евроинтеграционных процессов

В статье исследованы научно-методические подходы к оцениванию уровня национальной продовольственной безопасности государства, а также анализ современного состояния национальной продовольственной безопасности Украины.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, мониторинг показателей, индикаторы продовольственной безопасности, угрозы, показатели безопасности.

M.D. Kurlyak

*External PhD Student of the Department
of Economics and Economic Security
of Lviv State University of Internal Affairs*

R.-D.A. Kucher

*Postgraduate Student of National Institute
for Strategic Studies (NISS)
under the President of Ukraine*

Assessment of national food security of Ukraine in the context of European integration processes

The article deals with the scientific and methodological approaches to the assessment of the level of national food security of the state, as well as the analysis of the current state of national food security of Ukraine.

Keywords: food safety, indicators monitoring, indicators of food safety, threats, safety proof.

Постановка проблеми

Для України, яка протягом тривалого часу перебуває в стані соціально-економічної та фінансової кризи, а нині – у стані неоголошеної війни з країною агресором, проблема забезпечення продовольчої безпеки є надзвичайно актуальною. Академік Р.І. Тринько [12, с. 49] висловлює думку, з якою ми цілком погоджуємося, що розв'язання проблем продовольчої безпеки неможливе без адекватної оцінки її стану. Остання має не лише інформаційно-пізнавальне, а й практичне значення. Знаючи реальний стан продовольчої проблеми та її розвитку в часі можна виробити стиль поведінки суспільства, розробити конкретні заходи,

спрямовані на попередження та максимальне зниження дії негативних факторів впливу на погіршення продовольчого забезпечення. Таким чином, оцінка стану продовольчої безпеки України в контексті євроінтеграційних процесів на сьогодні має значний науковий і практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню проблеми науково-методичного підходу до оцінювання рівня національної продовольчої безпеки держави присвячено значну кількість наукових праць. В Україні та за кордоном цією проблемою займалися О.В. Балусева [6], І.Ф. Бінько [5], О.І. Гойчук [2], Б.В. Губський [3], Н.Є. Іванова [6], Є.М. Кирилук [7], О.С. Резнікова [11], Р.І. Тринько [12], В.Т. Шлемко [5] та інші. Однак аналіз наукових робіт вказаних авторів свідчить про відсутність об'єктивної оцінки сучасного стану національної продовольчої безпеки.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

На сьогодні в науковій літературі та господарській практиці сформувалося чимало методичних підходів до визначення рівня продовольчої безпеки, однак вони є подібними та взаємообумовленими, а також такими, що принципово різняться за способом та узагальненим показником оцінки її рівня.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження науково-методичних підходів до оцінювання рівня національної продовольчої безпеки держави, а також аналіз сучасного стану національної продовольчої безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для оцінювання стану і меж продовольчої безпеки на державному і внутрішньо-державних рівнях О.І. Гойчук [2] розробила систему базових індикаторів продовольчої безпеки. Ця система дає змогу за мінімальної кількості показників оцінити рівень продовольчої безпеки з точки зору самозабезпечення, незалежність, доступність, збалансованість і якість харчування.

Система запропонованих індикаторів дає змогу всебічно характеризувати стан кожної з підсистем продовольчої системи, а саме: виробництво продовольства, формування і розподіл продовольчих ресурсів, споживання продовольства [2, с 24-25].

У дослідженні продовольчої безпеки О.С. Резнікова [11, с 14-15] пропонує систему моніторингу економічної доступності продовольства. На першому етапі моніторингу визначаються показники, що характеризують економічну доступність продовольства. На другому – здійснюється оцінювання платоспроможного попиту на продовольство, що потребує встановлення взаємозв'язку рівня харчування не тільки з доходами населення, а й з цінами на продовольство. На третьому – оцінюється ступінь нерівномірності економічної доступності продовольства. На четвертому – здійснюється оцінювання енергетичної цінності й збалансованості добового раціону споживаних продуктів за децильними групами. На п'ятому – проводиться оцінювання рівня споживання основних харчових продуктів у родинях, які мають дітей.

Після цього необхідно проводити оцінювання ступеня забезпеченості країни основними видами сільськогосподарської продукції, що досягається як за рахунок власного виробництва, так і міжрегіонального товарообміну. Далі визначається рівень самозабезпеченості базовими видами сільськогосподарської продукції, що оцінюється відношенням обсягу власного виробництва сільськогосподарського продукту (за винятком виробничого споживання й втрат) до

внутрішнього його споживання та виражається ступенем можливого задоволення потреб населення в продовольстві. Таким чином, рівень продовольчої безпеки України пропонує оцінювати на основі аналізу системи стану продовольчого забезпечення (табл. 1).

Таблиця 1

Градация оцінок стану продовольчої безпеки України

Стан продовольчої безпеки	Межі виміру рівня	Оцінка стану
Стале продовольче забезпечення	Продовольчі ресурси країни формуються за рахунок власного виробництва, країна має можливість для вивозу продовольства на світові ринки	Високий
Припустимий рівень продовольчої залежності	Продовольчі ресурси країни формуються на основі балансу: власне виробництво в межах 80-85%, вивіз; продовольства (у т.ч. експорт) – 15-20% ввіз; продовольства (у т.ч. імпорт) – 15-20% ввіз	Нормальний
Мінімально припустиме продовольче забезпечення	Рівень, при якому за рахунок власного виробництва забезпечується понад 60%, але менше 80% споживаного продовольства	Низький
Передкризовий стан продовольчого забезпечення	Рівень, нижче якого настає залежність від імпорту, потреби населення в продовольстві задовольняються за рахунок власного виробництва менше 60%	Загрозливий
Кризовий стан продовольчого забезпечення	Повна залежність від імпорту	Критичний

Джерело: [11, с 15]

На сьогодні в Україні діє Постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання продовольчої безпеки» [4], якою затверджено методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки. Відповідно до неї визначаються основні індикатори продовольчої безпеки, а також їх мінімальні межі. Якщо хоча б один із них виходить за рамки норми, то це може свідчити про загрозу продовольчій безпеці.

Індикатори, що характеризують стан продовольчої безпеки держави (регіону), розраховуються за такими основними групами харчових продуктів: хліб і хлібопродукти; картопля; овочі, баштанні; фрукти, ягоди і виноград; цукор; олія; м'ясо і м'ясопродукти; молоко і молокопродукти; риба і рибопродукти; яйця.

Одним із основних індикаторів рівня продовольчої безпеки є добова енергетична цінність раціону людини, що визначається як сума добутоків одиниці маси окремих видів продуктів, що споживаються людиною протягом доби, та їхня енергетичної цінності. Цей індикатор характеризує рівень задоволеності фізіологічних потреб населення в енергії та харчових речовинах відповідно до вимог збалансованого раціону харчування людини. Гранична (порогова) величина цього індикатора становить 2500 ккал на добу, що значно менше мінімального фізіологічного нормативу Всесвітньої організації охорони здоров'я, який дорівнює 3000 ккал. При цьому 55% добового раціону повинно забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження. За даними Державної служби статистики (табл. 1.2) у 1990 р. середньодобова калорійність спожитих продуктів харчування в розрахунку на 1 особу в Україні становила 3597 ккал, у 2000 р. – 2661 ккал, у 2008 р., – 2998 ккал, у 2014 р. вже становить 2939 ккал [8]. Слід зазначити, що в розвинених країнах світу норма споживан-

ня, нижче якої починається процес голодування, становить 2800-3000 ккал на день [6].

Наступним індикатором рівня продовольчої безпеки є забезпечення раціону людини основними видами продуктів, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою. Нормальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування особою впродовж року відповідає його раціональній нормі, тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням дорівнює одиниці.

Як свідчать дані Державної служби статистики України та власні розрахунки (табл. 2), протягом останнього десятиріччя в Україні спостерігається одноманітне харчування населення – енергетична цінність раціону забезпечується в основному вуглеводами та жирами за рахунок хліба і хлібопродуктів, картоплі, яєць та олії, що є свідченням незбалансованості харчування. Значно нижче раціональної норми у 2014 р. споживання м'яса і м'ясопродуктів – 68% раціональної норми, молока і молокопродуктів – 59%, риби і рибопродуктів – 56%, фруктів ягід і винограду – 58%, цукру – 96% [8].

Таблиця 2

**Споживання продуктів харчування населенням України
(на одну особу в рік, кг)**

	Раціон. норма*	Фактичне споживання**							Індикатор достатності споживання***						
		2000	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2000	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Хліб	101	124,9	111,7	111,3	110,4	109,4	108,4	108,5	1,24	1,11	1,10	1,09	1,08	1,07	1,07
М'ясо	80	32,8	49,7	52	51,2	54,4	56,1	54,1	0,41	0,62	0,65	0,64	0,68	0,70	0,68
Молоко	380	199,1	212,4	206,4	204,9	214,9	220,9	222,8	0,52	0,56	0,54	0,54	0,57	0,58	0,59
Риба	20	8,4	15,1	14,5	13,4	13,6	14,6	11,1	0,42	0,76	0,73	0,67	0,68	0,73	0,56
Яйця (шт)	290	166	272	290	310	307	309	310	0,57	0,94	1,00	1,07	1,06	1,07	1,07
Овочі	161	101,7	137,1	143,5	162,8	163,4	163,3	163,2	0,63	0,85	0,89	1,01	1,01	1,01	1,01
Ягоди	90	29,3	45,6	48	52,6	53,3	56,3	52,3	0,33	0,51	0,53	0,58	0,59	0,63	0,58
Картопля	124	135,4	133	128,9	139,3	140,2	135,4	141,0	1,09	1,07	1,04	1,12	1,13	1,09	1,14
Цукор	38	36,8	37,9	37,1	38,5	37,6	37,1	36,3	0,97	1,00	0,98	1,01	0,99	0,98	0,96
Олія	13	9,4	15,4	14,8	13,7	13	13,3	13,1	0,72	1,18	1,14	1,05	1,00	1,02	1,01

Джерело: * – розрахунок МОЗ

** – офіційний сайт Державної служби статистики України

*** – розраховано автором

Як і в попередні роки, фактичне споживання за продовольчими групами «хліб і хлібопродукти», «яйця», «овочі, баштанні» «картопля», «олія» перевищує раціональну норму, що є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити свої енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів.

Важливим індикатором, що дає можливість оцінити рівень продовольчої безпеки, є достатність запасів зерна в державних ресурсах, що визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна в державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 17-відсотковий рівень, що відповідає 60 дням споживання.

За даними Міністерства економіки України [8], на початок 2008 р. в державному продовольчому резерві було 472 тис. т продовольчого зерна, обсяг внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно у 2007 р. становив 7090 тис. тонн. Виходячи з цього індикатор достатності запасів

зерна становив 6,7%, хоча граничне (порогове) його значення – 17%. У 2008 р. ситуація дещо змінилася в результаті збільшення валового збору зернових та активізації інтервенційних операцій з боку Аграрного фонду. На початок 2013 р. в державному інтервенційному фонді було в наявності 1680 тис. т зерна, обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 6653 тис. тонн. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна становив 25%, що відповідає положенням Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [9], ст. 9 якого визначено, що державний інтервенційний фонд має бути сформований у обсязі не менше 20% внутрішнього споживання. Однак ці показники не викликають оптимізму. Адже ефективність використання земель в нашій країні значно нижча, ніж у середньому по Європі. Нині площа сільськогосподарських угідь в Україні, за даними Державної служби статистики, становить 41,7 млн га, у тому числі ріллі – 33 млн гектарів. У розрахунку на одного жителя в країні припадає 0,9 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,7 га ріллі, тоді як у середньому по Європі ці показники становлять відповідно 0,44 і 0,25 гектара.

Одним із індикаторів рівня продовольчої безпеки є економічна доступність продуктів, що визначається як частка сукупних витрат на харчування в загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств.

Згідно з офіційно затвердженою методикою визначення індикаторів продовольчої безпеки [4] граничним (пороговим) критерієм для цього показника вважається його 60-відсотковий рівень. Хоча аналіз наукових публікацій з проблем економічної та продовольчої безпеки [2; 3; 5] дає підстави сформулювати порогове (граничне) значення цього індикатора на рівні 30-40%.

Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 60-відсотковий рівень. В Україні у 2007 р. середньомісячні витрати домогосподарства на харчування становили 915,54 грн при сукупних витратах на рівні 1721,98 гривні. За даними Державної служби статистики України, у 2012 р. сукупні витрати домогосподарств становили 3591,76 грн на місяць, що на 3,9% більше проти попереднього року. Із загальної суми домогосподарства в 2012 році витрачали на харчування 1866,74 грн на місяць проти 1836,69 грн у 2011 році. Таким чином, індикатор доступності продуктів харчування у 2012 р. становив 52,0% (без урахування рівня інфляції) при його 60-відсотковому граничному критерії. Порівняно з 2011 роком показник покращився на 1,1 відсоткових пункти [1]. Хоча частка витрат на харчування в США, наприклад, становить 11-12%, і навіть бідні витрачають на харчування лише близько чверті своїх доходів. Пересічний швед витрачає на харчі 23% доходів, японці і французи – 18-19%, голландці, німці та англійці – 14-15%, канадці – 12%. Межу бідності в США розраховують, базуючись на результатах багаторічного вивчення сімейних бюджетів, які показують, що в найбідніших сім'ях на харчування витрачається більше третини доходу. У Японії бідною вважається сім'я, у якої витрати на харчування перевищують 35% [7, с. 49-58].

Ще одним індикатором рівня продовольчої безпеки є диференціація вартості харчування за соціальними групами, що відстежується в динаміці та розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20% домогосподарств із найбільшими доходами та вартістю харчування 20% домогосподарств із найменшими доходами.

Для визначення рівня продовольчої безпеки використовується і такий індикатор, як сміність внутрішнього ринку окремих продуктів, що відстежується в

динаміці та визначається в натуральному виразі як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення.

Оскільки споживання населенням продуктів харчування (більшості їх видів) є нижчим від раціональних норм, то відповідно ємність внутрішнього ринку продуктів харчування є меншою за економічно обґрунтований рівень. Низька ємність внутрішнього ринку продуктів харчування – одна з причин незадовільних темпів розвитку аграрного сектору економіки, оскільки за ринкових умов якщо немає попиту, то не буде й виробництва.

Також важливим індикатором рівня продовольчої безпеки є продовольча незалежність за окремим продуктом, що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту в натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку. Граничним (пороговим) критерієм для цього показника вважається його 30-відсотковий рівень [4].

Таким чином, найвищий ступінь безпеки досягається за умови, коли весь комплекс показників є в допустимих межах своїх порогових значень, а ці значення досягаються не на шкоду іншим складовим безпеки.

Висновки

Отже, найвищий ступінь продовольчої безпеки досягається за умови, коли весь комплекс показників які її визначають знаходяться в межах діапазону допустимих порогових значень, а ці значення досягаються не на шкоду іншим функціональним складовим безпеки. Фактичне споживання за продовольчими групами «хліб і хлібопродукти», «яйця», «овочі, баштанні» «картопля», «олія» перевищує раціональну норму, що є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів. Споживання м'яса, молока, риби, фруктів і ягід знизилася до критичної межі. Таким чином, протягом більше десяти років у країні спостерігається одноманітне жирowo-вуглеводне харчування більшої частини населення.

Таким чином, оцінка стану національної продовольчої безпеки має важливе методологічне та практичне значення для забезпечення продовольчої безпеки. Дотримання зазначених методичних підходів при оцінюванні рівня продовольчої безпеки гарантує об'єктивний аналіз її стану, допомагає визначити й усунути небезпечні тенденції в її формуванні. Виявлення загроз і прогнозування наслідків доцільно здійснювати на основі моніторингу показників продовольчої безпеки, а всі залежності між показниками безпеки та їх пороговими значеннями необхідно розглядати в динаміці, оскільки поява будь-яких стійких змін потребує ретельного аналізу.

Література

1. Витрати і ресурси до домогосподарств України у I кварталі 2012 року : Статистичний бюлетень / за ред. І. І. Осипова ; Державна служба статистики України – К., 2012. – 145 с.
2. Гойчук О. І. Продовольча безпека : монографія / О. І. Гойчук. – Житомир : Полісся, 2004. – 348 с.
3. Губський Б. В. Економічна безпека : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б. В. Губський. – К., 2001. – 122 с.
4. Деякі питання продовольчої безпеки : Постанова КМУ від 5 грудня 2007 р. № 1379-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
5. Економічна безпека України : сутність і напрямки забезпечення : монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
6. Іванова Н. Є. Система індикаторів продовольчої безпеки України : огляд та аналіз / Н. Є. Іванова, О. В. Балуєва // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=641>

7. Кирилюк Є. М. Сучасний стан і шляхи гарантування продовольчої безпеки України / Є. М. Кирилюк // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. : Економічні науки. – 2009. – Вип. 153. – С. 49-58.

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

9. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» // Відомості Верховної Ради України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>

10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ від 29 жовтня 2013 р. № 1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.kmu.gov.ua>

11. Резнікова О. С. Продовольча безпека в умовах глобалізації економіки : теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... док. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. С. Резнікова. – К., 2012. – 52 с.

12. Тринько Р. І. Продовольча безпека : аналітична діагностика : монографія / Р. І. Тринько. – Львів, 2010. – 168 с.

УДК 338.242.4

Є.В. Нікішин
*аспірант кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Оцінка економічних збитків здоров'ю населення Київського регіону, зумовлених недостатнім і нераціональним харчуванням

Досліджено динаміку та роль впливу нераціонального харчування на рівень захворюваності населення Київського регіону. Визначено розміри сукупних економічних збитків від захворюваності та порівняння їх з розмірами капітальних інвестицій у сільське господарство регіону.

Ключові слова: економічна безпека, сукупні збитки, нераціональне харчування, захворюваність населення.

Е.В. Никишин
*аспірант кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Оценка экономического ущерба здоровью населения Киевского региона, обусловленного недостаточным и нерациональным питанием

Исследована динамика и роль влияния нерационального питания на уровень заболеваемости населения Киевского региона. Определены размеры совокупных экономических убытков от заболеваемости, сделано сравнение их с размерами капитальных инвестиций в сельское хозяйство региона.

Ключевые слова: экономическая безопасность, совокупные убытки, нерациональное питание, заболеваемость населения.

Y.V. Nikishyn
Postgraduate student, Department of Financial
and Economic Security Management
«KROK» University

Assessment of the economic damage to the health of the population of Kyiv region because of malnutrition and irrational nutrition

The article investigates the dynamics and the role of irrational nutrition on morbidity of the population of Kyiv region. The amount of the total economic losses from diseases was identified and comparison with the amount of the capital investment in agriculture in the region was made.

Keywords: economic security, overall damage, irrational nutrition, morbidity of population.

Постановка проблеми

Забезпечення населення якісним, різноманітним і достатнім за харчуванням в умовах зростання споживання і потреби в продовольстві залишається не вирішеною світовою проблемою. Проблема управління та контролю продовольчого забезпечення є актуальною світовою проблемою, до вирішення якої залучені суб'єкти сільськогосподарської діяльності всіх рівнів і форм власності. Одним із суттєвих аспектів цієї проблеми є збільшення рівня захворюваності населення внаслідок недостатнього, незбалансованого та небезпечного для здоров'я людини харчування. Це актуалізує дослідження проблем контролю продовольчої безпеки на регіональному рівні в аспекті достатності та поживності раціону харчування з метою забезпечення якісним продовольством усіх соціальних груп, виявлення специфічних для Київського регіону (м. Київ та Київська область) факторів і механізмів функціонування системи продовольчої безпеки, уточнення загроз і ризиків, що впливають на її стан.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемами аналізу стану навколишнього середовища, вивчення факторів впливу на екологічну ситуацію займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: А. Биков [1], Л. Мельник [4], Б. Ревіч [2], М. Хвесик, Л. Хенс [4] та інші. Впливом якості харчування на економічну безпеку займаються українські економісти, серед яких слід відмітити Л. Купинець [3], А. Телиженко [4] та інших. Однак у роботах науковців основну увагу приділено дослідженню й оцінці ризиків, пов'язаних із забрудненням навколишнього природного середовища, зокрема – забрудненням атмосферного повітря [5]. Тож питанню оцінки економічних збитків унаслідок недостатнього та незбалансованого харчування не приділено достатньої уваги.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Дослідження захворюваності населення та її наслідків як аспекту проблеми продовольчого забезпечення регіонального рівня та складової частини економічної безпеки є актуальною та мало розробленою науково-методологічною проблемою, що полягає у визначенні та контролі розмірів сукупних збитків від захворюваності населення Київського регіону.

Формулювання цілей статті

Метою наукової статті є обґрунтування необхідності створення основ контролю якості продовольчого забезпечення як фактора зменшення рівня захворюваності населення та її наслідків для стану економічної безпеки регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження

Протягом тривалого часу в раціоні харчування населення регіону спостерігається значне відставання фактичного споживання продуктів харчування від раціональної норми. Різке зростання індексів споживчих цін та цін виробників ще більше ускладнив економічну ситуацію в країні та знизив економічну доступність населення до продуктів харчування. Це призвело до вимушеного обмеження населенням раціону харчування та зростання обсягів споживання дешевих ерзац-продуктів. Унаслідок цього відбувається зростання захворюваності, що приводить до значних економічних втрат від зниження працездатності. Структура споживання є нераціональною, раціон має недостатню кількість білків, кальцію, магнію, заліза та інших необхідних речовин (табл. 1).

Із таблиці 1 видно, що населення регіону не отримує достатньої для здорового життя кількості елементів. Крім того, рівень споживання продуктів населенням регіону відносно раціональної норми харчування протягом тривалого часу (1999-2013 рр.) є недостатнім (табл. 2).

Таблиця 1

Середньодобове споживання населенням основних мікро- та макроелементів у складі продуктів харчування з 1990 по 2012 роки

Показник поживної цінності харчування	1990	1995	2000	2005	2012	Коефіцієнт поживної цінності К _{пн} в розрахунку на 2012 рік
Протеїн, г	105,3	77,7	73,4	79,7	80,8	0,767
Жири, г	124,0	77,1	71,7	89,7	97,3	0,785
Кальцій, мг	1362,0	954,0	825,0	927,0	939,0	0,689
Залізо, мг	25,0	20,2	19,4	20,5	21,2	0,848
Ретинол, мкг	1863,0	1217,0	1004,0	1156,0	1135,0	0,609
Еквівалент бета-каротину, мкг	1528,0	1431,0	1472,0	1735,0	2304,0	1,508
Еквівалент ретинолу і бета-каротину (RET+ 1/6 В-CAREQ), мкг	2115,0	1455,0	1249,0	1446,0	1520,0	0,719
Тіамін, мг	2,30	1,86	1,81	1,90	1,93	0,839
Рибофлавін, мкг	3,46	2,57	2,27	2,51	2,66	0,769
Ніацин, мг	22,40	17,30	16,80	17,90	19,30	0,862
Аскорбінова кислота, мг	123,00	98,00	100,00	111,00	133,00	1,081
Інтегральний індикатор поживної цінності продуктів харчування I _{пц}						0,861

Джерело: розрахунки автора за даними Державної служби статистики України [6, с. 11]

Таблиця 2

**Рівень споживання продуктів харчування в домогосподарствах
Київського регіону відносно раціональної норми по роках**

Споживання продуктів харчування за місяць на одну особу	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
- м'ясо і м'ясопродукти	0,60	0,57	0,50	0,59	0,48	0,68	0,70	0,73	0,81	0,83	0,76	0,78	0,77	0,77	0,82
- молоко і молочні продукти	0,64	0,57	0,63	0,67	0,68	0,68	0,72	0,70	0,74	0,77	0,71	0,66	0,66	0,65	0,71
- яйця	0,96	0,92	0,73	0,75	0,76	0,76	0,87	0,78	0,82	0,85	0,82	0,81	0,86	0,86	0,89
- риба і рибопродукти	0,94	0,98	1,02	0,98	1,01	1,14	1,25	1,23	1,35	1,46	1,16	1,14	1,06	1,12	1,24
- цукор	0,80	0,96	0,94	0,84	0,92	0,99	0,95	0,85	0,94	0,97	0,87	0,84	0,90	0,84	0,80
- олія та інші рослинні жири	1,25	1,40	1,53	1,48	1,77	1,62	1,61	1,44	1,48	1,55	1,60	1,48	1,50	1,50	1,53
- картопля	0,91	0,91	0,87	0,75	0,73	0,82	0,71	0,65	0,65	0,64	0,64	0,58	0,59	0,56	0,56
- овочі та баштанні	0,72	0,70	0,66	0,68	0,66	0,67	0,64	0,68	0,63	0,66	0,69	0,64	0,68	0,69	0,69
- фрукти, ягоди, горіхи, виноград	0,36	0,42	0,41	0,47	0,48	0,53	0,59	0,64	0,72	0,76	0,65	0,69	0,69	0,69	0,82
- хліб і хлібні продукти	0,95	1,06	1,05	1,05	1,01	1,01	0,99	0,90	0,96	0,94	0,90	0,88	0,87	0,88	0,93
Середнє значення	0,81	0,85	0,83	0,83	0,85	0,89	0,90	0,86	0,91	0,94	0,88	0,85	0,86	0,86	0,90

Джерело: розрахунки автора за даними головних управлінь статистики по м. Києву та Київській області [7; 8]

Тривала недостатність основних продуктів у раціоні харчування негативно впливає на стан здоров'я та зростання рівня захворюваності населення. Розуміння залежності здоров'я населення від якості та споживної цінності продуктів харчування знайшло відображення в урядових документах України: «За оцінками експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), стан здоров'я людини великою мірою залежить від способу життя, в тому числі від харчування. Світовий досвід свідчить, що нераціональне та незбалансоване харчування є одним з найважливіших факторів ризику у виникненні серцево-судинних та онкологічних захворювань, діабету, остеопорозу, карієсу, виснаження та інших патологічних станів» [9, с. 1449]. Середнє значення норми споживання (табл. 2) в домогосподарствах Київського регіону відносно раціональної норми наведено на рис. 1.

Таке становище суттєво впливає на медико-демографічні показники в регіоні. Серед населення Києва кількість уперше в житті зареєстрованих випадків захворювань протягом 1995-2013 рр. по Києву зросло: по новоутвореннях на 192,3% (з 18,2 до 35,0 тис. осіб), хвороби системи кровообігу на 213,3% (з 63,0 до 134,4 тис. осіб), хвороби сечостатевої системи на 214,8% (з 94,5 до 203,0 тис. осіб) [10] при загальному збільшенні населення міста на 120,8% (з 2120,8 до

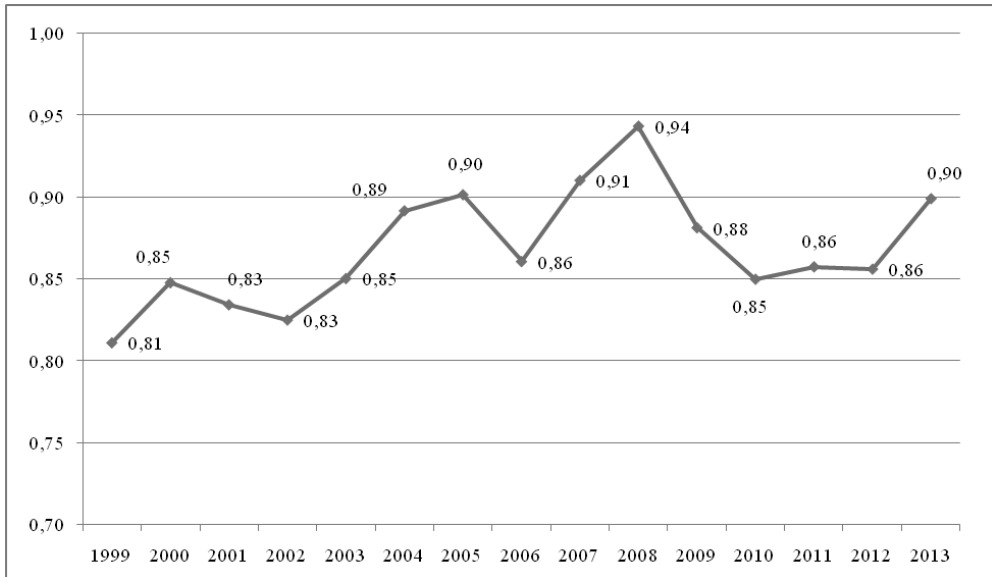

Рис. 1. Середнє значення норми споживання в домогосподарствах Київського регіону відносно раціональної норми харчування в 1999-2013 рр.

Джерело: розроблено автором за даними табл. 2.

2562,7 тис. осіб) [11]. Загалом по Києву у 2013 р. порівняно з 1990 р. значно зріс рівень захворюваності населення на хвороби системи кровообігу (у 3,5 раза), хвороби сечостатевої системи (у 3,1 раза), хвороби крові, кровотворних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму (у 2,6 раза), хвороби ендокринної системи, розладу харчування, порушення обміну речовин (у 2,9 раза), новоутворення (у 2,2 раза) [12, с. 6]. Структура причин смерті населення залишається незмінною: більша половина летальних випадків спричинена хворобами системи кровообігу, за ними йдуть новоутворення та зовнішні причини смерті [12, с. 7].

На підставі даних статистики про захворюваність населення м. Києва та Київської області в період 1995-2014 рр. [13; 14] і прийнявши основою для розрахунків кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань, які залежать від якості та збалансованості харчування, а саме: новоутворення, хвороби системи кровообігу, сечостатевої системи, автор виконав розрахунки динаміки захворюваності, результати яких зведено на рис. 2. Для порівняння на графіку представлено динаміку найбільш поширених захворювань: хвороб органів дихання і шкіри та підшкірної клітковини.

На рис. 2 видно, що рівень захворювань, пов'язаних із раціональністю харчування, демонструє значне зростання. Середньодобова поживність раціону людини по Україні, після досягнення в 1990 р. раціональної енергетичної цінності харчування в кількості 3597 ккал, до 2000 р. знизилася до 2661 ккал, досягнувши у 2014 р. значення 2939 ккал, що становить 82% необхідної потреби (див. табл. 3). Таке значення енергетичної цінності відповідає встановленому у світовій практиці третьому рівню харчування [15, с. 4]. На цьому рівні харчування, за якого енергетична цінність досягнута, але раціон незбалансований за елементами живлення, ситуація перебуває протягом останніх 15 років (табл. 1 та 3).

Загальна недостатність елементів живлення і незбалансованість харчування, досить імовірно, значно впливає на якість життя та стан захворюваності населення. Причини збільшення захворювань, безперечно, пов'язані з погіршенням

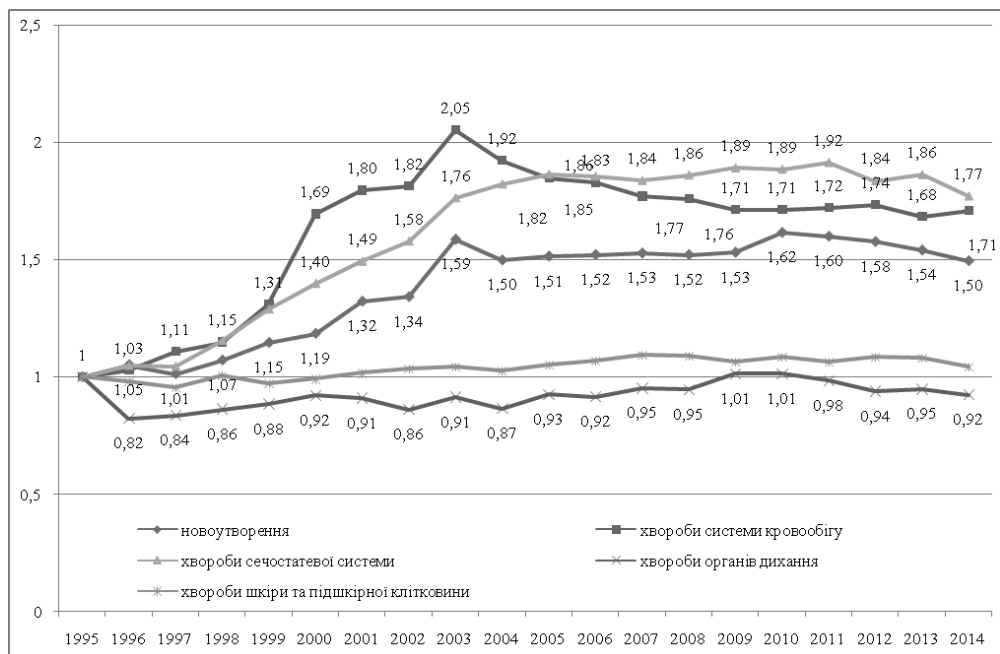

Рис. 2. Динаміка рівня захворюваності населення Київського регіону за деякими видами хвороб у період 1995-2014 рр.

Джерело: розроблено автором на основі даних головних управлінь статистики в м. Києві та Київській області [13; 14]

Таблиця 3

Середньодобова поживність раціону людини по Україні (1990-2014 рр.)

Показник	У розрахунку на одну особу										Відхилення 2012 р. від 2000 р., (+; -)
	1990	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Енергетична цінність раціону, ккал	3597	2661	2940	2998	2946	2933	2951	2954	2969	2939	+278

Джерело: складено та розраховано автором за даними Державної служби статистики України [15]

якості харчування протягом тривалого часу. Таким чином, контроль економічних збитків від зростання рівня захворюваності є нагальною проблемою.

Для визначення економічних збитків, завданих здоров'ю населення Київського регіону нерациональним харчуванням, використовуємо методику, яка дає змогу визначити відповідні сукупні економічні збитки [5], що розраховуються за формулою:

$$C = G + I + D \tag{1}$$

де C – сукупні економічні збитки, пов'язані з захворюваністю населення Київського регіону на рік;

G – витрати на систему охорони здоров'я з боку держави (зарплата медичного персоналу, утримання лікарень тощо) у регіоні на рік;

I – загальні витрати населення регіону на охорону здоров'я на рік;

D – втрати валового регіонального продукту (ВРП) регіону на рік.

Загальні витрати населення на охорону здоров'я на рік (I) для регіону розраховуються на основі статистичної інформації [11; 15; 16]:

$$I = N \sum_{i=1}^{12} \left(\frac{\Omega_i a_i}{n_i} \right) \quad (2)$$

де N – чисельність наявного населення регіону, осіб;

Ω_i – витрати одного домогосподарства регіону на місяць i , грн;

a_i – частка витрат домогосподарства на охорону здоров'я на місяць i , %;

n_i – кількість осіб у домогосподарстві регіону на місяць i [5].

При оцінці втрат ВРП (D) виходимо з припущення, що ВРП створюється населенням регіону без урахування втрат, обумовлених тимчасовою непрацездатністю. Тоді розрахунковий ВРП – це ВРП, який було б створено за відсутності захворюваності населення.

Втрати ВРП (D) розраховуються за формулою

$$D = GRP_c - GRP = GRP (S / (365 - S)) \quad (3)$$

де GRP – ВРП Київського регіону (з м. Києвом);

GRP_c – розрахунковий ВРП Київського регіону;

S – середня тривалість непрацездатності в Україні, днів, $S = 13,26$ [5].

Оскільки в наявній статистичній інформації не наводиться значення середньої тривалості непрацездатності в Київському регіоні, у формулі (3) використано показник середньої тривалості непрацездатності по Україні. Вважаємо, що в регіоні це значення відрізняється від середнього на значення, яке незначно впливає на точність розрахунку. Дані для розрахунку сукупних економічних збитків, пов'язаних із захворюваністю населення регіону, зведено в таблицю 4. Розрахунки, наведені в ній, свідчать, що в регіоні економічні (прямі) збитки від захворюваності населення становили 6,02 і 5,65% ВРП відповідно у 2012 і 2013 роках.

Таблиця 4

Сукупні економічні збитки, пов'язані з захворюваністю населення Київського регіону у 2012 та 2013 роки

Показники	2012			2013		
	м. Київ	Київська обл.	Загалом	м. Київ	Київська обл.	Загалом
1	2	3	4	5	6	7
Витрати на систему охорони здоров'я з боку держави (G) у фактичних цінах, тис. грн	3 708 296	561 930	4 270 226	2 545 979	742 271	3 288 250
Загальні витрати населення на охорону здоров'я (I) у фактичних цінах, тис. грн	2 481 171	1 241 865	3 723 036	2 739 679	1 395 839	4 135 518
ВРП у фактичних цінах, тис. грн	275685000	69663000	345348000	312552000	68931000	381483000
Втрати ВРП (D) у фактичних цінах, тис. грн	10392856	2626177	13019032	11782679	2598582	14381261

Продовження табл. 4

1	2	3	4	5	6	7
Сукупні економічні збитки, пов'язані з захворюваністю населення (С) у фактичних цінах, тис. грн	16582323	4429972	21012295	17068337	4736691	21805028
Сукупні економічні збитки, пов'язані з захворюваністю населення у порівняльних цінах, тис. грн	16321184	4456935	20778119	16816096	4741433	21557528
Економічні збитки від захворюваності населення в ВРП, %	5,92	6,4	6,02	5,38	6,88	5,65
Капітальні інвестиції в сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг, тис. грн	1 093 620	1 443 662	2 537 282	632 158	1 514 770	2 146 928
Співвідношення сукупних економічних збитків, що пов'язані з захворюваністю населення до обсягу капітальних інвестицій, разів	15,2	3,1	8,3	27,0	3,1	10,2

Джерело: розрахунки автора з використанням даних головних управлінь статистики в місті Києві та в Київській області [17; 18]

Слід звернути увагу, що зменшення збитків у 2013 р. відбулося за рахунок значного (на 23,0%) зниження витрат на систему охорони здоров'я з боку держави, одночасного зростання на 11,1% витрат населення на охорону здоров'я, при фактично незмінному показнику захворюваності в регіоні.

Захворювання, пов'язані з недостатністю харчування, становлять близько 10% кількості вперше зареєстрованих випадків захворювань [12, с. 12], однак за своїми наслідками приводять до значних економічних втрат. Ці хвороби важко виліковні, потребують тривалого лікування, складного та дорогого обладнання для діагностики та лікарів-фахівців високого рівня. Хвороби призводять до зростання рівня інвалідності та передчасної смерті. Тому, крім прямих витрат на лікування, які виникають в певний проміжок часу, необхідно враховувати додаткові втрати в результаті зниження або втрати працездатності в майбутньому.

Слід звернути увагу, що обсяг сукупних економічних збитків, пов'язаних із захворюваністю населення, у 8,3 (2012 р.) та в 10,2 (2013 р.) раза перевищують розмір відповідних капітальних інвестицій у сільське господарство регіону (табл. 4). Тому зменшення втрат, пов'язаних із захворюваністю населення, є економічно виправданим і пріоритетним завданням продовольчої безпеки регіону. Гострота та масштабність проблеми обумовлює необхідність у подальших дослідженнях та обґрунтуванні рекомендацій із поліпшення контролю якості харчування населення і шляхів вирішення заявленої проблеми.

Висновки

Динаміка захворюваності населення Київського регіону від недостатності харчування та диспропорції його структури свідчить про гостроту проблеми та її суттєвий вплив на економічну безпеку регіону.

Розрахунки сукупних прямих збитків від захворюваності населення внаслідок погіршення раціону харчування свідчать про необхідність створення системи контролю за виробництвом і кінцевим споживанням продуктів харчування, контролю структури, якості та безпечності продовольства, дотримання споживчих стандартів як дієвої складової продовольчої безпеки регіону.

Контроль сукупних прямих збитків від захворюваності населення внаслідок погіршення раціону харчування є необхідним компонентом продовольчої безпеки. Розмір цих збитків є суттєвим індикатором стану економічної безпеки регіону.

Упровадження комплексного інформаційно-аналітичного контролю системи продовольчого забезпечення регіону, крім синергетичного ефекту, який створюється дією фінансових, економічних, соціальних та управлінських механізмів, матиме значний соціально-економічний ефект від зменшення рівня захворюваності населення.

Література

1. *Быков А.* Методические рекомендации по оценке социально-экономического ущерба от нарушения здоровья населения, обусловленного загрязнением атмосферного воздуха / А. Быков, Л. Соленова, Г. Земляная, В. Фурман // Управление риском. – 1999. – № 3. – С. 51-59.
2. *Ревич Б. А.* Загрязнение воздуха как фактор смертности в городах России / Б. А. Ревич, А. А. Быков // Энергия : Экономика. Техника. Экология. – 1998. – № 4. – С. 21-27.
3. *Купинец Л.* Продовольствие и здоровье нации : риск-анализ, экономическая оценка, управленческие решения / Л. Купинец, С. Харичков // Економіст. – 2011. – № 6. – С. 31-37.
4. *Телиженко А.* Использование математических моделей при определении уровня заболеваемости от состояния окружающей среды / А. Телиженко, В. Пунько, О. Соколова // Окружающая среда и здоровье : учебное пособие / Под ред. Л. Хенса, Л. Мельника, Э. Буна. – К., Наукова думка, 1998. – С. 175-178.
5. Оцінка економічного збитку життю та здоров'ю населення Донецької області, завданого забрудненням атмосферного повітря / О. М. Гаркушенко // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку : Зб. наук. пр. – Донецьк : ІЕП НАНУ, 2010. – С. 252-264.
6. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник за 2012 р. / [Відповідальний за випуск О. М. Пропокенко]. – К. : Державна служба статистики України, 2013 рік. – 56 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uga-port.org.ua/sites/default/files/zb_spor_2012.pdf
7. Споживання продуктів харчування в домогосподарствах (1999–2014 рр.) / Головне управління статистики у м. Києві // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=500&lang=1>
8. Споживання продуктів харчування в домогосподарствах (1999–2014 рр.) / Головне управління статистики у Київській області. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kievobl.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=619&lang=1>
9. Концепція поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення. Розпорядження від 26 травня 2004 р. № 332-р / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – К. : Офіційний вісник України, 2004. – № 21 (11.06.2004). – С. 1449.
10. Захворюваність населення (1995-2013 рр.) / Головне управління статистики у місті Києві. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=510&lang=1>
11. Населення (1995-2014 рр.) / Головне управління статистики у м. Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=112351
12. Захворюваність та смертність населення м. Києва. Статистичний збірник / Головне управління статистики у м. Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/Docs/6472.doc>

13. Захворюваність населення в м. Києві в 1995-2014 рр. / Головне управління статистики у місті Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=510&lang=1>

14. Захворюваність населення в Київській області в 1995-2014 рр. / Головне управління статистики у Київській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?lang=1&c>

15. Витрати і ресурси домогосподарств України у III кварталі 2015 року. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України / [Відповідальний за випуск І. І. Осипова]. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016 рік. – 153 с.

16. Населення (1995-2014 рр.) / Головне управління статистики у Київській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kievobl.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=115&lang=1>

17. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності / Головне управління статистики у Київській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kievob.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=1109&lang=1>

18. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності / Головне управління статистики у м. Києві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=2724&lang=1>

УДК 351.863:378

Л.П. Снігир
здобувач

кафедри управління фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»

Виділення класифікаційних ознак функціональних складових економічної безпеки вищої освіти

У статті розглянуто виділення класифікаційних ознак функціональних складових економічної безпеки вищої освіти як підсистеми економічної безпеки країни. Визначено, що забезпечення економічної безпеки вищої освіти є одним із актуальних завдань сьогодення. Доведено, що національні інтереси держави у сфері економіки включають національні інтереси у сфері освіти і науки.

Ключові слова: класифікаційні ознаки загроз економічній безпеці, економічні інтереси, ресурси вищої освіти.

Л.П. Снігир
соискатель

кафедры управления финансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»

Выделение классификационных признаков функциональных составляющих экономической безопасности высшего образования

В статье рассмотрено выделение классификационных признаков функциональных составляющих экономической безопасности высшего образования как подсистемы экономической безопасности страны. Определено, что обеспечение экономической

безопасности высшего образования является ныне одной из актуальных задач. Доказано, что национальные интересы государства в сфере экономики включают национальные интересы в сфере образования и науки.

Ключевые слова: классификационные признаки угроз экономической безопасности, экономические интересы, ресурсы высшего образования.

L.P. Snihyr

External PhD student

*Department of Management of Financial and Economic Security
“KROK” University*

Defining of classification features of functional constituents of economic security of higher education

Defining of classification features of functional constituents of economic security of higher education as subsystems of economic security of country was considered in the article. It was defined that provision of economic security of higher education is one of current tasks of today. It was proved that national interests of the state in the field of Economics include national interests in the field of education and science.

Keywords: classification features of threats to economic security, economic interests, resources of higher education.

Постановка проблеми

У сучасних умовах розвитку економіки України виникає потреба забезпечення економічної безпеки вищої освіти, адже вона є складовою економічної безпеки країни. Розвиток вищої освіти залежить від рівня економічної безпеки країни, оскільки економічна безпека у сфері освіти і науки є складовою національної безпеки України у сфері економіки. Важливим є визначити, які саме характеристики покладено в основу виділення класифікаційних ознак економічної безпеки вищої освіти як підсистеми економічної безпеки країни. Така інформація є важливою для створення ефективного механізму запобігання негативним наслідкам впливу різних факторів на економічний стан вищої освіти, отже необхідною є ідентифікація функціональних складових, що впливають на економічну безпеку вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед наукових публікацій, присвячених дослідженню економічної безпеки в цілому, можна виокремити праці таких зарубіжних і вітчизняних науковців: О.В. Ареф'єва [2], О.І. Барановського [3], О.А. Груніна [4], С.О. Груніна [4], Б.В. Губського [5].

Висвітленню проблем визначення класифікаційних ознак загроз економічній безпеці вищої освіти присвячено праці К.В. Карпової [6], Г.А. Мінаєва [8], С.М. Лаптева, В.С. Сідака, М.П. Денисенко [9], А.А. Прохожева [10].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

На сьогодні недостатньо уваги приділено проблемам визначення основних ознак, що покладені в основу класифікації функціональних складових економічної безпеки вищої освіти. Щоб створити ефективну систему економічної безпеки вищої освіти, потрібно мати чітке уявлення про те, які саме складові впливають на рівень економічної безпеки вищої освіти та держави, що дасть можливість по-

передити і запобігти настанню негативних наслідків для кожної з них або хоча б зменшити ступінь їхнього впливу.

Актуальним та невідкладним є узагальнення і систематизація функціональних складових економічної безпеки вищої освіти як підсистеми економічної безпеки країни.

Формулювання мети статті

Метою статті є виокремлення і розгляд функціональних складових економічної безпеки вищої освіти як підсистеми економічної безпеки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження

Нині проблема економічної безпеки вищої освіти є дуже актуальною для нашої країни, у зв'язку з тривалою державною економічною кризою, що негативно впливає на стан фінансової системи країни та моральний дух населення. У таких умовах особливо важливими є спільні зусилля як органів державної влади, так і підприємців у досягненні економічної безпеки держави. Важливу роль у цьому процесі відіграють заклади вищої освіти. Значний рівень самостійності надається вищим навчальним закладам у зв'язку з набуттям чинності нового Закону України «Про вищу освіту» [1], але це покладає й додаткові обов'язки, підвищує відповідальність вищих навчальних закладів за якість освітніх послуг.

Поняття «безпека» вивчається в різних аспектах та є предметом наукових робіт вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема О.О. Прохожев, говорячи про категорію «безпека», має на увазі її біосоціальну структуру і виділяє дві частини – фізичну і соціальну, що перебувають у тісній єдності, взаємозв'язку і взаємозалежності [10]. Із цим твердженням погоджується Г.А. Мінаєв, який вважає, що фізична частина категорії «безпека» покликана захистити людину і суспільство від негативних впливів різного характеру, здатних заподіяти шкоду здоров'ю та майну, а соціальна частина категорії «безпека» є необхідною для захисту життєво важливих інтересів людини і суспільства [8].

Під безпекою системи вищої освіти слід розуміти захищеність системи як об'єкта від зовнішніх і внутрішніх загроз. Однак перебування в центрі захисту саме об'єкта в межах матеріального світу, а не інтересів може призвести до помилок. Справа в тому, що особливістю системи вищої освіти є задоволення потреб особистості, суспільства, держави в якісному виробництві освітньої послуги. А інтереси особистості, суспільства і держави не завжди збігаються, особливо в питанні про те, ким хоче стати людина і ким її хоче бачити суспільство. Це означає, що вища освіта виступає засобом узгодження різних, а часом суперечливих інтересів. Збалансування інтересів особистості, суспільства, держави трансформується в національну безпеку. Економічні інтереси особистості полягають у реалізації конституційних прав людини і громадянина на освіту, у реалізації законних прав на отримання державної підтримки шляхом фінансування навчання; надання студентам, що навчаються в державних установах, стипендій, місць у гуртожитках, інших заходів соціальної підтримки відповідно до законодавства; створення умов для інтеграції вищої освіти і науки.

Економічні інтереси суспільства полягають у забезпеченні інтересів особистості у сфері вищої освіти, у досягненні економічної стабільності та забезпеченні економічного зростання. Економічні інтереси держави полягають у створенні умов для розвитку освітньої інфраструктури України, що сприяють реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина у сфері здобуття освіти та користування ними з метою забезпечення політичної, економічної та соціальної стабільності.

Система національних економічних інтересів як найважливішої мети вищої освіти зумовлює створення такого соціально-економічного середовища, яке забезпечило б розвиток і використання потенціалу вищої освіти. Завдання економічної безпеки системи вищої освіти полягає у вирішенні протиріч, що виникають між національними інтересами у сфері вищої освіти і загрозами вищої освіти, у результаті чого забезпечується розвиток системи вищої освіти. Економічна безпека вищої освіти є функціональною підсистемою системи економічної безпеки країни, а система забезпечення економічної безпеки вищої освіти – підсистемою системи забезпечення економічної безпеки країни.

Отже, безпека системи вищої освіти співвідноситься з національною безпекою як частина до цілого. Тоді й економічна безпека системи вищої освіти, виступає частиною системи економічної безпеки країни.

Національні економічні інтереси України у сфері вищої освіти полягають у досягненні таких цілей:

- а) на рівні економіки країни в цілому:
  - здійснити перехід у наступний технологічний уклад;
  - підвищити мотивацію у сфері інноваційної та промислової політики;
  - розвинути нормативно-правову базу, що відповідає сучасним вимогам економіки;
- б) на рівні окремих видів економічної діяльності та інституційних одиниць економіки створити умови для виробництва:
  - імпортозамінної продукції;
  - конкурентоспроможної продукції;
  - продукції підвищеного, протягом тривалого часу, попиту;
  - нових видів продукції;
- в) на внутрішньосистемному рівні:
  - забезпечити якість вищої освіти;
  - забезпечити достатній рівень соціальної захищеності працівників системи вищої освіти;
    - виключити залежність від імпортних поставок наукового обладнання, приладів та електронної компонентної бази;
    - знизити ризик несанкціонованої передачі за кордон конкурентоспроможних вітчизняних технологій.

На основі того, що інтереси учасників економічних відносин виступають джерелом розвитку економічних систем, у роботі зроблено висновок про те, що саме інтереси висуваються в якості основного об'єкта захисту системи вищої освіти від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Систему економічної безпеки країни, на думку автора, варто вважати функціональною системою, яка відображає процеси взаємодії інтересів особистості, суспільства, держави від загроз. Система забезпечення економічної безпеки країни на відміну від системи економічної безпеки представлена як організаційна система, що включає в себе сили і засоби забезпечення економічної безпеки. Взаємозв'язок між системою економічної безпеки і системою забезпечення економічної безпеки можна представити у вигляді схеми (рис. 1). Оскільки в центрі захисту системи вищої освіти повинні бути саме інтереси суб'єктів та об'єктів, а не окремих елементів системи вищої освіти, то система забезпечення економічної безпеки системи вищої освіти повинна мати достатні сили і засоби для реалізації програм надійної захищеності інтересів особистості, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз при наданні освітньої послуги.

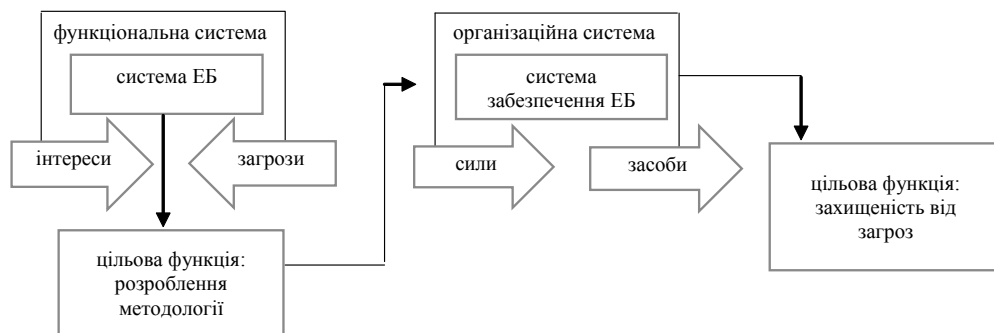

Рис. 1. Взаємозв'язок системи економічної безпеки і системи забезпечення економічної безпеки

Джерело: складено автором

Однак, найбільш суттєва особливість економічного середовища суспільства, що визначає кризовий стан у вітчизняній освіті на ринку освітніх послуг, – недостатній загальний рівень доходів підприємств і недостатня купівельна спроможність населення, які безпосередньо пов'язані з ситуацією в країні останнім часом, а саме фінансовою кризою в усіх сферах економіки. Передумовою досягнення стабілізації економіки України у сфері вищої освіти є потенціал, що розглядається як сукупність усіх або частини наявних ресурсів і доданих до них сил. Роль потенціалу вищої освіти в забезпеченні економічної безпеки характеризується накопиченими ресурсами (рис. 2).

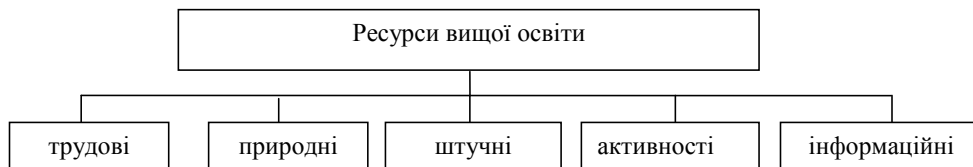

Рис. 2. Структура ресурсів вищої освіти

Джерело: складено автором

Трудові ресурси системи вищої освіти являють собою понад 194 775 осіб, із них штатні – 169 106 осіб. Педагогічні працівники – 59 400 осіб, із них штатні – 51 080 осіб. Науково-педагогічних працівників 135 375 осіб, із них штатні – 118 016 осіб. Педагогічні працівники, які мають науковий ступінь: кандидат наук – 1 758 осіб; доктор наук – 72 особи; і/або вчене звання, у тому числі понад 52 тис. осіб – доктори наук. Педагогічні працівники, які мають вчене звання: доцент – 492 особи, професор – 68 осіб. Науково-педагогічні працівники, які мають науковий ступінь: кандидат наук – 69 671 особа; доктор наук – 14 283 особи. Науково-педагогічні працівники, які мають вчене звання: доцент – 47 453 особи, професор – 12 626 осіб [11].

Природні ресурси вищої освіти представлені земельними ділянками, передаваними в безоплатне користування або/та орендованими вузами, а також природними ресурсами, використовуваними інституційними одиницями.

Штучні ресурси вищої освіти представлені сукупністю ресурсів матеріального, технічного, фінансового, квартирно-експлуатаційного, торгово-побутового, медичного забезпечення та капітального будівництва. Вишами використовуються передані їм в оперативне управління та орендовані значні площі. Загальна площа ВНЗ I-IV рівнів акредитації всього: загальна площа будівель – 27924594 кв. м; орендована площа будівель – 1706983 кв. м; здана в оренду (крім зданої іншим

ВНЗ) – 380261 кв. м. Площа учбово-лабораторних будинків: загальна площа – 17969015 кв. м, орендована площа – 1458359 кв. м; здана в оренду (крім зданої іншим ВНЗ) – 239386 кв. м. Площа гуртожитків: загальна – 8251547 кв. м; орендована – 135795 кв. м; здана в оренду (крім зданої іншим ВНЗ) – 100250 кв. м [11].

До ресурсу активності проведене нами дослідження дало змогу ввести два підвиди активності – дослідницьку та соціальну. Таким чином, при достатньо сформованій дослідницькій активності студентів-першокурсників у вищих навчальних закладах створюються всі умови, що дають змогу активізувати її розвиток у процесі безперервного навчання при переході від бакалаврату до магістратури і готувати фахівців, орієнтованих на безперервність професійного розвитку, готових до здійснення наукової діяльності в майбутньому.

Незважаючи на значний накопичений системою вищої освіти потенціал, використання якого спрямоване на досягнення національних інтересів, існують і загрози їх досягненню. Національні інтереси України у сфері економіки підкріплюються національними інтересами у сфері освіти і науки. У системі освіти відбувається розподіл людей за здібностями, ці здібності перетворюються в компетенції, а компетенції дають економічний результат.

Комплекс загроз у сфері економіки включає і загрози у сфері науки і освіти. Останні відображають слабкість її інноваційного розвитку, дисбаланс інтересів особистості, суспільства, держави. В основу виділення класифікаційних ознак складових економічної безпеки системи вищої освіти як підсистеми економічної безпеки країни уявляється можливим покласти характеристику (табл.).

Таблиця

Класифікаційні ознаки функціональних складових економічної безпеки вищої освіти

Ознаки ЕБ системи ВО	Характеристика
Фінансова	Взаємовідносини в галузі фінансів, які виникають під час здійснення фінансово-економічної функції системи вищої освіти
Інтелектуальна й кадрова	Орієнтація на роботу з професорсько-викладацьким складом; зберігає та розвиває його інтелектуальний потенціал
Технічна	Оснащення комп'ютерних, лабораторних аудиторій підручними матеріалами для проведення занять
Технологічна	Забезпечення проведення занять із дотриманням вимог до викладання навчальних дисциплін
Нормативно-правова	Застосування в освітній діяльності матеріалів чинного законодавства України
Інформаційна	Використання інформації двох середовищ: внутрішнього й зовнішнього – внутрішньої фінансово-господарської діяльності ВНЗ і зовнішньої інформації, що формується поза межами ВНЗ

Джерело: складено автором

Стосовно наведених ознак економічної безпеки системи вищої освіти, на наш погляд, доцільною є така характеристика:

1. Фінансова ознака – вважається провідною й вирішальною, оскільки в ринкових умовах господарювання фінанси є основою будь-якої економічної системи, тому що виникають під час здійснення фінансово-економічної функції вищої освіти.

2. Інтелектуальна й кадрова ознаки – охоплюють взаємопов'язані та водночас самостійні напрями функціонування системи вищої освіти:

- перший – зорієнтовано на роботу з професорсько-викладацьким складом, підвищення ефективної діяльності всіх категорій персоналу та створення необхідних умов для розвитку особистості;

- другий – націлено на збереження й розвиток інтелектуального потенціалу, тобто сукупності прав на інтелектуальну власність або на її використання (зокрема забезпечення збереження авторських прав на лекційні, методичні матеріали тощо).

3. Технічна ознака – наявність аудиторних площ відповідно до встановлених норм, забезпечення навчального процесу необхідною технікою, що відповідає сучасним світовим аналогам.

4. Технологічна ознака – орієнтація освіти на формування технологічної компетентності, підвищення освітнього та професійного рівня студентів, можливість не лише засвоїти, а й творчо використовувати сучасні досягнення науково-технічного прогресу (індивідуальні плани викладачів, навчальні, робочі програми, календарні плани тощо).

5. Нормативно-правова ознака – забезпечення матеріалами чинного законодавства України, з одного боку, як суб'єкта приватного сектору економіки, з іншого, як навчального закладу, що регламентують діяльність закладів вищої освіти.

6. Інформаційна ознака – використання інформації двох середовищ: внутрішнього та зовнішнього. До першого зараховуємо економічну інформацію, яка формується під час фінансового господарської діяльності ВНЗ та навчального процесу безпосередньо. До другого – інформацію, яка формується поза межами ВНЗ і використовується для вивчення конкурентного середовища (діяльності інших ВНЗ), демографічного стану, фінансової спроможності населення тощо.

Висновки

На основі проведеного аналізу до класифікаційних ознак загроз економічній безпеці вищої освіти як підсистеми економічної безпеки країни можна віднести інтереси учасників економічних відносин, що виступають джерелом розвитку цієї системи. Тому саме ці інтереси є основним об'єктом захисту системи вищої освіти від зовнішніх і внутрішніх загроз.

У системі класифікаційних ознак загроз економічній безпеці країни особливе місце відводиться групі ознак, що характеризують фінансовий, інтелектуальний, правовий, інформаційний, технічний рівні, інноваційну активність і стан науки. Класифікаційні ознаки складових економічної безпеки вищої освіти формують економічні ознаки соціальної сфери: структуру споживчих витрат населення, витрати державного бюджету на освіту, чисельність студентів в освітніх установах, розподіл зайнятих у галузях економіки за освітою. Отже, рівень економічної безпеки вищої освіти побічно впливає й на багато інших підсистем економічної безпеки, як у сферах реальної економіки, так і в грошово-фінансовій, зовнішньо-економічній.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. №1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – С. 2004.
2. *Ареф'єва О. В.* Планування економічної безпеки підприємств / *О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко.* – К. : Видавництво Європейського ун-ту, 2004. – 169 с.
3. *Барановський О. І.* Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / *О. І. Барановський ;* Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2004. – 759 с.
4. *Грунин О. А.* Экономическая безопасность организации / *О. А. Грунин, С. О. Грунин.* – СПб. : Питер, 2002. – 288 с.

5. Губський Б. В. Економічна безпека України : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б. В. Губський. – К. : КНЕУ, 2001. – 122 с.
6. Карпова К. В. Вищий навчальний заклад приватної форми власності як об'єкт економічної безпеки та суб'єкт господарської діяльності / К. В. Карпова // Ефективна економіка. – № 2. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.econmy.nauka.com.ua>
7. Маркс К. Соч. 2-е изд. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Политиздат, 1988. –Т. 1. – С. 146.
8. Минаев Г. А. Безопасность организации : учебное пособие / Г. А. Минаев. – М. : Университетская книга ; Логос, 2008. – 368 с.
9. Освіта : соціальні проблеми в контексті економічного розвитку України : колективна монографія / за ред. : С. М. Лаптева, В. С. Сідака, М. П. Денисенка. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2014. – 410 с.
10. Прохожев А. А. Теория развития и безопасности человека и общества / А. А. Прохожев. – М. : Ин-октаво.– 2006.
11. Статистичний бюлетень / Відповідальний за випуск І. В. Калачова. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 165 с.

УДК 331.5.024.5

І.О. Штундер
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
та конкурентної політики,
Київський національний торговельно-економічний університет

Пріоритети формування ефективної зайнятості в Україні

У статті обґрунтовано, що пріоритетними є галузі економіки, спрямовані на задоволення потреб суспільства у високотехнологічних, конкурентоспроможних товарах і послугах; на розвиток виробничого та експортного потенціалу, створення нових робочих місць.

Ключові слова: ефективна зайнятість населення, стратегічні пріоритети економіки, технологічні уклади, стратегічні пріоритетні галузі.

И.А. Штундер
кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономической теории
и конкурентной политики,
Киевский национальный торгово-экономический университет

Приоритеты формирования эффективной занятости в Украине

В статье обосновано, что приоритетными являются отрасли экономики, направленные на удовлетворение потребностей общества в высокотехнологических, конкурентоспособных товарах и услугах; с развитием производственного и экспортного потенциала, созданием новых рабочих мест.

Ключевые слова: эффективная занятость населения, стратегические приоритеты экономики, технологические уклады, стратегические приоритетные отрасли.

I.O. Shtunder
PhD in Economics, Associate Professor
of Economic Theory and Competition Policy Department,
Kyiv National University of Trade and Economics

Priorities for the formation of effective employment in Ukraine

The priority sectors of the economy to meet the needs of society in a high-tech, competitive products and services oriented on the development of production and export capacity, creation of new jobs, were justified in the article.

Keywords: Population effective employment, strategic priorities of the economy, technological structure, strategic priority areas

Постановка проблеми

Визначення переліку сфер і галузей, які мають стратегічне значення, є першочерговим завданням держави, оскільки саме вони створюють фундамент для забезпечення національних інтересів країни, її національної безпеки, загального добробуту громадян, який напруму пов'язаний із зайнятістю населення. При дослідженні цього питання часто використовують терміни «пріоритетні галузі економіки», «стратегічні галузі економіки», «базові галузі економіки», які, маючи несуттєві розбіжності, зазвичай зводяться до найважливішого – сприяння національним інтересам України та її громадян, забезпечення інвестиційної привабливості економіки, розвиток на основі інноваційних технологій і забезпечення ефективної зайнятості населення.

Йдеться в основному про впровадження інноваційної моделі розвитку за допомогою активного використання вітчизняних досягнень у науково-технічній сфері для створення нових товарів і послуг. На нашу думку, це можливо за рахунок оборонної, аерокосмічної, суднобудівної, хімічної, важкого й енергетичного машинобудування, сфери інформаційних технологій тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам пріоритетних видів діяльності в Україні присвячено роботи багатьох іноземних і вітчизняних науковців. Серед вітчизняних слід виділити О. Савицьку [8], З. Тенюха [9], І. Жалніну [1]. Аналіз наукових робіт цих авторів свідчить про відсутність єдиного підходу щодо визначення пріоритетних видів діяльності. Крім того, науковцями не приділено достатньої уваги питанням галузевих пріоритетів щодо ефективної зайнятості населення.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Важливою проблемою зайнятості населення є ступінь її ефективності для національної економіки в цілому та для окремих її суб'єктів. Саме тому об'єктивне визначення пріоритетних видів діяльності однаково важливе як для розвитку галузей, так і для забезпечення добробуту працюючого населення. За рахунок яких саме видів економічної діяльності буде забезпечене економічне зростання на довгострокову перспективу, а отже, і рівень добробуту працюючого населення – важлива проблема сучасної економіки України. Питання в тому, які саме інноваційні, високотехнологічні, конкурентоспроможні підприємства стратегічно важливих галузей здатні поглинути значну частину робочої сили для формування ефективної зайнятості населення на тривалий період.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення галузевих пріоритетів у питаннях формування ефективної зайнятості населення.

Виклад основного матеріалу дослідження

На сучасному етапі трансформаційних перетворень, пов'язаних із побудовою ефективно функціонуючої економічної системи господарювання, важлива роль належить вирішенню проблеми забезпечення національної безпеки України. Основою сучасного стратегічного курсу нашої країни є утвердження її у світовому співтоваристві як високотехнологічної держави, що можливо лише при запровадженні інноваційної моделі її розвитку. Тому актуальним є питання вибору стратегічних пріоритетів держави з метою захисту її національних інтересів, інтеграції у світове співтовариство та зайняття власної позиції в міжнародному поділі праці. Також це зумовлює необхідність забезпечення ефективного функціонування визначених пріоритетних галузей економіки України, які сприяли б залученню інвестицій, розширювали б сферу прикладання праці.

Відповідно до Закону України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» пріоритетними є галузі економіки, спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній екологічно чистій продукції, високоякісних послугах, які реалізують державну політику щодо розвитку виробничого та експортного потенціалу, створення нових робочих місць. Перелік пріоритетних галузей економіки визначається Кабінетом Міністрів України. Уряд розробляє законопроекти про стимулювання притоку інвестицій в економіку країни та розширення сфери прикладання праці. Відповідно на довгострокову перспективу накреслюються певні галузі економіки, яким надається перевага і розвиток яких має стимулюватися як щодо притоку інвестицій, так і щодо забезпечення ефективної зайнятості населення.

На цьому етапі (з 2013 по 2032 роки) йдеться про чотири пріоритетні галузі економіки України: агропромисловий комплекс; машинобудівний комплекс; житлово-комунальне господарство; мережа транспортної інфраструктури [4, с. 3]. Якщо розширити цей перелік, то до списку пріоритетних галузей можна віднести нафтопереробний і паливно-енергетичний комплекси (розвиток енергетичної інфраструктури, виробництво енергії з альтернативних джерел, біологічних видів палива).

У кожній пріоритетній галузі визначено напрями надання пільг підприємцям. У сфері житлово-комунального господарства уряд підтримує проекти модернізації тепло- і водопостачання, енергозбереження, переробки сміття. У транспортній сфері здійснюється будівництво та реконструкція доріг, аеропортів, вокзалів, морських портів. Передбачається розвиток атомного та ракетно-космічного машинобудування, авіа- і суднобудування, сільськогосподарського та гірничого об'єднання. Пріоритет також мають проекти у сфері виробництва продовольства, дитячого харчування і натуральних оболонок для харчових продуктів.

Переглядаються й критерії, яким повинні відповідати означені інвестиційні проекти. Їх вартість для великого бізнесу має перевищувати 12 млн євро (зараз – 3 млн євро), а кількість створених нових робочих місць – 250 (150). Параметри для середніх (1 млн євро; 50 робочих місць) і малих підприємств (500 тис. євро; 25 робочих місць) залишилися колишніми.

Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності в пріоритетних галузях з метою створення нових робочих місць» було прийнято парламентом

ще у вересні 2012 р., а набув чинності він у січні 2013 року. Однак закон майже не діє, оскільки Кабінет Міністрів не затвердив перелік сфер економіки, які до 2032 р. отримають податкові пільги. Очікується, що на перші п'ять років бізнес звільнять від сплати податку на прибуток, ще через п'ять років підприємства платитимуть його по ставці 8% і лише з 2023-го повернуться до базової ставки, яка становитиме 16% [4, с. 3].

Відповідно до тексту документа, до 2018 р. надається право безмитного ввезення обладнання і можливість вексельного розрахунку з ПДВ зі строком погашення 60 днів. Варто зауважити, що пріоритетні галузі економіки визначаються виходячи з пріоритетних напрямів розвитку економіки України в цілому. До них належать: створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів; інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України.

У результаті ринкових перетворень форми і методи державного впливу на соціально-економічні процеси зазнали значних змін. При цьому відбулося суттєве зміщення акцентів від централізованого управління, властивого адміністративно-командній системі, до самоуправління. У результаті значною мірою знизилася можливість прямого державного управління процесом виробництва, ціноутворення, рухом матеріальних і фінансових потоків.

Ще в 1990 р., оминувши всі моделі переходу до ринкової економіки (еволюційна, «шокової терапії», жорсткого регулювання), Україна обрала свій варіант концепції переходу до нового типу економічної системи. Ця концепція, перш за все, орієнтувалася на прискорення процесу роздержавлення та приватизації власності при чіткому й однозначному визначенні обсягу, структури і меж усіх форм власності народу України. З того часу функціонування системи господарювання нашої держави підпорядковується вимогам економічних законів і має на меті реалізовувати економічні інтереси суб'єктів ринку. Невирішеною до цього часу залишається проблема визначення масштабів втручання держави в економіку.

Поява диспропорцій розвитку економічної системи на ринкових засадах спричинена тим, що ринок орієнтований, перш за все, на швидке отримання прибутку, стимулюючи при цьому розвиток тих галузей, які здатні швидко давати ефект. Так, об'єкти стратегічних і фундаментальних галузей економіки країни залишаються поза належною увагою, оскільки віддача від них неможлива або можлива лише в довгостроковому періоді. У такому разі застосування державою централізованих методів управління виявляється необхідним.

У недалекому минулому пріоритетними галузями економіки були визначені харчова промисловість і переробка сільськогосподарських продуктів, оптова торгівля і посередництво в торгівлі, фінансова діяльність, машинобудування, хімічна й нафтохімічна промисловість, металургія та обробка металу, виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерного палива, науково-технологічна та інноваційна діяльність, туризм (розвиток готельної інфраструктури). Також до пріоритетних галузей економіки відносять паливно-енергетичний, агропромисловий, житлово-комунальний, машинобудівний комплекси та транспортну інфраструктуру [6, с. 2].

Так, З. Тенюх до стратегічних пріоритетних галузей економіки зараховує «підприємства ПЕК, виробництво сучасної ракетно-космічної та авіаційної техніки, транспорт і зв'язок, металургійну та вугільну промисловість, машинобудування, видобувну промисловість, наукоємні підприємства, інформаційний простір, інфраструктуру, нафтопереробну та нафтохімічну промисловість» [9, с. 180].

На думку І. Жалніної, до стратегічних пріоритетів економіки належать «ті галузі, котрі, перш за все, визначають економічну безпеку та особливості спеціалізації країн, а також інноваційні чинники їх розвитку» [1, с. 26].

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку стратегічних галузей та комплексів економіки» зазначено, що до таких в Україні повинні належати 60 видів економічної діяльності у паливно-енергетичному, оборонно-промисловому, транспортному комплексах, космічній галузі, будівництві, а також житлово-комунальному господарстві [4, с. 3].

Згідно з проектом «Державної програми приватизації на 2010–2014 рр.: нові підходи – нові перспективи», пріоритетними в недалекому минулому вважалися галузі, які мають суттєвий вплив на розвиток економіки, забезпечення національної безпеки та соціально-важливих потреб населення. До таких відносили виробництво та передачу електроенергії, вугледобувну промисловість, нафтогазову промисловість, авіабудування, залізничний транспорт, житлово-комунальний комплекс [7].

Аналіз іноземного досвіду визначення пріоритетно важливих галузей економіки свідчить про те, що їх перелік є індивідуальним для кожної країни і змінюється за періодами розвитку кожної держави. (Табл.) Така зміна стратегічних пріоритетів у розвитку економіки, перш за все, пов'язана з низкою політичних, та соціально-економічних факторів. Найважливішими серед них є такі: відмінність у природному, трудовому, науковому, технічному, технологічному, інформацій-

Таблиця

Іноземний досвід визначення пріоритетних галузей економіки

Країна	Пріоритетні галузі економіки
США	металургія; електронне, електротехнічне, нафтове, хімічне, автомобільне, авіаційне машинобудування і приладобудування; видобуток корисних копалин; хімічна та харчова промисловості; виробництво металовиробів
Японія	чорна та кольорова металургія; силові електричні обладнання; суднобудівна та автомобільна промисловості; електронне та електрокомунікаційне обладнання; приладобудування; нафтохімічна, харчова, текстильна та легка промисловості
Німеччина	гірнична, металургійна, хімічна, машинобудівна, харчова, суднобудівна, текстильна, нафтопереробна промисловості
Франція	машинобудування (автобудування, суднобудування, тракторо- й авіабудування, електротехнічна і радіоелектронна промисловість), хімічна (виробництво соди, добрив, хімічних волокон, пластмас), нафтопереробна, нафтохімічна, легка, харчова промисловості (особливо виноробство)
Польща	машинобудування (особливо кораблебудування), металургійна, гірнична (особливо вугільна, сірчана), хімічна, харчова, текстильна та легка промисловості
Казахстан	видобуток і переробка паливно-енергетичних корисних копалин (вугілля, нафти, газу, урану і металевих руд), машинобудування, хімічна промисловість, транспорт і зв'язок, виробництво і розподіл електроенергії, виробництво продукції військово-промислового призначення

Джерело: розроблено автором на основі [8]

ному потенціалі; рівень техніко-економічних, організаційно-економічних відносин, особливості відносин власності та господарського механізму країни; тип обраної економічної системи (традиційна), ринкова, змішана, перехідна (трансформаційна), командно-адміністративна та характер переходу до них (еволюційний, «шокової терапії», жорсткого регулювання); наявність накопиченого досвіду, спеціалізація та традиції розвитку галузей економіки; особливості розвитку технологічних укладів у кожній країні; інноваційно-інвестиційні пріоритети розвитку держави; зовнішньоекономічне становище країни.

При визначенні пріоритетних галузей та напрямів розвитку кожна з них повинна враховувати, який технологічний уклад їй притаманний на сьогодні і якого укладу бажано досягти в майбутньому. Розвиток кожного укладу сприяє сходженню країн на вищий рівень, що створює наступність в історичному процесі й значно збільшує економічні можливості суспільства. Істотно ускладнюючи економічні взаємозв'язки та посилюючи їхній нелінійний характер, технологічні уклади формують відповідну виробничу структуру, яка справляє визначальний вплив на процеси розвитку матеріального виробництва і сферу послуг. Усього виділяють п'ять технологічних укладів і один гіпотетичний, який з часом та розвитком науки і техніки повинен змінити існуючий. (Рис.)

Схема поступальної зміни технологічних укладів

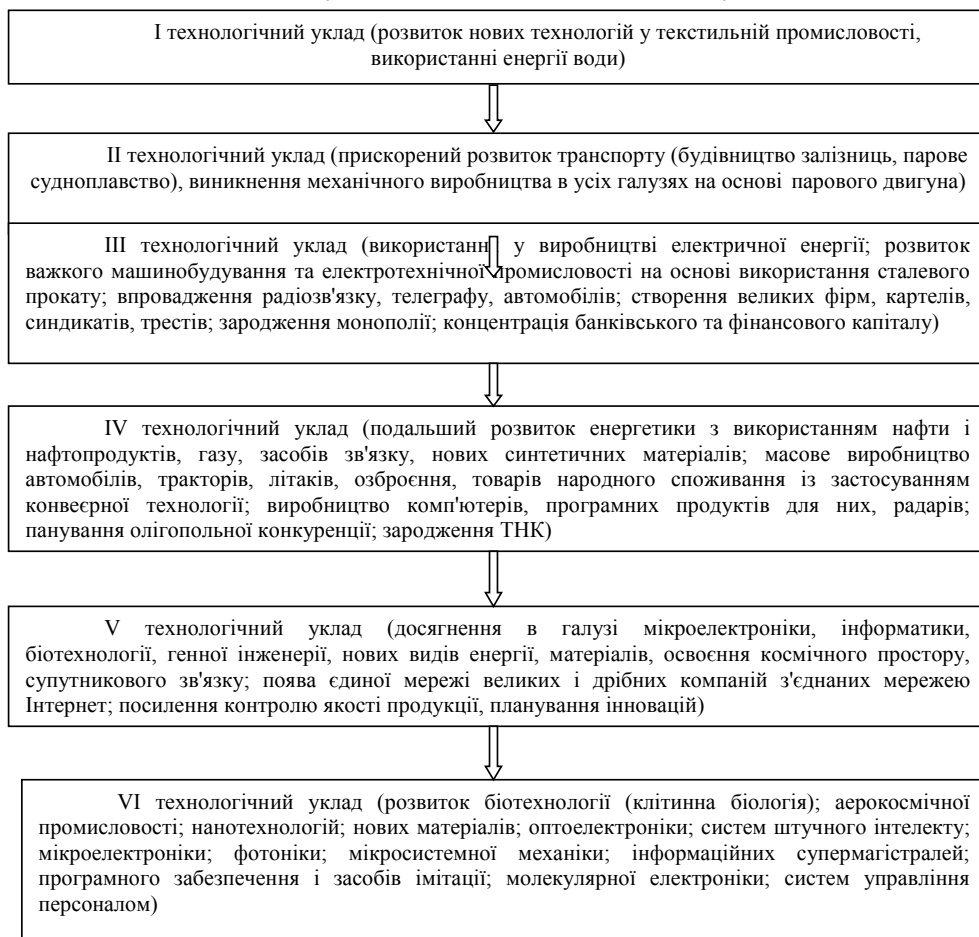

Рис. Еволюційна зміна технологічних укладів

Джерело: розроблено автором на основі [8; 9]

На сьогодні в Україні за показником «випуск продукції» вищі технологічні уклади – 5-й та 6-й – становлять близько 4%, причому 6-й технологічний уклад, що визначає перспективи високотехнологічного розвитку країн у майбутньому, у нашій країні майже відсутній (менше 0,1%). Близько 58% виробленої продукції припадає на найнижчий, 3-й технологічний уклад (технології промисловості будівельних матеріалів, чорної металургії, суднобудування, оброблення металу, легкої, деревообробної, целюлозно-паперової промисловості) та 38% – на 4-й технологічний уклад. За показником фінансування науково-технічних розробок склалася така ситуація: майже 70% коштів на сьогодні поглинає 4-й і лише 23% – 5-й технологічний уклади. Інноваційні витрати розподіляються таким чином: 60% – 4-й технологічний уклад і 30% – 3-й (сумарно – 90%), а 5-й становить лише 8,6%. Стосовно інвестицій, які й визначають майбутнє на найближчі 10-15 років, маємо такі пропорції: 75% спрямовуються у 3-й технологічний уклад і лише 20%, 4,5% – у 4-й і 5-й технологічні уклади відповідно. У технологічній частині капітальних вкладень (технічне переозброєння та модернізація) 83% припадає на 3-й технологічний уклад і лише 10% – на 4-й [1]. Наведені дані свідчать про надзвичайно загрозливу ситуацію національній безпеці України, оскільки сьогодні закладено структуру випуску продукції, де домінує 3-й технологічний уклад. Водночас у країнах-світових лідерах технологічного прогресу нині розвиваються галузі 5-го та 6-го технологічного укладів. Очевидно, що пріоритети, які фактично сформувалися в Україні в останні десятиліття, не відповідають світовим. Реформування української економіки на засадах інноваційної моделі розвитку передбачає перехід до активного використання 4-го технологічного укладу й інтенсивної розбудови 5-го та 6-го. Значну увагу, на нашу думку, слід звернути на розвиток знань у галузях мікроелектроніки, інформатики, біо- та нанотехнологій, генної інженерії, нових видів енергії та матеріалів, освоєння космічного простору тощо. Це можливо лише за рахунок створення умов ефективного функціонування стратегічно важливих підприємств, до яких входять науково-дослідні, науково-технічні установи, що забезпечують підвищення інноваційного потенціалу держави.

Висновки

Пріоритетними та стратегічно важливими галузям економіки країни є такі, що забезпечують національну безпеку, конкурентоспроможність держави, підвищують її економічний потенціал з урахуванням спеціалізації та інноваційних пріоритетів розвитку, формують інноваційно-інвестиційну активність, забезпечують ефективну зайнятість. Перелік таких галузей господарювання повинен змінюватися відповідно до обраних напрямів розвитку країни та її реальних можливостей. При розробленні програм розвитку пріоритетних галузей економіки слід ураховувати досвід інших країн у цих питаннях, світові тенденції зміни технологічних укладів та особливості наявних в країні факторів виробництва. Оскільки саме уряд забезпечує розроблення і виконання програм структурної перебудови галузей національної економіки та інноваційного розвитку, доцільним є надання повноважень Кабінету Міністрів України з визначення стратегічних і пріоритетних галузей економіки, формування їх переліку та затвердження галузевих програм реформування й розвитку. Вважаємо, що реформування вітчизняної економіки на засадах інноваційної моделі розвитку передбачає активне використання досягнень та можливостей 4-го технологічного укладу й прискореної розбудови 5-го та 6-го технологічних укладів. Це можливо лише за рахунок створення умов ефективного функціонування стратегічно важливих підприємств, до яких повинні входити науково-дослідні, науково-технічні установи, які забезпечують під-

вищення інноваційного потенціалу держави та сприяють ефективній зайнятості населення.

Література

1. Жалніна І. О. Науково-методичні основи державного регулювання стратегічно важливих підприємств : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 / І. О. Жалніна. – К. : НДЕІ МКУ, 2008. – 186 с.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266.
3. Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць». – К., 6 вересня 2012 р. № 5205-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/5205-17>
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку стратегічних галузей та комплексів економіки» (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012-2016 роки» від 12 березня 2012 р. № 294. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/294-2012-p>
6. Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні від 2 лютого 2011 р. № 389. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://законодавство.com/ministriv-kabinet/postanovi/postanova-vid-lyutogo-2011-389-pro-2011-4947.html>
7. Проект «Державної програми приватизації на 2010-2014 рр.: нові підходи – нові перспективи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spfu.gov.ua/>
8. Савицька О. І. Стратегічно важливі галузі економіки як фундамент для забезпечення національної безпеки України / О. І Савицька // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво, 2012. – № 5 (68). – С. 166-171.
9. Тенюх З. Функціональна роль стратегічних підприємств в умовах глобалізації / З. Тенюх // XXI століття : Альтернативна модель розвитку суспільства. Третя світова теорія : матеріали п'ятої міжнар. наук.-теор. конф. – К. : Фенікс, 2006. – Кн. III: Економічні аспекти альтернативних моделей розвитку суспільства. – С. 178-182.

Розділ II

Фінанси

УДК 65.012.8:636.5

О.М. Ромашко
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри бухгалтерського обліку,
Київський національний торговельно-економічний університет

А.П. Шаповалова
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку,
Київський національний торговельно-економічний університет

Особенности оподаткування роздрібного продажу підакцизних товарів

У статті розглянуто особливості нарахування, складання і подання звітності з акцизного податку за операціями з роздрібного продажу підакцизних товарів. Проведено аналіз порядку подання податкової звітності засобами електронного зв'язку, що є одним із важливих напрямів поліпшення і спрощення процесу адміністрування податків.

Ключові слова: акцизний податок, облік, оподаткування, роздрібний продаж, підакцизні товари.

О.Н. Ромашко
кандидат экономических наук,
старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета,
Киевский национальный торгово-экономический университет

А.П. Шаповалова
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры бухгалтерского учета,
Киевский национальный торгово-экономический университет

Особенности налогообложения розничной продажи подакцизных товаров

В статье рассмотрены особенности начисления, составления и представления отчетности по акцизному налогу по операциям с розничной продажи подакцизных товаров. Проведен анализ порядка представления налоговой отчетности средствами электронной связи, что является одним из важных направлений улучшения и упрощения процесса администрирования налогов.

Ключевые слова: акцизный налог, учет, налогообложение, розничная продажа, подакцизные товары.

O.M. Romashko

*PhD, Senior Lecturer of Accounting Department
Kyiv National University of Trade and Economics*

A.P. Shapovalova,

*PhD, Associate Professor of Accounting Department
Kyiv National University of Trade and Economics*

Features of taxation of retail trade of excisable goods

The article deals with the features of calculation, compilation and reporting of excise tax on transactions with retail sales of excisable goods. The analysis of procedure of submitting tax reports electronically was conducted, which is one of the important areas to improve and simplify the tax administration.

Keywords: excise tax, accounting, tax, retail sales, excisable goods.

Постановка проблеми

У вітчизняній податковій системі важливе бюджетоформуюче значення мають загальнодержавні податки, до яких зокрема відноситься акцизний податок. Надходження акцизного податку до державного бюджету у 2014 р. становило 44,9 млрд. грн., що на 9,6 млрд. грн., або на 27,3%, більше відповідного показника 2013 року. У структурі доходів державного бюджету частка акцизного податку зросла з 10,7% у 2013 р. до 12,7% у 2014 р. [8].

За формою і сутністю акцизний податок є непрямим податком на споживання окремих (визначених податковим законодавством) видів товарів (продукції). При цьому акцизний податок включається до ціни таких товарів (продукції).

Суб'єкти господарювання-платники акцизного податку самостійно визначають, виходячи з об'єктів оподаткування, бази оподаткування та ставок цього податку, суму податку, що підлягає сплаті до бюджету; формують і подають відповідну податкову звітність до органів державної фіскальної служби; сплачують до бюджету акцизний податок у визначені законодавством терміни. Уся інформація щодо акцизного податку, як і по інших податках, формується й узагальнюється в системі бухгалтерського обліку. На даних бухгалтерського обліку ґрунтується податкова звітність з акцизного податку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню питань справляння акцизного податку в Україні, його реформування, обліку та відповідної звітності присвячено роботи вітчизняних науковців і практиків: О.О. Паламарюк [9], О.В. Покатаєва [7], І.І. Хлебнікова [8], Л.І. Федоришина [9] та інших.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Наукові напрацювання фахівців значні, але окремі питання щодо цього податку в умовах змін податкового законодавства потребують подальших досліджень. Зокрема в сучасній економічній літературі не досліджені питання справляння та обліку акцизного податку в роздрібній торгівлі; потребують подальшого вивчення питання вдосконалення податкової звітності з акцизного податку тощо.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення особливостей справляння акцизного податку в роздрібній торгівлі, його обліку та відображення в податковій звітності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Акцизне оподаткування за часів незалежності України (до прийняття Податкового кодексу) регулювалося низкою таких основних нормативно-правових документів [7]:

- Декрет Кабінету Міністрів України «Про акцизний збір» від 26 грудня 1992 р. №18-92;
- Інструкція «Про порядок обчислення і сплати акцизного збору», затверджена наказом Державної податкової адміністрації України від 22 червня 1993 р. № 4;
- Постанова Верховної Ради України від 12 вересня 1996 р. «Про перелік товарів (продукції), на які встановлюється акцизний збір та ставки цього збору»;
- Інструкція про порядок справляння акцизного збору в разі ввезення товарів суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на митну територію України, затверджена Наказом Державної митної служби України від 21 січня 2000 р. №33;
- Закон України «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби» від 15 вересня 1995 р. № 329/95-ВР.

Упровадження Податкового кодексу України (далі – ПКУ) з 1 січня 2011 р. дало змогу об'єднати досить розпорошене до цього часу законодавство з питань акцизного збору (за ПКУ – акцизного податку)[1]. У розділі VI ПКУ «Акцизний податок» передбачено всі норми щодо оподаткування підакцизних товарів (продукції), встановлено ставки акцизного податку, визначено порядок та особливості акцизного оподаткування. Згодом до ПКУ було внесено суттєві зміни, за якими зокрема розширено коло платників акцизного податку: до нього було віднесено осіб-суб'єктів господарювання роздрібною торгівлі, які здійснюють реалізацію підакцизних товарів [2].

Отже, з 1 січня 2015 р. суб'єкти роздрібною торгівлі, які реалізують безпосередньо громадянам та іншим кінцевим споживачам для їх особистого некомерційного використання незалежно від форми розрахунків такі підакцизні товари, як пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, тютюн і промислові заміники тютюну, нафтопродукти, насамперед бензин і дизельне паливо, паливо моторне альтернативне, біодизель, скраплений газ, тощо є платниками акцизного податку.

Основні норми податкового законодавства щодо справляння акцизного податку з роздрібного продажу підакцизних товарів представлено в табл. 1.

Відповідно до Закону № 265 розрахункова операція – це приймання від покупця готівкових коштів, платіжних карток, платіжних чеків, жетонів тощо за місцем реалізації товарів (послуг), видача готівкових коштів за повернутий покупцем товар (ненадану послугу), а в разі застосування банківської платіжної картки – оформлення відповідного розрахункового документа щодо оплати в безготівковій формі товару (послуги) банком покупця або, у разі повернення товару (відмови від послуги), оформлення розрахункових документів щодо перерахування коштів у банк покупця.

Отже, суб'єкти господарювання роздрібною торгівлі підакцизними товарами сплачують акцизний податок незалежно від форми проведених розрахунків з покупцями.

У бухгалтерському обліку суб'єкта господарювання роздрібною торгівлі вирішуються такі основні завдання:

- здійснюється контроль ціноутворення (встановлення роздрібних цін) на підакцизні товари. По тютюнових виробках контролюється дотримання максимальних роздрібних цін (далі – МРЦ), які встановлюються виробниками або ім-

**Основні норми щодо справляння акцизного податку
з роздрібного продажу підакцизних товарів**

Реєстрація суб'єктів роздрібною торгівлі як платників акцизного податку	Обов'язкова реєстрація контролюючими органами таких платників акцизного податку здійснюється автоматично при поданні ними декларації з акцизного податку до контролюючих органів, які обслуговують адміністративно-територіальні одиниці, на яких розташовано пункти продажу підакцизних товарів
База оподаткування акцизним податком роздрібного продажу	Вартість (з податком на додану вартість) реалізованих через роздрібну торговельну мережу підакцизних товарів
Дата виникнення податкових зобов'язань з акцизного податку	Датою виникнення податкових зобов'язань з акцизного податку є дата здійснення розрахункової операції відповідно до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [3] (далі – Закон № 265), а в разі реалізації товарів фізичними особами-підприємцями, які сплачують єдиний податок, – дата надходження оплати за проданий товар
Ставка акцизного податку	Ставки податку встановлюються за рішенням сільської, селищної або міської ради у відсотках вартості підакцизних товарів (з податком на додану вартість), у розмірі 5% (2015 р.)
Базовий податковий період	Календарний місяць
Податкова звітність	Декларація акцизного податку подається платником податку щомісяця не пізніше 20 числа наступного періоду контролюючому органу за місцем реєстрації (тобто за місцем розташування пункту продажу підакцизних товарів)
Терміни сплати акцизного податку	Суми акцизного податку перераховуються до бюджету протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, передбаченого ПКУ, для подання податкової декларації за місячний податковий період. У свою чергу, подання такої податкової декларації за ПКУ здійснюється протягом 20 календарних днів, що настають за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця

Джерело: розроблено авторами за даними [1]

портерами товарів (продукції) шляхом декларування таких цін у порядку, встановленому ПКУ. Відповідно до пп. 14.1.106 п. 14.1 ст. 14 Кодексу МРЦ – ціни, встановлені на підакцизні товари (продукцію) з урахуванням усіх видів податків (зборів). Акцизний податок з реалізованих суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів не включається до максимальної роздрібною ціни. Продаж суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів, на які встановлюються МРЦ, не може здійснюватися за цінами, вищими за МРЦ, які повинні бути збільшені на суму акцизного податку з роздрібною торгівлі підакцизних товарів:

- обчислюється сума акцизного податку з роздрібного продажу з відображенням на рахунках бухгалтерського обліку;
- відображаються визнані податкові зобов'язання з акцизного податку у фінансовій та податковій звітності підприємства.

Облікові наслідки акцизного оподаткування роздрібного продажу підакцизних товарів наведено в табл. 2.

**Облікові наслідки акцизного оподаткування
роздрібного продажу підакцизних товарів**

Самостійне обчислення суми акцизного податку з роздрібного продажу підакцизних товарів	<p>Методика нарахування 5% акцизного податку з роздрібною торгівлі підакцизними товарами [4]: акцизний податок з роздрібних продажів нараховується на вартість (роздрібну ціну продажу) з ПДВ підакцизних товарів і не включається до бази оподаткування ПДВ таких операцій; сума податкового зобов'язання з акцизного податку з роздрібних продажів (Пза) обчислюється за формулою: Пза = ФРЦ : 105 x 5, де ФРЦ – фактична роздрібна ціна (<i>ціна у фіскальному чеку</i>) з урахуванням ПДВ та нарахованого на цю ціну акцизного податку. Сума податкового зобов'язання з ПДВ (ПЗпдв) буде становити: ПЗпдв = (ФРЦ – Пза) : 120 x 20. Для реалізованого пального (перелік таких товарів встановлений пп. 215.3.4 п. 215.3 ст. 215 ПКУ) ставка податку становить 0,042 євро за кожний літр реалізованого (відпущеного) товару.</p>
Особливості обчислення суми акцизного податку з роздрібного продажу тютюнових виробів	<p>Методика нарахування 5% акцизного податку з роздрібною продажу тютюнових виробів повинна враховувати встановлені МРЦ: <i>обчислення граничної роздрібною ціни тютюнових виробів (ГРЦТВ)</i> здійснюється за формулою : ГРЦТВ = МРЦ : 100 x 105. Фактична роздрібна ціна, за якою продають тютюнові вироби (ФРЦТВ) повинна дорівнювати або бути меншою, ніж ГРЦТВ. Якщо суб'єкти господарювання, що здійснюють роздрібний продаж тютюнових виробів, зареєстровані платниками ПДВ, то ФРЦТВ обчислюється так: ФРЦТВ = (РЦТВ : 100 x 120) : 100 x 105, де РЦТВ – роздрібна ціна тютюнових виробів без ПДВ; <i>сума податкового зобов'язання з акцизного податку з роздрібних продажів за реалізовані тютюнові вироби (Пза) становитиме:</i> Пза = ФРЦТВ : 105 x 5. Сума податкового зобов'язання з ПДВ (ПЗпдв) становитиме: ПЗпдв = (ФРЦТВ – Пза) : 120 x 20; - <i>не зареєстровані платниками ПДВ:</i> ФРЦТВ = РЦТВ : 100 x 105. Сума податкового зобов'язання з акцизного податку з роздрібних продажів становитиме: Пза = ФРЦТВ : 105 x 5. [5]</p>
Аналітичний облік акцизного податку	<p>Аналітичний облік акцизного податку з роздрібною продажу ведеться в розрізі статей декларації акцизного податку: лікєро-горілчана продукція; виноробна продукція; пиво; тютюнові вироби, тютюн і промислові замітники тютюну тощо</p>
Відображення акцизного податку з роздрібною продажу в бухгалтерському обліку	<p>У бухгалтерському обліку при нарахуванні 5% акцизного податку з роздрібною продажу підакцизних товарів здійснюються такі записи: нарахування податкового зобов'язання за акцизним податком з роздрібною продажу: <i>Дт 702 «Дохід від реалізації товарів» Кт 641 «Розрахунки за податками» (окремий аналітичний рахунок «Акцизний податок»);</i> перерахування акцизного податку до бюджету: <i>Дт 641 «Розрахунки за податками» (окремий аналітичний рахунок «Акцизний податок») Кт 311 «Поточні рахунки в національній валюті»</i></p>

Джерело: розроблено авторами

Дані бухгалтерського обліку використовуються для декларування податкових зобов'язань з акцизного податку [9]. Базовий податковий період для сплати податку відповідно до ПКУ відповідає календарному місяцю. Декларація акцизного податку складається та подається платником щомісяця не пізніше 20 числа наступного звітного періоду.

Структура чинної форми декларації (форма застосовується з 1 березня 2015 р.) передбачає 6 розділів та 9 додатків. [6] Платники заповнюють і подають розділи та додатки до декларації лише щодо тих операцій, які вони здійснюють і за якими у них виникають податкові зобов'язання зі сплати акцизного податку.

Суб'єкти господарювання роздрібною торгівлі, які здійснюють реалізацію підакцизних товарів, заповнюють лише розділ І «Податкові зобов'язання з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів» і додаток 6 до декларації «Розрахунок акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів». Особливістю заповнення додатка 6 є зазначення окремо для кожного місця здійснення реалізації підакцизних товарів (пункту продажу) відповідного коду за Класифікатором об'єктів адміністративно-територіального устрою України (далі – КОАТУУ). Адреси пунктів продажу товарів зазначаються у відповідній графі титульного аркуша декларації. Отже, суб'єкти господарювання роздрібною торгівлі – платники акцизного податку подають декларацію до контролюючого органу, що обслуговує адміністративно-територіальну одиницю (за кодом КОАТУУ), на якій розташовано пункт продажу підакцизних товарів. У випадку, коли суб'єкти господарювання роздрібною торгівлі мають кілька пунктів продажу товарів, що розміщені в різних адміністративно-територіальних одиницях, тобто мають різні коди КОАТУУ, при цьому кожна адміністративно-територіальна одиниця обслуговується окремим контролюючим органом, подають до такого окремого контролюючого органу, окрему декларацію з відповідною кількістю додатків 6 до неї. Зважаючи на те, що податкова декларація подається за вибором платника (окрім платників податків, що належать до великих і середніх підприємств) як в електронному, так і в паперовому вигляді, суб'єкти малого підприємництва у сфері роздрібною торгівлі, які не перейшли на електронне подання звітності, мають значне збільшення обсягу робіт, пов'язаних із акцизним декларуванням.

Подання податкової звітності засобами електронного зв'язку, удосконалення програмного забезпечення звітності наразі є одним із важливих напрямів поліпшення і спрощення процесу адміністрування податків. Суб'єкти господарювання роздрібною торгівлі для подання декларації акцизного податку можуть використовувати таке програмне забезпечення: OPZ (облікове програмне забезпечення) Податкова звітність – створення звітів (бланки); систему Medoc – формування, підписання та відправка звітів; Соната – програмне забезпечення для безкоштовного підписання і здачі звітності, імпортованої з інших програмних продуктів, до органів Державної фіскальної служби України тощо.

Суми акцизного податку перераховуються до бюджету суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, передбаченого для подання податкової декларації акцизного податку.

Для отримання інформації про стан розрахунків з бюджетом по податках і зборах (у т.ч. і по акцизному податку) суб'єкти господарювання роздрібною торгівлі в онлайн-режимі наразі можуть також скористатися послугами онлайн-сервісу Державної фіскальної служби України – «Електронний кабінет платника податків».

Висновки

Отже, до об'єктів оподаткування акцизним податком з січня 2015 р. додатково віднесено операції з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів. Це зумовило необхідність перепрограмування реєстраторів розрахункових операцій підприємств торгівлі з метою формування розрахункових документів, фіскального звітного чеку з наданням у них інформації щодо акцизного податку, а також доопрацювання програмного забезпечення бухгалтерського обліку.

Література

1. Податковий кодекс України від 8 листопада 2014 р. № 2755- XVII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 р. № 71-VIII.
3. Закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 6 липня 1995 р. № 265/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/265/95>
4. Лист ДФСУ «Про виправлення помилок при адмініструванні акцизного податку з роздрібних продажів» від 31 грудня 2015 р. № 48131/7/99-99-19-03-03-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/aktsizniy-podatok/listi-dps/230682.html>
5. Лист ДФС України «Про забезпечення сплати акцизного податку з роздрібного продажу» від 20 січня 2015 р. № 1519/7/99-99-19-03-03-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/aktsizniy-podatok/listi-dps/179767.html>
6. Наказ Міністерства фінансів України Про затвердження форми декларації акцизного податку, Порядку заповнення та подання декларації акцизного податку» від 23 січня 2015 р. № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z>
7. *Покатаєва О. В.* Теоретичні засади правового регулювання справляння загальнодержавних податків та зборів в Україні / О. В. Покатаєва. – Видавництво Класичного приватного університету, 2011 р.
8. *Хлебнікова І. І.* Вплив специфіки акцизу на параметри розвитку ринків алкогольних напоїв та тютюнових виробів / І. І. Хлебнікова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 6. – С. 830-835.
9. *Федоришина Л. І.* Особливості ведення акцизного податку та його відображення в обліку [Електронний ресурс] / Л. І. Федоришина, О. О. Паламарюк // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10 (4). – С. 330-340. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/escnof_2013

Міжнародна економіка

УДК 339.9

Л. В. Січевлюк
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії,
Університет економіки та права «КРОК»

М.О. Гофман
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії,
Університет економіки та права «КРОК»

Особенности современного глобального экономического развития

У статті проаналізовано особливості сучасного глобального економічного розвитку. Досліджено чинники, що сприяють розвитку світової економіки. Відображено роль України в цих процесах.

Ключові слова: глобалізм, глобальний економічний розвиток, особливості сучасного глобального економічного розвитку.

Л. В. Січевлюк
кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономической теории,
Университет экономики и права «КРОК»

М.А. Гофман
кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономической теории,
Университет экономики и права «КРОК»

Особенности современного глобального экономического развития

В статье проанализированы особенности современного глобального экономического развития. Исследованы факторы, которые способствуют развитию мировой экономики. Отражена роль Украины в данных процессах.

Ключевые слова: глобализм, глобальное экономическое развитие, особенности современного глобального экономического развития.

L. Sichevliuk

*PhD in Economics, Associate Professor
of Economic Theory Department,
«KROK» University*

M. Hofmann

*PhD in Economics, Associate Professor
of Economic Theory Department,
«KROK» University*

Features of Modern Global Economic Development

The characteristics of the modern global economic development are analyzed in this article. The most important features of modern global economic development are determined. Ukraine's role in these processes is described.

Keywords: globalism, global economic development, features of the modern global economic development.

Постановка проблеми

У XX та XXI століттях світове співтовариство перейшло на новий етап розвитку, характерними ознаками якого є прискорення процесу глобалізації, зростаюче поглиблення міжнародного поділу праці, зміцнення й поширення інтеграційних процесів як на галузевому, так і на регіональному рівнях, інтернаціоналізація національних економік. Розвиток світового господарства характеризується двома аспектами: з одного боку, глобалізація сприяє об'єднанню національних економік у єдину світову систему, стандартизує структурні елементи економік відповідно до вимог транснаціоналізації, забезпечує динамізм міжнародних економічних відносин; з іншого боку, поглиблюється розрив у рівнях розвитку між найрозвиненішими і найбіднішими країнами, посилюється відмінність соціально-економічного розвитку всередині груп країн.

Для України такий суперечливий стан глобального економічного середовища обумовлює необхідність здійснювати адекватну трансформацію та модернізацію національної стратегії економічного розвитку. При цьому належить враховувати не тільки національні особливості соціально-економічних відносин і ринкових механізмів, а й тенденції світового, глобального ринку, що потребує проведення низки відповідних теоретико-економічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В економічній літературі розгляду проблем глобального економічного розвитку приділяється велика увага. Вагомий внесок у дослідження питань глобалізації та геополітики зробили відомі зарубіжні вчені: Е. Азроянц [5], У. Бек [14], З. Бжезінський [12], П. Джеймс [17], А. Джонс [1], С. Мінаєв [11], Дж. Стігліц [9], Е. Рігер [8], Р. Робертсон [2], П. Хірст [16], а також вітчизняні: Г. Башнянін [9], Т. Кальченко [15], В. Сиденко [7], О. Сухий [9], Н. Навроцька [4], О. Перепьолкіна [9], А. Филипенко [13], Б. Шевчик [9] та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Аналітичного узагальнення та оцінки потребують процеси сучасного глобального економічного розвитку, особливо ролі України в цих процесах.

Формулювання цілей статті

Метою статті є надання узагальненої характеристики особливостей сучасного

глобального економічного розвитку та устрою світової економіки. Відображення характерних сучасних ознак економічного майбутнього України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Однією з основних ознак сучасного розвитку світового господарства є розгортання процесів глобалізації, які справляють суттєвий вплив на систему міжнародних економічних відносин, трансформують напрями і визначають тенденції розвитку національних економік. Як історичне явище та феномен, а також як об'єктивна закономірність розвитку людства глобалізація все частіше привертає увагу дослідників у всьому світі. Уперше цей термін було введено в науковий обіг у середині 80-х років ХХ ст. американськими авторами. Він походив від англ. «globe» – «земна куля» та позначав процес всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції та уніфікації.

Отже, глобалізація – складний, багатогранний процес, який має безліч проявів і включає багато проблем. Це робить проблематичним формулювання єдиного, однозначного визначення процесу глобалізації, яке охопило б усі сторони цього явища. Існують такі визначення глобалізації як економічного поняття:

- глобалізація – тривалий процес інтеграції національних економік світу з метою розв'язання глобальних проблем людства;
- глобалізація – складне явище взаємозалежності економік, що виникає у зв'язку з обміном товарів і послуг та потоками капіталів;
- глобалізація – процес, завдяки якому досягнення, рішення і діяльність людей в одній частині земної кулі справляють значний вплив на окремих людей і їхні спільноти в усіх частинах світу [6].

З боку прикладних характеристик, у сучасних економічних дослідженнях під глобалізацією світового господарства розуміють процес посилення взаємозв'язку національних економік країн світу, що знаходить своє втілення в утворенні світового ринку товарів, послуг і фінансів, становленні глобального інформаційного простору, перетворенні знання в основний елемент суспільного багатства, виході бізнесу за національні кордони через формування ТНК, впровадженні та домінуванні в повсякденній практиці міжнародних відносин і внутрішньополітичного життя народів принципово нових і універсальних ліберально-демократичних цінностей тощо [6].

Отже, сучасний етап розвитку глобалізаційних процесів характеризується як всепоглинаючий процес, що включає в себе політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові. Залежно від того, яким аспектам процесів глобалізації приділяється увага, розрізняють концепції сучасної глобалістики, у рамках яких працюють відповідні наукові школи й організовані наукові колективи.

Український учений Т. Кальченко серед основних шкіл сучасної глобалістики виокремлює такі: еколого-економічну, універсального еволюціонізму, глобальної екології, контрольованого глобального розвитку, міжнародної політичної економії та економічної соціології. На його думку, на найбільший потенціал наукового розвитку можуть розраховувати лише деякі зі шкіл, а саме еколого-економічна, глобальної екології та економічної соціології. Причому, якщо перша група шкіл уже пройшла пікову фазу розвитку, то друга перебуває у стадії активного формування, інтенсивно залучаючи потенціал міждисциплінарних досліджень [3, с. 49-51].

Поряд зі названими школами глобалістики, науковцями пропонуються нові концептуальні школи [4, с. 16-17]:

- концепція «гуманістичного соціалізму» (Я. Тінберген), що містить проект

такої організації населення, яка має забезпечити рівні можливості для всіх країн і людей відповідно до універсальних гуманістичних цінностей та в якій з метою зближення рівня доходів у світовому масштабі пропонується встановити нульовий ріст для розвинутих країн і 5% зростання середньорічних доходів на душу населення для країн, що розвиваються;

- концепція «дороговказів у майбутнє» (Б. Гаврилишин), у якій аналізується ефективність функціонування різних суспільств і пропонується модель майбутнього світового порядку, заснована на співіснуванні різних культур, релігій і способів життя;

- концепція «геогенезису» (Е. Кочетов), що розвиває просторово-філософську методологію пізнання та передбачає методологічний поділ світового простору за функціональними ознаками (геополітика, геоekonomіка, геофінанси, геодемографія тощо);

- концепція «глобальної спільноти» (М. Чешков), яка доводить, що динаміка розвитку людства як глобальної спільноти (що характеризується двома автономними поняттями – «глобальна система» і «світове співтовариство») визначається взаємодією різноманітних компонентів цієї спільноти;

- концепція «сталого розвитку» (Л. Браун), яка відзначає, що людство споживає значно більше ресурсів, ніж дозволяють економічні можливості, і тому потрібно еволюційним шляхом забезпечувати сталий розвиток на всьому глобальному просторі.

Ураховуючи складність і всеохопність проблем глобального розвитку, цілком можливим є виникнення нових, більш розвинених і досконалих концептуальних шкіл.

На підставі аналізу визначення терміна «глобалізація» та її опису в сучасній літературі можна визначити основні риси глобалізації світової економіки:

1. Поглиблення міжнародного поділу праці з його переходом від спільного до специфічного і єдиного.

2. Перевищення темпів росту міжнародного товарообігу над темпами росту обсягів світового виробництва.

3. Зростаюча лібералізація міжнародної торгівлі, що виражена в лібералізації національних ринків товарів і послуг шляхом поступового зняття торговельних обмежень і бар'єрів.

4. Випереджуюче зростання руху капіталу стосовно руху товарів, формування світового фінансового ринку, збільшення потоків портфельних і прямих іноземних інвестицій.

5. Інформаційно-технологічна революція, переворот у засобах телекомунікацій на базі електроніки, кібернетики, супутникових систем зв'язку.

6. Посилення впливу транснаціональних корпорацій на світовий економічний розвиток.

7. Концентрація і централізація капіталу на підставі процесів злиття і поглинення компаній і банків.

8. Розвиток інтеграційних тенденцій на регіональному, субрегіональному і міжрегіональному рівнях, зростання ролі наднаціональних органів у світовій політиці та економіці

Геополітичні характеристики сучасного глобального економічного розвитку доцільно почати з аналізу глобального устрою світової економіки. Його характерною сучасною ознакою є формування трьох макрорегіонів світу: Європи, з ядром у вигляді ЄС; Східної Азії, з центром у Китаї; Північної Америки, з базою у США.

Виходячи з особливостей складу країн названих макрорегіонів, специфіки їхнього економічного розвитку та цілей, можна припустити кілька векторів стратегічних трансформацій світу. Узявши за їх ознаку кількість полюсів влади, що координують світогосподарські процеси, є підстави зробити висновок про те, що інституційний устрій глобальних трансформацій може набути вигляду: уніполярна система; бі- чи триполярна система; поліполярна система.

Концепція уніполярності в достатньо широкому тлумаченні ґрунтується на тому, що з часом все більше буде викристалізовуватися ядро найбільш потужних союзних держав, яке проектуватиме свої норми і принципи поведінки на решту країн світу. У такому разі глобальне управління буде більш ефективним, однак навряд чи збереже свою стабільність у довготривалій перспективі, оскільки кристалізація уніполярності закладе підґрунтя для потенційного конфлікту між країнами центру та периферії. З іншого боку, найбільш вагомим аргументом на користь утворення уніполярної системи є суперечності, негативна інтенсивність яких збільшується, а також неузгодженість підходів до вирішення одних і тих же проблем різними країнами. Відсутність єдиного центру може призвести до поглиблення наявних і виникнення нових глобальних катаклізмів.

Можливою інституційною архітектурою майбутнього в рамках уніполярного світу можуть слугувати: концепція країни-гегемона, концепція глобального уряду, концепція антитерористичного уряду.

Ключовою ідеєю концепції країни-гегемона є те, що головними дієвими особами в цьому разі виступають гегемоністська держава США та інші наддержави, які будуть реалізовувати вирішення глобальних проблем на власних умовах, часто ігноруючи інтереси інших країн світу.

Концепції глобального й антитерористичного уряду передбачають піднесення інституту держави до статусу світового уряду, тобто розвивається ідея про збільшену модель національної держави, керівництво якої вирішує поточні внутрішньополітичні питання, однак уже не на національному, а на глобальному рівні.

Бі- чи триполярна система передбачає наявність кількох управлінських полюсів, які в результаті консенсусу приймають узгоджені рішення, обов'язкові до виконання рештою учасників міжнародних відносин. Ця система передбачає з одного боку, активізацію міжнародного співробітництва найбільш розвинутих країн світу, які готові йти на компроміси заради досягнення спільних інтересів, а з іншого – формування інституційної ієрархії, у межах якої впроваджується пріоритетність рішень, що приймаються правлячою верхівкою для інших учасників міжнародних відносин.

Теорія бі- чи триполярного світу включає до свого складу такі основні напрями інституційного забезпечення глобальних трансформацій: а) коаліції держав; б) коаліції регіональних інтеграційних утворень. Коаліції держав спрямовуються на створення центру – альянсу найбільш розвинутих країн, які будуть підштовхувати глобалізацію в потрібне русло та вирішувати виникаючі глобальні проблеми у своєму вузькому колі, проектуючи свої норми, інтереси та принципи поведінки на увесь світ. На сьогодні відсутнє чітке ядро, навколо якого міг би розпочатися процес консолідації держав. Найбільш вірогідними варіантами вважаються «п'ятірка» постійних членів Ради Безпеки ООН (можливим є розширення складу), «велика сімка», компромісний варіант: «центр», скоріше за все, становитимуть США, ЄС, Японія, Російська Федерація, Китай, Індія.

Коаліція регіональних інтеграційних об'єднань (РІО) закладає підґрунтя майбутнього світоустрою, що полягає в такому:

- формування угруповань на основі економічних, а не політичних факторів, виникнення яких зумовлено реакцією на глобальні трансформації;
- домінування економічних факторів, які знижують вірогідність виникнення ієрархічних інституційних структур, що диктують рішення для країн-членів;
- спрямованість на створення більш ліберального економічного режиму, а не на побудову регіональних протекціоністських анклавів;
- поглиблення рівня регіональної координації економічної політики, що виражається в орієнтації на регулювання господарських процесів у межах національних економік (гармонізація податкових систем, режиму доступу на ринки, систем стандартів тощо) замість вирішення питань, що лежать на поверхні, усунення внутрішніх і зовнішніх бар'єрів між країнами, які входять до складу групування.

На конфігурацію такого типу може розраховувати об'єднання трьох найпотужніших регіональних блоків – ЄС, АТЕС та потенційної трансатлантичної зони вільної торгівлі (ТАФТА).

Поліполярна система передбачає широке багатостороннє співробітництво і багатовекторність розвитку. Вагомим аргументом на користь утворення поліполярного світу є неможливість недооцінки потенціалу окремих держав, зокрема Китаю, країн Близького Сходу, Індії тощо. Єдиною умовою існування поліполярного світу є спільність інтересів у вирішенні глобальних проблем. Крім того, вона є вигідною для тих, хто бажає зберегти у своїх країнах владу керівних кланів, законсервувати менталітет нації. Багатополярність є теорією співробітництва, теорією конкуруючих інтересів і цінностей [5].

Належить відповісти на запитання про те, якою мірою вказані вище фактори та сценарії є значимими для України? Рівень залученості країни до глобалізаційних процесів дає змогу оцінити індекс глобалізації. Цей агрегований показник щорічно визначається двома установами – рейтинговою компанією А.Т. Kearney спільно з журналом Foreign Policy та Швейцарським інститутом дослідження бізнес-циклів. Вони застосовують подібні методики розрахунку, що відрізняються лише числом змінних, які враховуються при визначенні індексу. Тому й показники окремих країн за обома індексами є цілком зіставними.

Індекс глобалізації рейтингової компанії А.Т. Kearney та журналу Foreign Policy визначається на основі 14 показників економічної, політичної, технологічної та соціальної інтеграції, згрупованих у чотири основні блоки: рівень економічної інтеграції; персональні міжнародні контакти; розвиток глобальних технологій; залучення у світову політику.

Індекс глобалізації, що розраховується швейцарськими фахівцями, має складнішу структуру, він враховує вплив 24 змінних, об'єднаних у три групи показників:

- показники економічної глобалізації (обсяги зовнішньої торгівлі, прямих іноземних інвестицій, портфельних інвестицій, доходів від інвестицій, інших закордонних виплат, включаючи зарплату, рівень торговельних бар'єрів, у тому числі середній рівень митних тарифів);
- показники соціальної глобалізації (кількість міжнародних, у т.ч. туристичних поїздок, міжнародних телефонних переговорів, міжнародних поштових відправлень, грошових переказів, кількість інтернет-провайдерів, користувачів Інтернету, телеканалів, періодичних та інших видань тощо);
- показники політичної глобалізації (членство в міжнародних організаціях, участь країни в місіях Ради Безпеки ООН, кількість іноземних дипломатичних представництв, міжнародних домовленостей).

Значення індексу перебувають в проміжку від 0 до 100. Чим кращі результати

за всіма складовими має держава, тим вищим є її загальний показник рівня глобалізації. Водночас у країнах з вищим рівнем глобалізації відзначається вищий рівень доходів на одну особу, вищими, як правило, є й інші показники суспільного добробуту, зокрема, індекс людського розвитку та індекс економічної свободи. Вищими також є індекси глобальної конкурентоспроможності та конкурентоспроможності бізнесу, індекс сприйняття корупції – нижчим.

У рейтингу 208 країн за індексом глобалізації-2013 найбільш інтегрованими у глобальну економіку виявилися Бельгія, Ірландія та Нідерланди (значення індексу понад 90). Лідери глобалізації – це переважно невеликі за розміром і чисельністю населення країни, які, інтенсивно використовуючи міжнародні зв'язки і можливості світового ринку, зуміли досягти високих результатів соціально-економічного розвитку. До десятки лідерів традиційно увійшли Сінгапур, Гонконг, Швейцарія. США зайняли 35-ту рейтингову позицію, Японія – 55-ту, Китай – 73-ю, Білорусь – 105-ту. Останні позиції в рейтингу дістали Сомалі, Тонга та Вірджинські острови. У 2013 р. дослідження охоплювало 187 країн. Відповідно до них Україна посіла 47 місце зі значенням індексу 67,78. Найвищими є вітчизняні показники політичної глобалізації (43/86,3), значно нижчими є рівні економічної (69/57) і соціальної глобалізації (61/67,4) [2]. У цілому залученість України до глобалізаційних процесів оцінюється як помірна. При цьому має місце тенденція до зростання міри інтеграції України до світового економічного та політичного простору.

Належить відзначити, що розвитку світової економіки на сьогодні сприяє низка факторів, серед яких:

- активізація інфляційних процесів, зокрема, у країнах ОЕСР рівень інфляції збільшився на 2%, а щорічний показник у державах G-20 – до 2,8%;
- запровадження провідними економіками країн Заходу, у тому числі ЄС, Японії та Великої Британії, більш м'якої монетарної політики, в той час як економіки держав, що розвиваються, (Індія, РФ, ПАР) вживають заходи зі стабілізації рівнів прибутків;
- очікуване збільшення обсягів світової торгівлі до 4,7% у 2013 р.;
- орієнтація країн на розроблення і впровадження більш гнучких та адаптованих до кризових явищ моделей економіки, що передбачають стимулювання зростання [1].

Водночас зростанню світової економіки перешкоджають такі чинники:

- низькі показники економічного зростання розвинених держав, що не дає змоги забезпечити стійке відновлення глобального ринку праці та збільшення чисельності робочих місць;
- зростання торговельного дисбалансу в країнах Західної Європи, Північної Америки та Японії, що викликано процесами старіння населення й високим рівнем безробіття;
- введення обмежувальних заходів між РФ та США й ЄС у двосторонній торгівлі та фінансовій сфері.

На основі проведеного дослідження можна виокремити такі найважливіші особливості сучасного глобального економічного розвитку, з урахуванням яких належить формувати стратегію побудови економічного майбутнього України: кардинально змінюється зміст світових господарських зв'язків: темпи зростання міжнародної торгівлі випереджають темпи збільшення виробництва, а фінансові потоки перевищують трансакції, пов'язані з експортом товарів і послуг; змінюються спрямованість і структура міжнародної торгівлі, зростає товарообмін наукомісткою, високотехнологічною продукцією між розвиненими країнами; якіс-

но перетворюється фінансова сфера, змінюється її роль у світовій економіці на основі прогресуючого зростання валютних, фондових, кредитних ринків тощо. Продовжуючи обслуговувати економіку, транскордонні фінансові потоки все більше виступають як самодостатні та відірвані від реального відтворювального процесу; зростають роль і значення глобального капіталу, який не може бути однозначно зарахований до жодного національно-державного утворення; інтенсифікуються його територіальна експансія та функціональна диверсифікація, формуються віртуальні ринки глобального капіталу, засновані на новітніх інформаційних і фінансових технологіях; посилюється орієнтація розвинутих економік на розширення всіх сфер людської активності: здатність генерувати нові знання, швидко їх застосовувати, використовуючи сучасні методи обробки інформації; інтенсифікується пошук світового центру управління та інструментів регулювання глобальних світогосподарських процесів.

Висновки

Окремим і дуже серйозним бар'єром для росту світової економіки є продовження та ескалація конфліктів в Україні, у Секторі Газа, Іраку та Сирії, а також посилення територіальних претензій Китаю до Японії. У будь-якому разі економіку України чекає затяжне зниження (технічна рецесія), що супроводжуватиметься девальвацією гривні та погіршенням стану в споживчих та інвестиційних секторах.

Подальші ж перспективи залежатимуть від спроможності України ефективно використати стабілізаційні кошти міжнародної фінансової допомоги та інші позитивні фактори її інтеграції у глобальний геополітичний простір, свідченням чого буде виконання першочергових заходів антикризової програми, у першу чергу з управління державними фінансами та реальної боротьби з корупцією.

Література

1. Jones A. Dictionary of Globalization / Andrew Jones. – Cambridge, UK; Malden, MA, USA: Polity, 2006. – 258 p.
2. Encyclopedia of Globalization / Ed. by R. Robertson, J.A. Scholte. – N.Y.; Lnd: Routledge, 2007. – Vol. 2. F to M. – XVII, 427-845.
3. Chase-Dunn Ch. Trade Globalization since 1795: Waves of Integration in the World-System / Chase-Dunn Ch., Kawano Yu., Brewer B.D. // Globalization and Economy. Vol. 1. Globalizing Markets and Capitalism. Ed. by P. James, B.K. Gills. – Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). – P. 58-83.
4. Навроцька Н. А. Глобальні детермінанти трансформації інвестиційного процесу : автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Н. А. Навроцька. – К., 2015. – 32 с.
5. Азроянц Э. А. Глобализация : катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции / Э. А. Азроянц. – М. : Издательский дом «Новый век», 2002. – 416 с.
6. Амеліна І. В. Міжнародні економічні відносини [текст] : навч. посіб. / І. В. Амеліна, Т. Л. Попова, С.В. Владимиров. – К. : Центр навчальної літератури, 2013. – 256 с.
7. Сиденко В. Р. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие : украинская модель : В 2-х томах / В. Р. Сиденко. – К. : Феникс, 2008. Том 1. Глобализация и экономическое развитие. – К. : Феникс, 2008. – 376 с.
8. Limits to globalization: welfare states and the world economy / Elmar Rieger and Stephan Leibfried; translated by Benjamin W. Veghte with the assistance of Elmar Rieger. – Cambridge: Polity Press, 2009. – 402 p.
9. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар; А.Іщенко (пер. з англ.) / Джозеф Стігліц. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003. – 252 с.
10. Башнянин Г.І., Шевчик Б.М., Сухий О.О., Перельолкіна О.О. Сучасні економічні теорії глобальних систем: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Львів: Новий Світ – 2000, 2013. – 366 с.

11. *Минаев С.В.* Глобальная экономика : 2012-2013 годы. Аналит. обзор / С. В. Минаев. – РАН. ИНИОН. Центр научн.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл. Отд. Азии и Африки. – М., 2014. – 128 с. (Сер. : Глобальные проблемы современности).
12. *Бжезінський З.* Вибір: світове панування чи світове лідерство [Текст] / З. Бжезінський. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – С. 13.
13. *Филипенко А. С.* Экономическая глобализация : истоки и результаты / А. С. Филипенко. – М.: «Экономика», 2010. – 511 с.
14. *Бек У.* Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / У. Бек ; пер. з нім. О. Юдіна. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 408 с.
15. *Кальченко Т. В.* Глобальна економіка : методологія системних досліджень : монографія / Т. В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2006. – 248 с.
16. *Hirst P.* The Future of Globalization // Paul Hirst and Graham Thompson // Globalization and Economy. Vol. 1. Globalizing Markets and Capitalism. Ed. by P. James, B.K. Gills. – Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). – P. 355-373.
17. *Wallerstein I.* Globalization or the Age of Transition? A Long-Term View of the Trajectory of the World-System / Immanuel Wallerstein // Globalization and Economy. Vol. 1. Globalizing Markets and Capitalism. Ed. by P. James, B.K. Gills. – Los Angeles: Sage publications, 2007 (Central currents in globalization). – P. 401-416.
18. Report of the Secretary-General of UNCTAD to UNCTAD XIII. Development-led globalization: Towards sustainable and inclusive development paths. – N. Y.; Geneva: UN, 2011. – 136 p.

Економіка підприємства

УДК 338.46:658:012(477)

В.Г. Алькема

*доктор економічних наук,
професор кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»*

І.Є. Іванова

*магістрант факультету міжнародних відносин,
Університет економіки та права «КРОК»*

Структурно-функціональний аналіз логістичних систем комерційних посередницьких підприємств

Досліджено особливості логістичної системи комерційних посередницьких підприємств. Подано сучасне розуміння сутності структурно-функціонального аналізу логістичних систем підприємств комерційних посередників. Здійснено структурування логістичної системи на прикладі підприємства дистриб'ютора. Проведено функціональний аналіз його логістичної системи.

Ключові слова: комерційний посередник, дистриб'ютор, логістична система, структура логістичної системи, функції логістичної системи.

В.Г. Алькема

*доктор экономических наук,
профессор кафедры управленческих технологий,
Университет экономики и права «КРОК»*

И.Е. Иванова

*магистрант факультета международных отношений,
Университет экономики и права «КРОК»*

Структурно-функциональный анализ логистических систем коммерческих посреднических предприятий

Исследованы особенности логистической системы коммерческих посреднических предприятий. Раскрыто современное понимание сущности структурно-функционального анализа логистических систем предприятий коммерческих посредников. Осуществлено структурирование логистической системы на примере дистрибьютора. Проведен функциональный анализ его логистической системы.

Ключевые слова: коммерческий посредник, дистрибьютор, логистическая система, структура логистической системы, функции логистической системы.

V. Alkema
Doctor of Economic Sciences,
Professor of Department of Management Technologies,
«KROK» University

I. Ivanova
Master Degree Student of International Relations Department
«KROK» University

Structural and Functional Analysis of the Logistic Systems of Commercial Intermediary Companies

The features of the logistic system of commercial intermediary companies are researched. Modern understanding of the essence of structural and functional analysis of logistics system of commercial intermediaries companies is presented. The structuring of logistics system on the example of the enterprise-distributor is implemented. Functional analysis of its logistics system is made.

Keywords: commercial intermediary, distributor, logistics system, structure of the logistics system, logistics system functions

Постановка проблеми

Успішна практика господарювання провідних західних компаній свідчить про очевидні переваги логістичного підходу в управлінні поставками продукції, виробництві, збуті та сервісному обслуговуванні. Основою зазначеного підходу є системний підхід до організації процесів логістичної діяльності. Організаційним базисом такої діяльності на рівні підприємства чи компанії є логістична система. Наявність такої системи дає підприємству значні переваги перед конкурентами і відповідно можливість отримання додаткового прибутку за рахунок підвищення якості та оперативності обслуговування і раціоналізації витрат. Перевагою логістичних систем підприємств є: висока адаптивність у зовнішньому середовищі, здатність до інтеграції з логістичними системами інших суб'єктів господарювання, наявність широкого спектра зовнішніх господарських взаємозв'язків, високий рівень структурування елементів системи та координації її функцій та потоків тощо. Зазначені характеристики в умовах високої конкуренції дають змогу створювати оптимальні канали та ланцюги поставок, що по суті змінює конкуренцію між суб'єктами на конкуренцію між господарюючими утвореннями. У сучасних умовах науковці приділяють значну увагу теоретико-методологічним аспектам формування та розвитку логістичних систем. Окремі вчені досліджують декомпозицію логістичних систем різних рівнів та ідентифікують їх особливості. Поряд з цим є небагато наукових робіт, у яких логістична система підприємства розглядається не формалізовано, а з елементами конкретизації, пов'язаної зі специфікою діяльності підприємства. Найбільш дослідженими в цьому плані є логістичні системи машинобудівних підприємств і підприємств агропродовольчого комплексу.

Проблема полягає в необхідності дослідження логістичних систем підприємств, що здійснюють певний вид економічної діяльності з використанням загальнонаукових методів конкретизації та деталізації з метою більш глибокого розуміння їх складу, структури, функцій, властивостей і параметрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сучасні дослідження учених різних країн світу сприяють постійному поглибленню наукових категорій «система» та «логістична система». Розробляються нові моделі логістичних систем і методики оцінки їх ефективності та результативності. Протягом останніх років з'явилася низка публікацій, присвячених дослідженню логістичних систем підприємств певних галузей і сфер діяльності. Вагомий внесок у дослідження інструментарію логістики фірм та організацій зробили провідні вчені далекого зарубіжжя: Д. Бауерсокс [2], Деніел Л. Ворлоу [19], Дональд Ф. Вуд [19], Дж. Джонсон [19], Д. Клосс [2], Д. Ламберт [20], Поль Р. Мерфі-мол.[19], Дж. Р. Сток [20]. Важливу роль у дослідженні логістичних систем та їх впливу на результати діяльності суб'єктів господарювання відіграють праці сучасних вітчизняних учених: О. Андрухова [1], А. Бутова [3], М. Васелевського [4], О. Вівчар [7], О. Глущенко [6], О. Дейнеги [4], М. Довби [4], Л. Забуранної [6], М. Зяйлик [7], О. Кузьмінової [8], Є. Крикавського [9], Л. Ларіної [10], М. Окландера [13], А. Павленка [14], В. Кривещенко [14], Н. Селезньової [16] та інших. Питанням дослідження особливостей логістичних систем підприємств окремих галузей і сфер діяльності присвячено роботи Т. Скоробогатової [17], І. Смирнова [18], О. Сумця [21], Л. Фролової [22]. Формуванню теоретико-методичних засад функціонування та розвитку логістичних систем присвячено дослідження російських учених Б. Анікіна [11], А. Гаджинського [5], В. Лукінського [12], Т. Родкіної [11] та інших.

Разом із тим, концептуальні, науково-методологічні та практичні напрацювання щодо формування логістичних систем характеризуються значним ступенем формалізації, уніфікованості та універсальності. Вони не враховують специфіку галузі чи сфери діяльності організації, особливостей структурної та функціональної декомпозиції логістичної системи, пов'язаної з предметом її економічної діяльності.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Переважає більшість учених, які досліджують проблеми формування та розвитку логістичних систем, зосереджують свою увагу на принципах формування систем такого типу, ідентифікації сукупності операцій та окремих функцій, необхідних для реалізації формалізованих логістичних завдань. Частина робіт присвячена ідентифікації підсистем та елементів логістичної системи, встановленню необхідних їхніх властивостей і параметрів. Найчастіше логістична система досліджується з певних аспектів, а саме: змістовного, інфраструктурного, ресурсного, організаційного, стійкого відтворення параметрів тощо. У такому підході є методологічне протиріччя, сутність якого полягає у спробі вирішити наукове завдання, спрямоване на досягнення результату в межах логістичної системи конкретного підприємства, використовуючи узагальнену формалізовану її модель, яка не враховує емерджентність цієї системи. Тому при вирішенні проблематики управління логістичною діяльністю конкретного підприємства зазначені вище наукові напрацювання щодо логістичних систем не можуть бути ефективно імплементовані в практику логістичної діяльності. Для розв'язання зазначеного методологічного протиріччя необхідно здійснювати більш комплексний і детальний аналіз складових логістичної системи як відкритого, гетерогенного і поліструктурного економічного об'єкта. Отже, невирішеною є проблема відсутності детального і, в першу чергу, структурно-функціонального аналізу логістичних систем підприємств певної сфери та предмета діяльності. У цьому дослідженні в якості такого об'єкта обрано логістичні системи комерційних посередницьких підприємств.

Формулювання цілей статті

Метою статті є структурно-функціональний аналіз логістичної системи підприємства комерційного посередника, який є підґрунтям для розроблення низки заходів, спрямованих на підвищення її ефективності та результативності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Комерційні посередники становлять значну частину суб'єктів сучасного бізнесу на вітчизняному ринку. Серед суб'єктів комерційного посередництва домінують торговельні та фінансові посередники. Торговельні посередники є обов'язковими елементами ринкової інфраструктури. Серед них чільне місце займають дистриб'ютори. Для формування логістичної системи дистриб'ютора важливо усвідомити, яким чином він здійснює товаропросування, методом прямого продажу чи методом мережевого маркетингу. Крім того, слід встановити, чи це багатотоварний дистриб'ютор, чи спеціалізований. Для спеціалізованого дистриб'ютора, який здійснює товаропросування методом мережевого маркетингу, основними логістичними функціями є: закупівля, транспортування, складування, акумулювання запасів на складах з наступним їх перерозподілом малими партіями в необхідному асортименті згідно з потребами кожного дилера відповідно до стандартів якості і сервісу. Важливими логістичними функціями дистриб'ютора є також налагодження та забезпечення ефективного функціонування організаційної структури каналів і мереж, забезпечення захисту товарів у їхніх межах.

Організаційним базисом дистриб'ютора є логістична система (ЛС). Сучасні наукові погляди на ЛС у систематизованому вигляді наведено на рис. 1.

Як видно з рис. 1, розмаїття сучасних поглядів на ЛС пов'язані з диференціацією розуміння цього терміна. У більш широкому науковому трактуванні ЛС є загальною методологією дослідження процесів і явищ, які відносяться до логістики як прикладної галузі економічних знань. У теоретико-пізнавальному аспекті ЛС – це, в першу чергу, різновид структурування економічної системи. Вона утворюється шляхом інтеграції елементів, які реалізують логістичні функції та операції. А на практиці – це система управління потоками економічної системи. Саме логістичні потоки (матеріальні, трудові, кадрові, фінансові, транспортні, інформаційні тощо) є об'єднуючим базисом елементів і підсистем логістичної

Рис. 1. Складові загальної характеристики логістичної системи

Джерело: скомпоновано на підставі [1; 3; 5; 8; 9; 11; 13; 18; 21]

системи. У визначеннях логістичної системи потоки, як системо утворюючі елементи, не завжди враховуються. Професор О. Сумець, зважаючи на цю обставину, акцентує увагу саме на потоках, подаючи таке визначення ЛС – система обслуговування логістичних потоків, якісні та кількісні властивості яких забезпечують баланс інтересів зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування суб'єкта господарювання, а його суб'єкти та об'єкти надійно захищені від загроз руйнівного впливу [21]. На нашу думку, ЛС – це адаптивна, цілеспрямована і структурно впорядкована система з високим організаційно-інтеграційним та інформаційно-комунікаційним потенціалом, спрямованим на управління логістичними потоками. Науковцями по-різному виокремлюються складові підсистеми ЛС. Їх кількість і змістовне наповнення не має достатньої аргументації. На думку авторів, кількість і функціональний склад ЛС у першу чергу залежить від мети її існування. Для проектування та організації ЛС необхідно здійснити її декомпозицію. Найвні підходи до декомпозиції ЛС є надто узагальненими. Тому, виходячи з принципів системного аналізу, верхній рівень ієрархії ЛС – це рівень підсистем. На нашу думку, ЛС включає три підсистеми: підсистему управління (планування та контроль), яка є провідною з точки зору генерування цілей і прийняття управлінських рішень; функціональну підсистему, що реалізує ключові і базові функції логістики; підсистему забезпечення (інфраструктурного, інформаційного тощо). Другий рівень ієрархії системи – це рівень її ланок. Ланка логістичної системи (ЛЛС) – функціонально (структурно) виокремлений підрозділ компанії або юридично самостійне підприємство, організація, установа, що розглядаються як ціле в межах ЛС. У межах окремих ланок логістичної системи виділяють безліч елементів. Кількість елементів, в першу чергу, обумовлена складовими завданнями ЛС і характером окремих логістичних функцій та операцій. Важливим для ЛС є формування зв'язків відповідного характеру, які наведено на рис. 2 у вигляді горизонтальних і вертикальних стрілок.

Таким чином, структурна декомпозиція та аналіз елементів ЛС є основою для прийняття рішень щодо її проектування, організації, розміщення та ефективного функціонування.

Наступним етапом дослідження було визначення комплексу функцій комер-

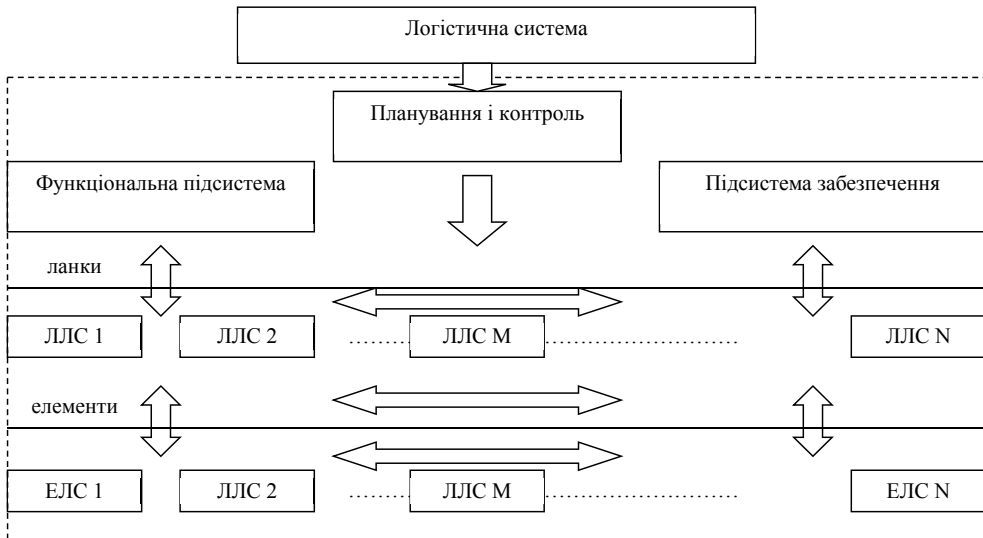

Рис. 2. Рівні декомпозиції логістичної системи

Джерело: скомпоновано на підставі [5; 9; 13; 21]

ційного посередницького підприємства-дистриб'ютора. Узагалі кількість функцій у різних наукових джерелах та їх види для ЛС мікрорівня не є визначеними. Вважається, що їх кількість та видова класифікація залежать від предмета та мети діяльності ЛС, а також встановленого комплексу параметрів її ефективності та результативності. Проведений системний аналіз цього питання дав змогу виділити низку функцій, зображених на рис. 3.

Як видно з цього рисунка, усі функції ЛС дистриб'юційного підприємства можна умовно поділити на такі: маркетингова, кадрова, фінансова, операційна, управлінсько-інформаційна, сервісна (обслуговування), інфраструктурна, комунікативна та безпеки і захисту.

Операційна функція щодо підприємства-дистриб'ютора включає такі активності: закупівля, транспортування й переміщення, вантажопереробка, складування, формування запасів, маркування, комплектування, упакування, рециклінг.

На завершальному етапі дослідження було здійснено структурно-функціо-

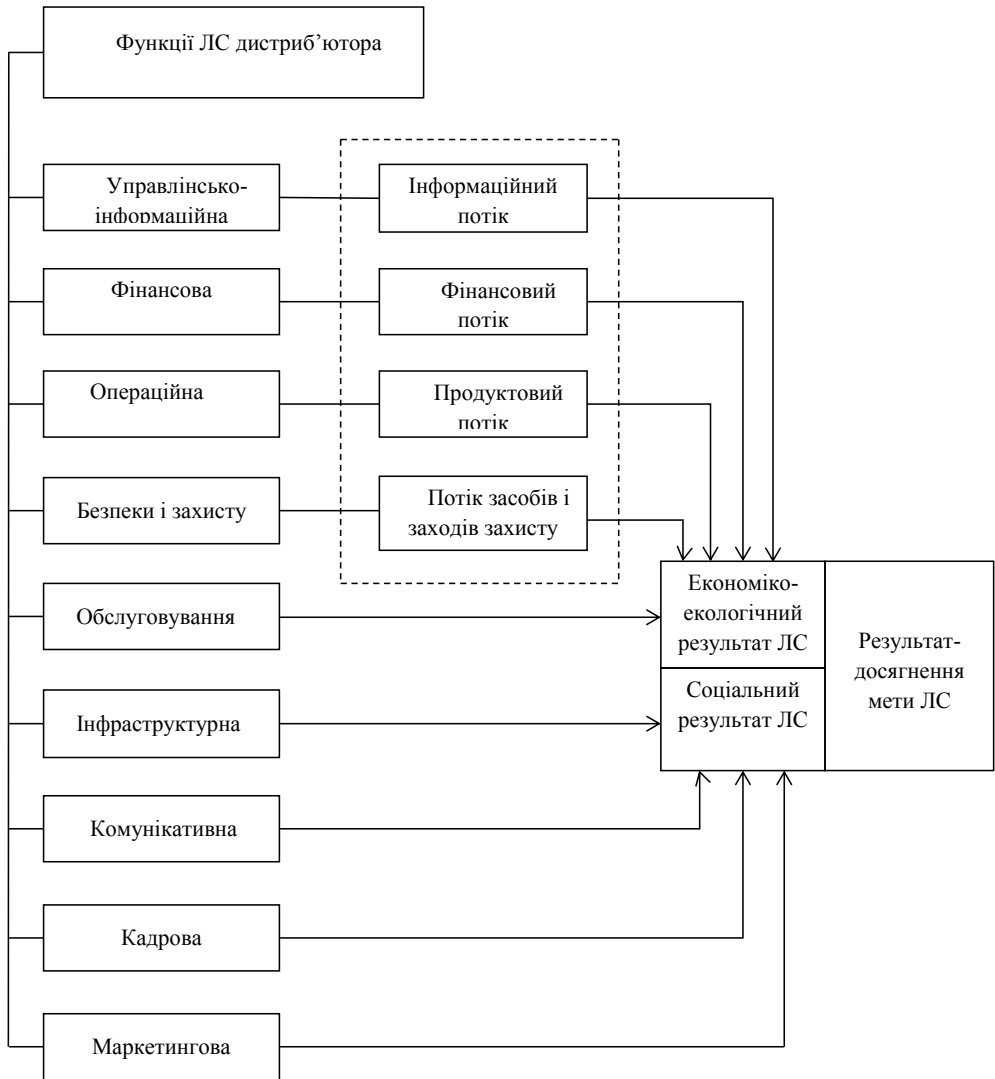

Рис. 3. Функції логістичної системи підприємства дистриб'ютора

Джерело: розробка авторів

нальний аналіз ЛС дистриб'ютора компанії ТОВ «Юг-Кон». Структурно-функціональний аналіз у цьому дослідженні розуміємо як аналіз організаційної та функціональної структури ЛС. Компанія ТОВ «ЮГ-Кон» є одним із найбільших в Україні національних дистриб'юторів з мультипродуктовим портфелем, до якого входить понад 20 тис. найменувань ІТ, цифрової, побутової техніки, споживчої електроніки та мобільної телефонії. Представництва компанії розташовані майже в усіх регіонах України. Асортиментну структуру продажів компанії на ринку побутової техніки та електроніки у 2014 р. наведено на рис. 4.

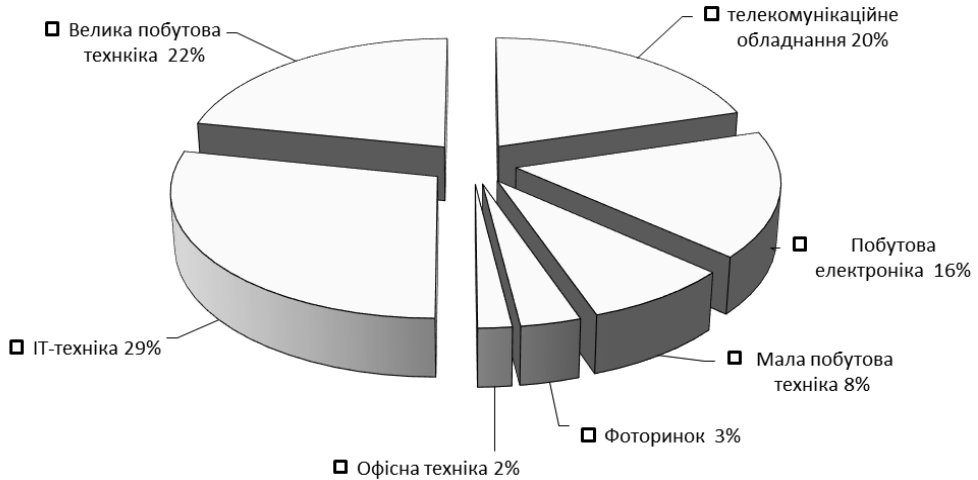

Рис. 4. Асортиментна структура продажів компанії у 2014 році

Джерело: за звітними даними підприємства

До основних переваг компанії можна віднести такі пропозиції та програми: ексклюзивні цінові пропозиції, індивідуальна програма співпраці з кожним партнером і клієнтом, здійснення дистрибуції товарів у найкоротші строки завдяки наявності товарів на складах регіональних представництв, гарантійне та сервісне обслуговування, ефективна логістична інфраструктура, а також пакет унікальних сервісів. Схематично організаційну структуру ЛС ТОВ «Юг-Кон» зображено на рис. 5.

Інфраструктура ЛС компанії ТОВ «Юг-Кон» представлена структурними підрозділами – орендованими оптовими складами – магазинами і офісом, а також постачальниками, транспортними логістичними посередниками, споживачами. Товар на склад від постачальників доставляється транспортними компаніями. Поставки здійснюються з періодичністю один раз на тиждень, у фургонах вантажопідйомністю 20 т.

Логістичні процеси в ЛС здійснюються за продуктовим принципом у межах визначених напрямів. Кожен із напрямів (рис. 5) відповідає за: наявність на складах фірми продукції; проектування та впровадження системи доставки продукції; комплектацію продукції згідно із замовленням та доставку її клієнтам; координує дії всіх залучених до поставок продукції служб. Кожен із напрямів безпосередньо впливає та координує як матеріальний, так і інформаційний потік.

Розглянемо основні функції ЛС компанії. Управлінсько-інформаційна функція ЛС реалізується в межах департаменту логістики підприємства, у якому наявні служба по роботі з оптовими клієнтами та брокерська служба. Перша забезпечує технологічну єдність транспортних, складських і торговельних процесів, визначає маршрути та інші параметри доставки, здійснює раціональний вибір виду транспорту, керує транспортуванням товарів і організовує та контролює процеси

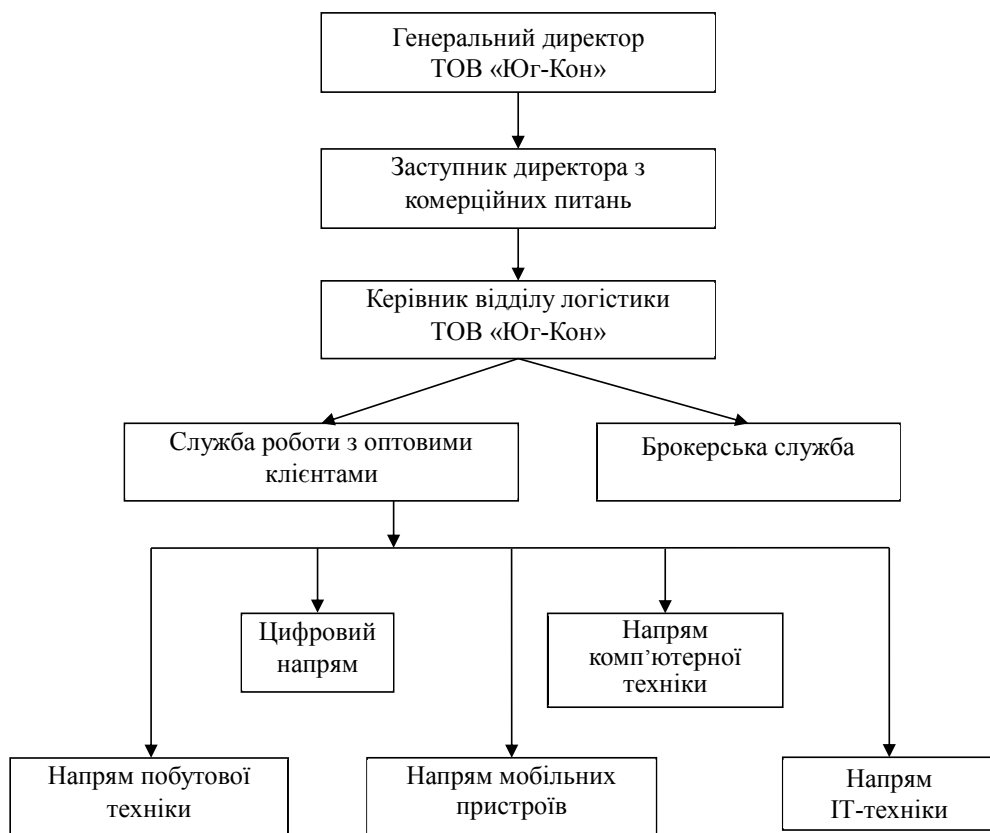

Рис. 5. Організаційна схема логістичної системи підприємства ТОВ «Юг-Кон»

Джерело: сформовано авторами за даними підприємства

обробки вантажів. Ця ж служба відповідальна за низку операційних функцій, які реалізують процеси закупівельної, складської, транспортної, сервісної логістики, спрямовані на забезпечення належних умов збереження товарів та обслуговування клієнтів. Служба формує належний рівень запасів продукції на складі, тісно співпрацюючи з іншими відділами, регулює і контролює параметри запасів своїх товарів, а також співпрацює з відділом маркетингу та продажів, який проводить аналіз попиту і надає відповідну аналітику. Процеси розподільчої логістики реалізуються відділом збуту спільно з цією службою.

Основне завдання кадрової функції ЛС – постійний персональний розвиток кадрів, який здійснюється за таким алгоритмом: вихідний етап – це щорічне опитування працівників, клієнтів і партнерів фірми з метою виявлення їхніх потреб, проблем і побажань. Одночасно опитують керівників відділів, які висловлюють свої побажання щодо навичок своїх підлеглих. Наступним етапом є формування програм курсів підвищення кваліфікації з використанням тренінгової методики, здійснення підбору тренерів, узгодження графіків навчання працівників.

Третій етап полягає в організації та супроводі курсів під час навчального процесу. Як у процесі навчання, так і після його завершення здійснюється моніторинг навчальних досягнень, результати якого є підставою для прийняття HR-рішень. Маркетингова функція ЛС здійснюється спільно зі службою маркетингу та відділом продажів. Без такої інтеграції неможливо ефективно планувати, формувати та задовольняти попит суб'єктів мережі.

Висновки

Отже, у роботі визначено, що ЛС комерційного посередника – це адаптивна, цілеспрямована і структурно впорядкована економічна система з високим організаційно-інтеграційним та інформаційно-комунікаційним потенціалом, спрямованим на управління логістичними потоками дистриб'ютора для забезпечення його безпеки та розвитку. Досліджено особливості ЛС, які полягають переважно в реалізації процесів фізичного забезпечення та фізичного розподілу. Процеси фізичної трансформації елементів матеріальних потоків є незначними за обсягами або зовсім відсутні. Доведено, що для проектування та організації ЛС необхідно здійснювати її декомпозицію. Верхній рівень ієрархії ЛС – це рівень підсистем. ЛС включає три підсистеми: підсистему управління (планування та контролю), яка є провідною з точки зору генерування цілей і прийняття управлінських рішень; функціональну підсистему, що реалізує ключові та базові функції логістики, підсистему забезпечення (інфраструктурного, інформаційного тощо). Другий рівень ієрархії системи – це рівень її ланок.

Подано сучасне розуміння сутності структурно-функціонального аналізу логістичних систем підприємств комерційних посередників. Здійснено структурування функцій логістичної системи на прикладі дистриб'ютора компанії ТОВ «ЮГ-Кон». Логістичні процеси в ЛС здійснюються за продуктовим принципом у межах визначених напрямів. Розглянуто зміст завдань основних функцій ЛС цієї компанії: управлінсько-інформаційної, маркетингової, операційної, кадрової.

Література

1. Андрухова О. О. Організаційно-економічний механізм формування логістичної системи [Електронний ресурс] / О. О. Андрухова // Вісник Запорізького національного університету. – Режим доступу : nbuv.gov.ua.
2. Бауэрсокс Д. Логистика: интегрированная цепь поставок / Д. Бауэрсокс, Д. Клосс. – М. : Олимп-Бизнес, 2001. – 640 с.
3. Бутов А. Формування ефективної системи управління логістикою на підприємствах / А. Бутов // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 3 (36). – С. 161–166.
4. Васелевський М. Економіка логістичних систем : монографія / [М. Васелевський, О. Дейнега, М. Довба та ін.]; за ред. Є. Крикавського та С. Кубіва. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2008. – 596 с.
5. Гаджинский А. М. Логистика : учебник / А. М. Гаджинский. – 16-е изд., перераб. и доп. – М. : Дашков и К*, 2008. – 484 с.
6. Забуранна Л. В. Логістична концепція формування системи управління підприємством / Л. В. Забуранна, О. М. Глущенко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. – № 4 (12). – С. 182–191.
7. Зяйлик М. Парадигма і наукова база логістичного управління [Електронний ресурс] / М. Зяйлик, О. Вівчар // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 1(4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11zmfbmlm.pdf>
8. Кузьміна О. В. Теоретичний аналіз основних понять логістики / О. В. Кузьміна // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2012. – № 1. – С. 182–189.
9. Крикавський С. В. Логістичні системи [навч. посіб.] / С. В. Крикавський, Н. В. Чорнописька. – Львів : В-во НУ «ЛП», 2009. – 264 с.
10. Ларіна Л. Л. Формування та забезпечення надійності регіональних логістичних систем : монографія / Л. Л. Ларіна. – Донецьк : Норд-Прес, 2005. – 284 с.
11. Логистика : [учеб. пособ.] / Б. А. Аникин [и др.] ; под ред. Б. А. Аникина, Т. А. Родиной. – М. : Проспект, 2008. – 408 с.
12. Модели и методы теории логистики : учебное пособие. 2-е изд. / Под. ред. В. С. Лукинского. – СПб. : Питер, 2008. – 448 с. : ил. – (Серия «Учебное пособие»).
13. Окландер М. А. Логістична система підприємства : монографія / М. А. Окландер. – Одеса : Астропринт, 2004. – 312 с.

14. Павленко А. Ф. Логістичні інформаційні системи / А. Ф. Павленко, В. В. Кривещенко // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць / ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2011. – С. 291-299.

15. Покращання систем логістики та маркетингу для МСП в сільському господарстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bdmta.org.ua/ta/files/200909111520560.PR03_ukr_final.pdf

16. Селезньова Н. О. Використання логістичної концепції при управлінні рухом матеріального потоку підприємства [Електронний ресурс] / Н. О. Селезньова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – Режим доступу : nbuv.gov.ua

17. Скоробогатова Т. Н. Логистическое обслуживание при стационарном и перемещающемся продуцентах в аспекте образования стоимости товара / Т. Н. Скоробогатова // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства : зб. наук. пр. – Донецьк : Дон.ДУУ. Серія «Економіка». – 2012. – Вип. 248, т. 13. – С. 284-294.

18. Смирнов І. Г. Логістика : просторово-територіальний вимір / І. Г. Смирнов. – К. : ВГЛ Обрії, 2004. – 335 с.

19. Современная логистика : пер. с англ. / [Джеймс Джонсон, Дональд Ф. Вуд, Дэниэл Л. Ворлоу, Поль Р. Мерфи-мл.]. – 7-е изд. – М. : Вильямс, 2005. – 624 с.

20. Сток Дж. Р. Стратегическое управление логистикой / Дж. Р. Сток, Д. М. Ламберт ; [пер. с 4-го англ. изд.]. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 797 с.

21. Сумець О. М. Теоретико-методологічні засади логістичної діяльності підприємств агропродовольчого комплексу : монографія / О. М. Сумець. – Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. – 544 с.

22. Фролова Л. В. Механізми логістичного управління торговельним підприємством : [монографія] / Л. В. Фролова. – Донецьк : ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2005. – 322 с.

УДК 351.863:330.341.1

Є.Г. Братиця
аспірант,

Університет економіки та права «КРОК»

Стан і тенденції розвитку інноваційної політики держави як чинник економічної безпеки суб'єктів господарювання

У статті досліджено інноваційна політика держави як невід'ємна складова економічної безпеки підприємства. Наведено напрями посилення інноваційної безпеки для забезпечення економічного зростання України.

Ключові слова: інновації, інноваційна безпека, фінансування, науково-технічний потенціал.

Е.Г. Братиця
аспірант,

Университет экономики и права «КРОК»

Состояние и тенденции развития инновационной политики государства как фактор экономической безопасности субъектов ведения хозяйства

В статье исследованы инновационная политика государства как неотъемлемая составляющая экономической безопасности предприятия. Приведены направле-

ня усилення инновационной безопасности для обеспечения экономического роста Украины.

Ключевые слова: инновации, инновационная безопасность, финансирование, научно-технический потенциал.

Y.H. Bratytsia
Postgraduate student
«KROK» University

The state and tendencies of development of state innovative policy as a factor of economic security of economic entities

In the article, the innovation policy of the state as an integral component of enterprise economic security was investigated. The areas of strengthening the innovation security to provide economic growth of Ukraine.

Keywords: innovations, innovative security, financing, scientific and technical potential

Постановка проблеми

На сьогодні питання інноваційної безпеки потребують усе більшої уваги з боку держави. Низька інноваційна активність, чисельності фахівців, які виконують науково-дослідницькі роботи, сировинна орієнтація експорту, зменшення забезпечення бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності, низький рівень життя населення – усе це призводить до вразливості національної економіки та появи загроз її безпеці. Рівень економічної захищеності держави значною мірою залежить від ефективності виробництва, рівня інноваційного розвитку. Тому інноваційна безпека – принципова умова підвищення конкурентоздатності вітчизняних виробників і забезпечення стійкого фінансового розвитку країни. Знайти потенційні можливості і загрози інноваційного розвитку країни – одне з найактуальніших завдань держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Інноваційній безпеці держави присвячено численні праці вітчизняних і закордонних науковців. Серед них – С. Ілляшенко [4], О. Левковець [11] та інші.

Питаннями вивчення змісту та сутності інноваційної безпеки підприємства займаються Т. Максимова, О. Філімонова, К. Лиштван [5, с. 131]. Питання взаємозв'язку економічної безпеки та інноваційного розвитку досліджували такі вчені, як А. Варшавський [8], І. Ревак [10] та інші. Проблеми розвитку інноваційних процесів в Україні досліджували О. Амоша [3], О. Коченко [13], С. Філатов [13] та інші. Однак низка важливих питань, що стосуються інноваційного розвитку України та становлення національної інноваційної системи, залишаються невирішеними і потребують подальшого вивчення.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Недостатньо вивченою та проаналізованою частиною загальної проблеми є вдосконалення розуміння сутності інноваційної безпеки та механізму її забезпечення. Подальшого дослідження також потребує визначення шляхів ефективного управління інноваційними процесами для посилення інноваційної безпеки держави.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз стану та динаміки розвитку інноваційної політики країни як чинника економічної безпеки суб'єктів господарювання, розроблення шляхів зміцнення інноваційної складової їх економічної безпеки.

Вклад основного матеріалу дослідження

Формування інноваційного потенціалу стає визначальним фактором розвитку підприємств України. Наукові знання і можливості, продукування креативних ідей є достатньо важливим для забезпечення конкурентоспроможності країни у секторі високих технологій. Одним із ключових факторів забезпечення довгострокової конкурентоспроможності підприємства є ефективна реалізація політики інноваційної безпеки як складової його економічної безпеки.

Інноваційна політика держави орієнтована на господарське впровадження технічного потенціалу, а також спрямована на закріплення внутрішніх взаємозв'язків у науково-технічному комплексі.

Державі належить визначальна роль щодо регулювання інноваційної сфери, яка полягає в реалізації таких заходів[3]:

- визначення та підтримка пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального та місцевого рівнів;
- формування та реалізація державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів з метою підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захист прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансова підтримка виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримка функціонування та розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

На сьогодні стан інноваційної політики в Україні більшістю науковців вважається як незадовільний і такий, що не відповідає рівню інноваційних процесів у економічно розвинених державах. Активізація інноваційної діяльності потребує нових форм і засобів впровадження досягнень науки та техніки, для початку за допомогою розширення інноваційного ринку. Нині він є на низькому рівні, а його розвиток здійснюється досить повільно. Істотне зменшення реальних обсягів фінансування науково-технічного комплексу, а також відсутність дієвої державної науково-технологічної стратегії не становлять реального підґрунтя для переходу до інноваційної моделі розвитку. Зміна науково-технічного комплексу відбувається непослідовно та без включення загальновідомих факторів функціонування і розвитку науково-технічного потенціалу: активної та передбачуваної підтримки, створення попиту на наукові розробки з боку реального сектору економіки.

Нині в Україні практично не створені умови для успішного втілення в життя інноваційної діяльності. Перешкоди фінансового, політичного, правового, організаційного характеру постають на шляху масової реалізації інновацій. Процеси ж творення новітніх інноваційних текстур, які готові продавати цілком комерційні проекти, мають стихійний характер.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність», інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого,

адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1].

Інноватизація як інтенсивний науково-технологічний компонент сучасного розвитку та конкурентоспроможної роботи з'являється неупереджено як реакція на зміну пропорції співвідношення науки й виробництва, а також їх функціонального співвідношення. Встановлюються ланцюги спільної роботи з дослідницькими центрами й галузевими відомствами, маючи за мету становлення чіткої системи «вищі навчальні заклади – наукові дослідження – виробництво». Керуючись прийнятими глобальними критеріями, можна сказати, що Україна має достатній інноваційний потенціал. Однак він використовується далеко не в повному обсязі, що зумовлено потребами його науково-технічного та структурного оновлення, розширенням грошової підтримки інноваційної діяльності, поглибленням і диверсифікацією форм інтернаціонального науково-технічного співробітництва нашої країни [9].

Автором проаналізовано інноваційну політику України в період незалежності, аргументовано, що фінансування фундаментальних і прикладних дослідних робіт, створення відповідного клімату для збільшення інвестицій у наукову сферу потребують особливої уваги з боку країни. Визначено заходи, які повинні покращити інноваційне середовище та забезпечити економічний підйом держави.

Держава, у якій поставлено за мету через інноваційну політику створити умови для потужного розвитку економіки як фундаменту підвищення загального добробуту населення, обов'язково повинна забезпечити випереджаючий, порівняно з ростом валового внутрішнього продукту, ріст видатків на розвиток науково-технічного прогресу; стимулювання інвестиційно-інноваційної роботи регіонів, надання їм свободи у виборі цілей для пріоритетних напрямів фінансування наукових планів і схвалення інноваційної діяльності підприємств. Для ілюстрації негативної тенденції зменшення частки видатків на науково-технічні роботи проведемо їх аналіз за останні дев'ять років (табл.).

Таблиця

Розрахунок питомої ваги витрат держави на науку у ВВП і видатковій частині Державного бюджету України

Показники	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Валовий внутрішній продукт, млрд грн	424,7	1120,5	1349,1	1459	1522,6	1 566 ,7
Витрати державного бюджету, млрд грн	141,6	377,8	416,8	492,4	505,8	523,1
Обсяг фінансування наукових і науково-технічних робіт з державного бюджету, млн грн	1711,2	3704,3	3859,7	4709,1	4762,1	4021,5
Питома вага витрат держави на фінансування науки у ВВП, %	0,40	0,33	0,29	0,32	0,31	0,26
Питома вага витрат держави на фінансування науки у видатках держбюджету, %	1,21	0,98	0,93	0,96	0,94	0,77
Кількість спеціалістів, які виконували наукові та науково-технічні роботи, тис. осіб	105,5	89,6	85,0	82,0	77,9	69,4

Джерело: розраховано автором за даними [6; 7]

Аналіз статистичних даних свідчить, що за дев'ять років (2005-2014 рр.) питома вага витрат із Державного бюджету України на фінансування наукових і науково-технічних робіт у ВВП знизилася з 0,33 до 0,26%. На сьогодні рівень інноваційної безпеки держави є незадовільним через низку проблем: низький рівень видатків на науково-технічні роботи; зменшення чисельності фахівців що виконують науково-технічні роботи. Якщо під час економічної кризи 2008-2009 рр. зниження видатків країни на наукові цілі ще можна було пояснити, то зменшення частки обсягу фінансування наукових і науково-технічних робіт у видатковій частині державного бюджету з 0,98% у 2010 р. до 0,77% у 2014 р. пояснюється тільки ігноруванням вітчизняними законодавцями необхідності розвитку наукової сфери. Так, незважаючи на те що у 2014 р., порівняно з 2005 р., ВВП України у фактичних цінах зріс у 3,68 раза, чисельність фахівців, які виконували наукові та науково-технічні дослідження протягом цього періоду зменшилася на 33,9%.

Для зміни негативної динаміки розвитку інноваційної політики України та зміцнення інноваційної складової економічної безпеки окремих суб'єктів господарювання потрібно:

- підвищити забезпечення бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності в розмірі не менше 1,7% ВВП [2];
- збільшити частку експорту високотехнологічної продукції, активізувати участь у міжнародних інноваційних проектах і виставках;
- інтенсивно оновлювати технології та інфраструктуру базових секторів економіки;
- стимулювати інноваційну активність компаній, втілити фінансування інноваційних програм на кредитних засадах за нульовою ставкою і відстроченням терміну внесення першого платежу на 5 років після впровадження інноваційних заходів діяльності винахідників, спростити процедури видачі ліцензій підприємствам;
- посилити державно-приватне партнерство в інноваційній сфері.
- створити нові виробництва та розвивати сектори економіки з передовим технічним укладом.

Отже, досвід провідних держав світу та приклади успішної практики передових компаній свідчать, що на сьогодні інноваційна діяльність є основою стабільного та дієвого розвитку суб'єктів господарювання, однак розвитку інноваційного потенціалу потрібно системне здійснення зазначених заходів, використання яких матиме результатом комплексний розвиток інноваційної діяльності та підвищення рівня інноваційної безпеки України.

Висновки

Аналіз стану та динаміки розвитку інноваційної політики країни як чинника економічної безпеки суб'єктів господарювання свідчить, що основними загрозами інноваційній безпеці є зменшення кількості фахівців, які здійснюють науково-технічні роботи, недостатнє фінансування витрат держави на науку, слабка результативність інноваційної діяльності, застосування застарілих технологій. Необхідно впроваджувати нові підходи до політики стимулювання наукової та інноваційної активності, яка забезпечить найшвидший розвиток у тих структурах, де будуть поєднані представники різних сфер діяльності, серед яких: навчальні установи, підприємства, фінансові організації, дослідницькі структури. Це забезпечить швидкий розвиток усієї економіки і стане основою для підвищення рівня життя населення. Подальшого дослідження потребують питання поліпшення методики оцінювання інноваційної безпеки України для визначення і формування шляхів усунення майбутніх загроз.

Література

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266.
2. Закон України «Про наукову і науковотехнічну діяльність» від 13 грудня 1991 р. № 1977-ХІІ // Відомості Верховної Ради України – 1992. – № 12. – С. 165.
3. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України : проблеми та рішення / О. Амоша // Економіст, 2005. – № 6. – С. 28-32.
4. Гуржій А. М. Інноваційна діяльність в Україні : монографія / [А. М. Гуржій, Ю. В. Каракай, З. О. Петренко та ін.]. – К. : УкрІНТЕІ, 2007. – С. 144.
5. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком / С. М. Ілляшенко. – К. : Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. – 324 с.
6. Максимова Т. С. Формування інноваційної політики підприємства / Т. С. Максимова, О. В. Філімонова, К. В. Лиштван // Економічний вісник Донбасу – 2010. № 2 (20). – С. 181-183.
7. Статистичний щорічник України за 2014 рік / за ред. І. М. Жук. – Державна служба статистики України. – К., 2015. – 586 с.
8. Валовий внутрішній продукт за 2014 рік. Публікація документів Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv2014_u_n.htm
9. Варшавский А. Е. Глава 4. Обеспечение научно-технологической безопасности в условиях глобализации экономики – важнейшая задача инновационного менеджмента [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://semi-data.socionet.ru/files/mak2004_4-var.pdf
10. Головінов О. М. Інноваційний потенціал України : сучасний стан та перспективи розвитку / О. М. Головінов, Ю. С. Федосєєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=16080>
11. Ревак І. О. Інформаційна база оцінювання науково-технологічної безпеки України / І. О. Ревак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stationline.org.ua/ekonom/34/3174-informacijna-baza-ocinyuvannya-naukovo-texnologichno%D1%97-bezpeki-ukra%D1%97ni.html>
12. Левковець О. М. Інноваційна безпека України : проблеми забезпечення в глобалізованому світі / О. М. Левковець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73679.doc.htm
13. Філатов С. А. Розвиток інноваційних кластерів в Україні / С. А. Філатов, О. М. Коченко // Вчені записки університету «КРОК». – 2014. – № 38. – С. 46-53.

УДК 338.242.2

Л. В. Максимчук
старший викладач
кафедри економіки та менеджменту підприємства,
Університет економіки та права «КРОК»

Інструменти державної підтримки інноваційної діяльності агропромислових підприємств України в контексті економічної безпеки суб'єктів господарювання

У статті досліджено напрямки державної підтримки інноваційного розвитку агропромислових підприємств України в контексті економічної безпеки суб'єктів господарювання. Інноваційна діяльність агропромислових підприємств країни розглядається як передумова економічної безпеки та фактор конкурентоспроможності галузі.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, економічна безпека, конкурентоспроможність, агропромислові підприємства, агропромисловий комплекс (АПК).

*Л.В. Максимчук
старший преподаватель
кафедры экономики и менеджмента предприятия,
Университет экономики и права «КРОК»*

Инструменты государственной поддержки инновационной деятельности агропромышленных предприятий Украины в контексте экономической безопасности субъектов хозяйствования

В статье исследованы направления государственной поддержки инновационного развития агропромышленных предприятий Украины в контексте экономической безопасности субъектов хозяйствования. Инновационная деятельность агропромышленных предприятий страны рассматривается как предпосылка экономической безопасности и фактор конкурентоспособности отрасли.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, экономическая безопасность, конкурентоспособность, агропромышленные предприятия, агропромышленный комплекс (АПК).

*L. Maxymchuk
Senior lecturer
of Economics and Enterprise Management Department,
«KROK» University*

Instruments of State Support of Innovative Activity of Agroindustrial Enterprises of Ukraine in the context of Economic Security of Subjects of Household Management

In the article the directions of state support of innovative development of agroindustrial enterprises of Ukraine in the context of economic security of subjects of household management are investigated. Innovative activity of agroindustrial enterprises of Ukraine as pre-condition of economic security and factor of competitiveness of industry on the whole is examined.

Keywords: innovation, innovative activity, economic security, competitiveness, agroindustrial enterprises, agroindustrial complex.

Постановка проблеми

Аграрний сектор України є одним із ключових секторів економіки: він формує 24% випуску продукції та 18% ВВП країни, продукція АПК становить 38,2% товарного експорту. І це при тому, що Україна, на відміну від розвинених країн (США, Канади, країн ЄС), лише на третину використовує свій природно-ресурсний потенціал. Іншими словами, через підвищення продуктивності АПК міг би генерувати значно більший внесок в економіку країни. Сьогоднішня потребує не

закріплення нинішніх результатів діяльності агропромислового комплексу, а забезпечення якісного стрибка у його розвитку. Здійснити цей стрибок в умовах прискорення глобалізаційних та інтеграційних процесів можна лише на основі забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств, зокрема за рахунок активізації інноваційної діяльності.

Проблема полягає в тому, що інноваційна діяльність АПК є специфічною і ризикованою сферою інвестиційних вкладень, що потребує значних інвестицій, особливо на першому етапі процесу нововведень. Це не завжди під силу приватному підприємництву навіть в економічно розвинених країнах. Саме держава з усім арсеналом доступних лише їй методів та інструментів здатна створити соціально-економічні, організаційні та правові умови для забезпечення належного рівня економічної безпеки аграрних підприємств за рахунок відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про різноплановість досліджень, пов'язаних як із категоріями «інновація», «інноваційний процес», «інноваційний розвиток», так і з поняттями «економічна безпека», «конкуренція» та «конкурентоспроможність». Серед найбільш вагомих наукових робіт в окресленому колі питань є праці таких зарубіжних учених, як І. Бланк, П. Друкер, Й. Шумпетер, і вітчизняних учених: Г. Андрощук [5], Ю. Бажал, А. Гальчинський [9], Н. Краснокутська, Ю. Вигівська [7], О. Немчин, І. Панченко [14], В. Плаксін [15], В. Соловійов [17], В. Терехов [19] та інші. Проблеми розвитку конкуренції та основ конкурентної політики досліджували, зокрема, такі зарубіжні науковці, як А. Сміт, Дж. Робінсон, М. Портер, і вітчизняні вчені-економісти, зокрема З. Борисенко [6] та А. Гайдуцький [8]. Дослідженню основних категорій економічної безпеки присвячено численні праці як зарубіжних вчених, таких як В. Міллер, А. Томпсон і А. Стрікланд, так і українських науковців, таких як В. Алькема [3], В. Андрійчук [4], В. Кириленко [13], А. Косенко [12] та інших.

Однак, аналіз згаданих наукових робіт і публікацій засвідчує необхідність подальшого дослідження пріоритетів інноваційного розвитку агропромислових підприємств України з метою нарощування їх конкурентоздатності в контексті забезпечення належного рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Незважаючи на численні наукові праці із зазначеної проблеми, питання необхідності формування адекватного ринковим умовам інструментарію державної підтримки інноваційної діяльності, спрямованої на забезпечення належного рівня економічної безпеки аграрних підприємств з метою підвищення їх конкурентоспроможності, є актуальним і потребує подальшого вивчення.

Формування цілей статті

Метою дослідження є аналіз державних інструментів підтримки інноваційної діяльності агропромислових підприємств України в контексті економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Основою нарощування ефективності діяльності підприємства, його конкурентоспроможності є інноваційний розвиток. За рахунок упровадження та реалізації інновацій створюються сприятливі умови для розвитку підприємства, відбувається зміцнення його економічної безпеки та ринкових позицій.

У сучасну наукову літературу поняття «інновація» ввів Й. Шумпетер, відомий

австро-американський економіст. Саме його наукові дослідження стали підґрунтям для подальших практичних рекомендацій щодо втілення принципів інноваційного розвитку в господарській діяльності підприємств [7].

Як наукове поняття термін «інновація» має чимало альтернативних визначень та інтерпретацій. Зокрема, у Законі України «Про інноваційну діяльність» інновація визначається як новостворені або вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і/або соціальної сфери [1]. На думку Г. Андрощука, інновація – техніко-економічний процес, який, завдяки практичному використанню продуктів розумової праці – ідей і винаходів, призводить до створення кращих за властивостями, нових видів продукції та нових технологій, які, з'явившись на ринку як нововведення, можуть дати додатковий дохід [5]. За дослідженням А. Гайдуцького, інновація – це кінцевий результат інтелектуальної діяльності (науково-технічних досліджень, науково-технічних відкриттів і винаходів, наукових ідей) у вигляді деякого нового об'єкта (системи, технологій, устаткування, товарів і послуг) або у вигляді деякого об'єкта, якісно відмінного від попереднього аналога [8]. На думку В. Плаксина, інновація є системою, що виникла в процесі створення, використання та реалізації результатів наукових досліджень і розробок, спрямованих на вдосконалення технічних, організаційних, економічних, соціальних і правових відносин у галузі науки, виробництва, культури, освіти тощо [15].

Узагальнюючи, можна сказати, що інновація є економічною категорією, яка характеризує перетворення потенційного науково-технічного прогресу в реальний, втілений у нових продуктах чи технологіях. Іншими словами, інновація є кінцевим результатом інноваційної діяльності – діяльності, пов'язаної з трансформацією наукових досліджень і розробок, інших науково-технологічних досягнень у новий чи покращений продукт, новий чи покращений технологічний процес чи підхід [17].

Інноваційна діяльність підприємств агропромислового комплексу України полягає у формуванні та реалізації цілеспрямованої інноваційної політики, завданням якої є стимулювання, накопичення та розвиток інноваційного потенціалу. Відповідно до Концепції науково-технічного розвитку галузей агропромислового виробництва України, основними завданнями науково-технічного та інноваційного розвитку агропромислового виробництва можна вважати [2]:

- підвищення ролі наукових і технологічних факторів у подоланні кризових явищ галузей агропромислового виробництва, забезпеченні їхнього економічного зростання, здійсненні переведення агропромислового виробництва на інноваційну модель розвитку;
- створення ефективних механізмів збереження, використання та розвитку національного науково-технічного потенціалу в аграрній сфері;
- технологічне переоснащення і структурна перебудова виробництва з метою нарощування випуску товарів, конкурентоспроможних на світовому і внутрішньому ринках;
- збільшення експортного потенціалу за рахунок наукоємних галузей виробництва, зменшення залежності економіки України від імпорту;
- органічне включення інноваційних факторів розвитку галузей агропромислового виробництва у процес соціально-економічного розвитку держави;
- збереження довкілля та ефективне використання природних ресурсів.

Світова практика стверджує, що для забезпечення стабільності розвитку на-

ціональної інвестиційної системи, витрати на науково-технічні розробки повинні становити не менше 3% ВВП, а в Україні – майже в три рази менше. Підтвердженням такого стану є статистичні дані, подані в таблиці 1.

Таблиця 1

**Питома вага витрат державного бюджету
на інноваційну діяльність у структурі ВВП України**

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
ВВП, млн. грн.	1316600	1411238	1451876	1566700	1979500
Загальна сума витрат держбюджету на інноваційну діяльність, млн. грн.	149,2	224,3	24,7	344,1	55,1
Питома вага витрат державного бюджету на інноваційну діяльність у структурі ВВП України, %	0,011	0,015	0,001	0,022	0,003

Джерело: Побудовано автором на підставі даних джерела [10]

Аналіз інноваційного розвитку аграрного сектору України дає змогу виділити проблеми, що перешкоджають використанню інноваційного потенціалу та гальмують нарощування конкурентоспроможності галузі [7; 14]:

- відсутність обґрунтованої та дієвої інноваційної політики держави;
- відсутність системного управління інноваційним процесом з боку державних органів;
- недосконалість, суперечливість нормативно-правової бази регулювання інноваційної діяльності;
- зменшення обсягів фінансування інновацій за рахунок державного бюджету;
- нерозвинутість ринку технологій;
- незрілість інноваційної інфраструктури, що повинна надавати посередницькі, інформаційні, юридичні, експертні, фінансово-кредитні та інші послуги;
- недоліки нормативно-правової бази інноваційної діяльності; відсутність умов для налагодження коопераційних зв'язків з іншими суб'єктами інноваційного процесу;
- відсутність (або недоступність) систематизованої інформації про нові технології, що мають потенціал комерціалізації, а також про стан і прогностичні оцінки кон'юнктури ринків збуту інноваційної продукції;
- низький інноваційний потенціал підприємства, нестача кваліфікованого технічного та управлінського персоналу на тлі незрілості консалтингової та інжинірингової інфраструктур;
- висока вартість нововведень, невизначеність строків інноваційного процесу, значний економічний ризик інноваційної діяльності, тривалі строки окупності нововведень, низький платоспроможний попит на вітчизняну інноваційну продукцію та інші.

Виходячи з актуальності наявних в АПК України проблем, вирішення яких потребує наукового забезпечення, найбільш пріоритетними напрямками державної підтримки у сфері наукового розвитку в рамках конкурентної політики повинні стати [18]:

- розробки вітчизняних наукових колективів, спрямованих на забезпечення технологічного розвитку галузей агропромислового виробництва;
- прикладні дослідження і технології, у яких Україна має значний науковий, технологічний в виробничий потенціал і які здатні забезпечити вихід вітчизняної агропромислової продукції на світовий ринок;

- вища освіта, підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів з пріоритетних напрямів науково-технологічного розвитку;
- розроблення наукових засад переходу галузей агропромислового виробництва на інноваційний шлях розвитку;
- розширення міжнародного науково-технічно співробітництва з пріоритетних напрямів розвитку агропромислового виробництва;
- система інформаційного та матеріально-технічного забезпечення наукової діяльності.

Пріоритетними напрямками державної підтримки у сфері технологічного розвитку АПК є [16]:

- розроблення і впровадження відновлювальних джерел енергії;
- розроблення та затвердження в установленому порядку комплексної програми модернізації науково-технологічної сфери аграрної науки;
- розвиток національної науково-технічної системи агропромислового виробництва, як сукупність інституцій, що забезпечують проведення ефективної державної науково-технічної політики;
- розроблення і впровадження ресурсо-, енергозберігаючих технологій виробництва агропромислової продукції;
- розроблення сучасних технологій і техніки для переробних галузей агропромислового комплексу, у першу чергу для конкурентоспроможного розвитку зернопродуктового, бурякоцукрового, олійножирового, плодоовочевоконсервного, м'ясопродуктового, молокопродуктового підкомплексів;
- інтеграції освіти, науково-технологічної сфери та виробництва як передумови конкурентоспроможного виробництва наукоємної продукції галузей агропромислового виробництва;
- проведення маркетингових та кон'юнктурних досліджень сучасних тенденцій розвитку внутрішнього і зовнішнього наукоємних ринків, вимог і потреб інвесторів і споживачів;
- створення національної та регіональних інноваційних інфраструктур;
- удосконалення моніторингу щодо стану науково-технічного розвитку галузей агропромислового виробництва, їхньої адаптації до відповідних стандартів Європейського Союзу.

Пріоритетними напрямками державної підтримки АПК у сфері виробництва є [18]:

- технологічне і технічне оновлення базових галузей агропромислового виробництва, відпрацювання методів трансферу інноваційних ресурсів наукових колективів на принципах ринкових механізмів для створення конкурентоспроможного наукоємного виробництва;
- формування наукоємних виробничих процесів, сприяння створенню та функціонуванню інноваційних структур (агротехнопарків, агротехнополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів, інноваційних центрів тощо);
- сприяння організації науково-виробничих корпоративних формувань на довірних або майнових засадах з виробництва наукоємної агропромислової продукції;
- стимулювання кооперації у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності підприємств різних форм власності та наукових установ і організацій (спільне інвестування та виконання робіт, використання матеріально-технічної бази науково-дослідних інститутів і лабораторій для підтримки підприємництва у зазначеній сфері тощо);
- розвиток виробничих кластерів, створення ними високотехнологічної агропромислової продукції та послуг на інноваційних засадах;

Державні інструменти підтримки інновацій у АПК

I	Пряма фінансова підтримка інноваційних процесів підприємств АПК	<ul style="list-style-type: none"> • безпосереднє фінансування утворення нових галузей, наукоємних виробництв тощо за рахунок коштів державного бюджету, зокрема на державних підприємствах; • ініціювання створення та фінансування науково-дослідницьких програм, наукових центрів шляхом конкурсного відбору; • надання безпроцентних чи пільгових позик і грантів; • державне замовлення на інноваційні продукти; • дотації за рахунок державного бюджету для визначених галузей, виробництв чи технологій; • компенсація банківського процента цілком чи його частини, у разі спрямування позики на фінансування інвестицій у технологічні інноваційні зміни; • державні виплати провідним науковим центрам і науковцям; • компенсація науково-дослідним установам витрат, пов'язаних із налагодженням інформаційного забезпечення
II	Фіскальні пільги для інноваторів	<ul style="list-style-type: none"> • зниження ставок податку на прибуток підприємств; • податковий кредит інноваційним підприємствам; • зменшення суми прибутку до оподаткування шляхом виключення з нього вартості досліджень чи освоєння нової технології; • звільнення від деяких відрахувань до бюджету; • звільнення від сплати податку на прибуток, який отримано власниками майнових прав інноваційних і венчурних фірм; • відтермінування сплати імпортного мита чи звільнення від його сплати в разі ввезення товарів для реалізації інноваційного проекту; • пільгова амортизація для фірм, визначених як інноваційні
III	Інші правові, інфраструктурні, економічні та політичні інструменти підтримки інновацій у АПК	<ul style="list-style-type: none"> • удосконалення законодавства про авторське право, патентних відносин; • введення системи сертифікації та стандартів, що заохочує споживання інноваційних товарів, товарів харчування високої якості, нових медичних, будівельних, телекомунікаційних, рекреаційних, туристичних, транспортних послуг тощо; • розвиток і підтримка системи освіти в країні: закладів загальної освіти, університетів, спеціальної фахової підготовки, системи безперервного навчання і перекваліфікації робочої сили, курсів профільного тренінгу та менеджменту; • тимчасовий дозвіл на монополію виробника інноваційних товарів і суб'єкта, який упроваджує інноваційні технології, або, навпаки, обмеження монопольного становища, що зменшує витрати становлення нових виробників товарів чи послуг; • створення державної інформаційної інфраструктури, розширення доступу до інформаційних мереж і банків даних, бібліотек; • надання державних замовлень підприємствам для гарантування компенсації витрат на фінансування інновацій; • здійснення державного лобювання інтересів українських виробників інноваційної продукції на міжнародному рівні, застосування відповідного торговельного режиму та регулювання валютних курсів

Джерело: побудовано автором на підставі джерела [11].

- створення конкурентоспроможних переробних виробництв;
- упровадження високорентабельних інноваційно-інвестиційних проектів, реалізація яких може забезпечити якнайшвидшу віддачу і започаткувати прогресивні зміни в структурі виробництва і тенденціях його розвитку;
- здійснення серед різних верств населення, передусім державних службовців і підприємців, просвітницьких заходів, спрямованих на пропаганду та поширення знань про інноваційну діяльність як передумову забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Інструменти, за допомогою яких держава реалізує необхідні функції щодо підтримки інновацій та, як результат, підвищення конкурентоспроможності у сфері агропромислового виробництва, можна поділити на кілька груп (табл. 2) [11].

Дані Всесвітнього економічного форуму в Давосі свідчать, що Україна належить до держав із середнім рівнем інноваційності – 79 місце за фактором інноваційності та досвідченості бізнесу (за підсумками 2015 р.) [16]. Незважаючи на такі високі показники, як наявність кваліфікованих кадрів, патентної активності, наукової інфраструктури, залучення компаній до інноваційних процесів, конкурентоспроможність на внутрішньому ринку, вони мало сприяють перетворенню інновацій на масові та доступні кожному. Хоча суспільство й має значний інноваційний, творчий, інтелектуальний потенціал, це не справляє значного впливу на економіку та розвиток у цій сфері. Недостатній рівень інноваційності держави безпосередньо позначається на фактичному рівні економічної безпеки підприємств агропромислового комплексу.

Висновки

На основі системного аналізу виявлено, що на інноваційну діяльність підприємств агропромислового комплексу України впливають негативні фактори зовнішнього та внутрішнього характеру. Зовнішні перешкоди реалізації моделі інноваційного розвитку значною мірою зумовлені невідповідністю в прийнятті рішень щодо інноваційної, аграрної та конкурентної державної політики, нерозвиненою системою фінансування і кредитування та високим ризиком інноваційної діяльності агропромислового сектору України. Серед чинників внутрішнього середовища варто виділити незадовільний фінансовий стан аграрних підприємств, зниження якості науково-дослідних робіт, рівня інтеграції науки з виробництвом. Таким чином, негативний вплив зовнішнього середовища та внутрішньосистемна неузгодженість зумовлюють відхилення реалізації моделі інноваційного розвитку аграрного сектору економіки країни від заданого напрямку, що потребує різновекторного державного регулювання в рамках чинної конкурентної політики. Встановлено, що рівень інноваційності держави безпосередньо впливає на фактичний рівень економічної безпеки підприємств агропромислового комплексу. Ураховуючи комплексність впливу різних чинників на економічну безпеку цих суб'єктів господарювання, жорсткий причинно-наслідковий зв'язок між рівнем інноваційності держави та рівнем економічної безпеки підприємств встановити складно. Однак тенденція прямої взаємозалежності цих характеристик чітко прослідковується.

Література

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266.
2. Концепція науково-технічного розвитку галузей агропромислового виробництва України на період до 2015 року від 10 квітня 2008 р. №240. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Альєма В. Г. Економічна безпека інноваційного підприємства : навчальний посібник

/ В. Г. Алькема, Н. М. Літвін, О. С. Кириченко. – К. : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2015. – 320 с.

4. *Андрійчук В. Г.* Економічна безпека України : стан, критерії виміру та превентивні заходи її зміцнення / В. Г. Андрійчук // Економічна безпека України та виклики сьогодення. Збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції 28 травня 2010 р. – Ч. 1. – К. : УДУФМТ, 2010. – С. 14-18.

5. *Андрощук Г. О.* Інноваційна діяльність в Україні : економічний механізм стимулювання / Г. О. Андрощук // Інтелектуальна власність. – 2000. – № 12. – С. 23-28.

6. *Борисенко З. М.* Основи конкурентної політики : [підручник] / З.М. Борисенко. – К. : Таксон, 2004. – 704 с.

7. *Вигівська Ю. І.* Теоретико-методологічні засади інноваційної модернізації національної економіки. Наукова доповідь / під ред. д.е.н., проф. О. А. Кириченка. – Університет економіки та права «КРОК», 2010. – 88 с.

8. *Гайдуцький А. П.* Інвестиційна конкурентоспроможність аграрного сектору економіки України. – К. : Нора-друк, 2004. – 264 с.

9. *Гальчинський А.* Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України / А. Гальчинський, С. Львовичкін // Економіка України. – 2004. – № 6. – С. 4-10.

10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

11. Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств // Проблематика 2015 р. : інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери економіки : матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (25-28 травня 2015 р). – Львів : ЛНАУ, 2015. – 285 с.

12. *Косенко А. В.* Інноваційно-інвестиційна складова формування конкурентоспроможності національної економіки / А. В. Косенко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/apdu/2010_1/doc/3/12.pdf

13. *Кириленко В. І.* Інвестиційна складова економічної безпеки. Монографія. – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.

14. *Панченко І.* Ключові проблеми інноваційного розвитку України та методи їх вирішення / І. Панченко // Тези інтернет-конференції. – 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stelmaschuk.info>

15. *Плаксин В. И.* Основы системы инновационной деятельности предприятия : монография / В. И. Плаксин, О. В. Горбачева. – Симферополь : ДиАйПи, 2009. – 333 с.

16. Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні / Інноваційна політика : європейський досвід і рекомендації для України (том 3). – К., 2015.

17. *Соловйов В. П.* Конкуренція в умовах інноваційної моделі розвитку економіки / За наук. ред. докт. екон. наук Б.А. Маліцко. – К. : Фенікс, 2006. – 165 с.

УДК 658.14

О.О. Наумова

кандидат економічних наук,

*доцент кафедри маркетингу та поведінкової економіки,
Університет економіки та права «КРОК»*

Управління грошовими потоками підприємства

У статті узагальнено теоретичні підходи до дослідження управління грошовими потоками підприємства, висвітлено особливості здійснення етапів управління цими потоками, наведено систему показників ефективності управління ними.

Ключові слова: управління, кошти, грошові потоки підприємства.

Е.А. Наумова
кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу і поведенчеської економіки,
Університет економіки і права «КРОК»

Управление денежными потоками предприятия

В статье обобщены теоретические подходы к исследованию управления денежными потоками предприятия и освещены особенности осуществления этапов управления этими потоками, приведена система показателей эффективности управления ими.

Ключевые слова: управление, денежные средства, денежные потоки предприятия.

O.O. Naumova
*Ph.D. in Economics, Associate Professor of Marketing
and Behavioral Economics Department,
«KROK» University*

The enterprise's cash flow management

The article summarizes the theoretical approaches to the research of the enterprise's cash flow management, the peculiarities of the implementation of stages of cash flow management were highlighted, the system of enterprise's cash flow efficiency indicators were shown.

Keywords: management, cash assets, the enterprise's cash flow.

Постановка проблеми

Світова фінансово-економічна криза формує нові виклики перед підприємствами, спонукає вдосконалення технологій менеджменту, змушує спрямовувати грошові потоки у більш ефективні напрями діяльності.

Для здійснення господарської діяльності підприємство завжди має потребу у коштах. Під час фінансування ресурсів для ведення діяльності (наприклад, закупівля сировини, матеріалів, оплата праці, придбання основних засобів), сплати податків, зборів, внесків відбувається вибуття коштів, а під час виконання грошових зобов'язань контрагентом (наприклад, оплата замовлень, інвестування) – надходження коштів на рахунки підприємства. Обидва процеси утворюють рух грошових потоків підприємства. Кількість коштів і динаміка руху грошових потоків характеризують міру платоспроможності підприємства, яка потребує постійного пильного нагляду керівництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Еволюції підходів до дослідження сутності грошових потоків присвячено праці вчених О. Бородіна [3], І.В. Ішиної [3], Н. Наточєєвої [3], А. Сорочайкіна [3]; аналіз етапів управління грошовими потоками підприємства у своїх працях висвітлили Д. Аллен [7], Т. Воронченко [4], І. Панюкова [5], А. Харсєєва [6]; у працях І. Бланка [2] зосереджено увагу на впливі управління грошовими потоками на фінансові результати діяльності підприємства. У науковому дослідженні С. Антіпіна [1] запропоновано систему показників ефективності управління грошовими потоками підприємства.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Проведений нами аналіз наукових праць показав, що науковцями в недостатній мірі приділено увагу комплексному підходу до вирішення проблем управління грошовими потоками підприємства, що свідчить про актуальність обраної теми дослідження, а відтак зумовило вибір нами аналізу науково-практичних аспектів реалізації управління грошовими потоками підприємства.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розроблення методичних положень аналізу етапів управління грошовими потоками підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Оптимальне управління грошовими потоками забезпечує збалансованість фінансово-господарської діяльності підприємства, що безпосередньо впливає на досягнення економічної мети діяльності підприємства. Тому при проведенні аналізу грошових потоків важливим є врахування їх генерування всіма суб'єктами, з якими взаємодіє підприємство.

Дослідник Д. Аллен [7] вважає, що аналіз грошових потоків повинен проводитися з урахуванням фінансового та господарського аспектів. Із фінансової точки зору підприємство взаємодіє з такими стейкхолдерами, що генерують грошові потоки, як:

1) кредитори – надають підприємству кредити і одержують винагороду у вигляді відсотків за користування кредитними коштами;

2) власники – надають підприємству капітал і отримують винагороду у вигляді дивідендів;

3) державна фіскальна служба – стягує податки, збори, внески та інші платежі.

З точки зору господарського аспекту грошові потоки підприємства генеруються в результаті взаємодії з такими учасниками, як [7]:

1) замовники – сплачують підприємству кошти за товари, роботи, послуги;

2) постачальники – отримують від підприємства кошти за поставлені товари, роботи, послуги;

3) державна фіскальна служба – отримує від підприємства сплату податкових зобов'язань з податку на додану вартість у разі перевищень їх суми над податковим кредитом;

4) працівники – отримують від підприємства заробітну плату та інші платежі, пов'язані з виконанням ними трудових обов'язків.

Відсутність руху фінансових ресурсів у вигляді коштів пов'язане з певними втратами підприємства. Умовно їх величину можна оцінити розміром упущеної вигоди від участі в певному доступному інвестиційному проекті. Так, Т. Воронченко [4] вказує, що керівництво підприємства повинно враховувати дві взаємовиключні обставини – підтримання поточної платоспроможності підприємства й одержання додаткового прибутку від інвестування вільних коштів. Одним із основних завдань управління грошовими потоками підприємства є оптимізація їх середнього поточного залишку [4, с. 46].

Управління грошовими потоками підприємства покликано виконувати такі завдання, як: визначення оптимального обсягу коштів на певну дату, аналіз структури джерел коштів та їх співвідношення, аналіз платоспроможності підприємства, інвестування коштів і їх запозичення у коротко- та довгострокових періодах тощо.

Учений І. Бланк стверджує, що управління грошовими потоками сприяє [2]:

- 1) формуванню додаткових інвестиційних ресурсів для здійснення фінансових інвестицій, що є джерелом прибутку;
- 2) забезпеченню фінансової збалансованості підприємства в процесі його стратегічного розвитку;
- 3) підвищенню ритмічності здійснення операційного процесу підприємства;
- 4) оптимізації потреб підприємства в позиковому капіталі;
- 5) прискоренню оборотності капіталу підприємства;
- 6) зниженню міри ризику неплатоспроможності підприємства;
- 7) одержанню додаткового прибутку, що генерується безпосередньо грошовими активами підприємства.

Узагальнення поглядів на дослідження аналізу грошових потоків підприємства в науковій літературі дає змогу виокремити їх у дві групи підходів:

- 1) статичний підхід – проведення аналізу збалансованості коштів підприємства в певний момент часу;
- 2) динамічний підхід – проведення аналізу динаміки грошових потоків підприємства за визначений період часу.

Учені О. Бородін [3], І. Ішина [3], Н. Наточєєва [3], А. Сорочайкін [3] запропонували систематизацію відмінних рис між статичним і динамічним підходами до дослідження грошових потоків підприємства, які викладено в таблиці. Застосування даних методичних положень дає змогу втілювати на практиці ефективніше прогнозування, планування, організацію та контроль за грошовими потоками підприємства, своєчасно реагувати на виклики навколишнього середовища.

Таблиця

Характеристики підходів до дослідження грошових потоків підприємства

Критерій дослідження грошових потоків підприємства	Статичний підхід	Динамічний підхід
Об'єкт дослідження	Статична величина запасу коштів підприємства	Рух, зміна коштів підприємства за визначений інтервал часу (грошовий потік)
Час аналізу	Станом на звітну дату	Часовий інтервал
Методологічна основа дослідження	Опис показників стану коштів на звітну дату	Опис функціонування підприємства в динаміці з урахуванням сукупності факторів, які чинять вплив на рух і трансформацію коштів
Інформаційна база дослідження	Фінансова і статистична звітність, що відображає поточні показники господарської діяльності підприємства (наприклад, баланс, звіт про прибутки і збитки тощо)	Специфічна звітна документація, що відображає рух коштів підприємства (наприклад, звіт про рух коштів)
Результат проведеного дослідження	Оцінка фінансового стану підприємства на звітну дату	Оцінка фінансового стану та аналіз причин

Джерело: складено за даними [3, с. 128]

Управління грошовими потоками підприємства зводиться до таких основних етапів, як [3; 4; 5]:

- 1) планування обсягу грошових потоків по їх окремих видах;
- 2) віднайдення рівноваги між обсягом надходжень витрат коштів;
- 3) визначення оптимального залишку коштів.

Планування обсягу грошових потоків вимагає від фінансового менеджера визначення майбутніх і поточних джерел коштів, їх розміру та строків надходження або вибуття, обґрунтування доцільності витрат за видами господарських операцій, прогнозування прострочення виконання грошових зобов'язань, розрахунку розміру майбутніх фінансових потреб підприємства.

Для реалізації функції планування на підприємстві доцільним є запровадження розробки не лише річного плану грошових потоків підприємства, а й більш детального короткострокового місячного плану, що сприятиме покращенню контролю за платіжною дисципліною. Короткостроковий план будується на даних, що охоплюють інформацію про залишки на рахунках та касі підприємства, відомості стану виконання договорів підприємства, актів взаєморозрахунків з контрагентами, оплати рахунків-фактури, придбання або постачання товарів (виконання робіт, надання послуг), документів з нарахування та виплати заробітної плати, нарахування та сплати податкових зобов'язань.

Віднайдення рівноваги між обсягом надходжень і витрат коштів зумовлено потребою досягнення балансу, що виникає внаслідок дефіциту або профіциту коштів підприємства та унеможливлення його неплатоспроможності. На цьому етапі здійснюється пошук резервів, які зменшать залежність підприємства від зовнішніх фінансових джерел. Дефіцит коштів проявляється в скороченні ліквідності та зростанні неплатоспроможності підприємства. Виправданим видається створення резервного фонду коштів на підприємстві для уникнення утворення їх дефіциту. В умовах банківської кризи, коли введення тимчасової адміністрації банку призводить до замороження поточних рахунків підприємства, що відображається на порушенні грошових зобов'язань перед контрагентами, економічно обґрунтованим є розподіл коштів підприємства між декількома поточними рахунками, відкритими у системоутворюючих банках України.

Для збалансування дефіцитних грошових потоків підприємства застосовують фінансові заходи, що прискорюють залучення коштів та уповільнюють грошові розрахунки з контрагентами. Серед таких заходів виділимо найбільш поширені:

1) укладання договорів відступлення прав вимоги за господарськими договорами, відповідно до яких за плату до нового кредитора переходить право грошової вимоги стягнення заборгованості за договором. У такий спосіб підприємство врегулює дебіторську заборгованість, що дає можливість швидко отримати частину боргу за простроченими зобов'язаннями контрагента;

2) повна передплата за товари (роботи, послуги) із наданням гнучких знижок;

3) скорочення строків товарних кредитів;

4) збільшення строків виконання зобов'язань перед контрагентом і збільшення тривалості позовної давності відповідно до ст. 259 Цивільного кодексу України;

5) придбання основних засобів за договорами лізингу тощо.

Профіцит коштів, у свою чергу, виникає через їх накопичення на рахунках. Профіцит коштів здатний спричинити зниження оборотності капіталу, рентабельності активів унаслідок неефективного використання коштів, інфляційних втрат та упущеної вигоди від незадіяних у короткострокових вкладеннях коштів, розміщених на залишках рахунків підприємства.

Дослідник І. Панюкова [5] рекомендує врівноваження дефіцитного грошового потоку підприємства кількома способами, насамперед: залученням додаткового власного або позикового капіталу, удосконаленням управління оборотними активами, позбавленням від непрофільних позаоборотних активів, скороченням інвестиційних програм підприємства, зниженням витрат підприємства, врегулю-

ванням дебіторської заборгованості. Профіцит коштів урівноважується за рахунок зростання інвестиційної активності підприємства, розширення або диверсифікації діяльності, оновлення основних засобів, придбання фінансових активів [5, с. 39].

Дещо іншого методичного підходу дотримується А. Харсєєва [6], яка пропонує методи оптимізації профіциту грошових потоків, які пов'язані в основному з активізацією інвестиційної діяльності підприємства, зокрема це: збільшення обсягу розширеного відтворення операційних позаоборотних активів, прискорення періоду розроблення реальних інвестиційних проектів та початку їх реалізації, активне формування портфеля фінансових інвестицій, дострокове погашення довгострокових кредитів [6, с. 331].

На етапі управління оптимальним залишком коштів підприємства головним завданням є визначення такого мінімального обсягу грошей, який є необхідним і достатнім для поточного виконання зобов'язань перед контрагентами та сплати податкових зобов'язань до державного і місцевих бюджетів, а також формування резерву коштів на непередбачувані витрати.

Насамкінець відзначимо, що управління грошовими потоками повинно базуватися на системі показників ефективності такого управління для оперативного прийняття рішень керівництвом підприємства.

Дослідник С. Антіпін рекомендує для оцінки ефективності управління грошовими потоками підприємства керуватися такою системою показників [1, с. 218]:

1) показники ефективності основної діяльності: рентабельність продажів, коефіцієнт оборотності активів;

2) показники, що відображають співвідношення фінансування господарської діяльності: коефіцієнт платоспроможності, коефіцієнт маневрування, коефіцієнт фінансового левериджу;

3) показники, що характеризують галузеву специфіку діяльності підприємства: тривалість фінансового та виробничо-технологічних циклів, обсяги та строки виплат контрагентам.

Застосування систематичного аналізу цих показників дає змогу фінансовим менеджерам оперативно приймати оптимальні управлінські рішення і не допускати погіршення стану діяльності підприємства.

Висновки

Підсумовуючи проведене нами узагальнення наукових теоретико-методичних положень, робимо наголос, що управління грошовими потоками підприємства безпосередньо впливає на розвиток і досягнення мети його діяльності. Зауважуємо, що в короткостроковій перспективі управління грошовими потоками позначається на платоспроможності підприємства, на швидкому пристосуванні до умов навколишнього середовища, а в довгостроковому періоді ефективно управління ними закладає основу для формування збільшення вартості активів підприємства.

Література

1. Антіпін С. Модели интегрального показателя оценки эффективности управления денежными потоками / С. Антіпін // Риск: ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 2010. – № 3.2. – С. 215-219.

2. Бланк И. А. Управление денежными потоками / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2002. – 736 с.

3. Бородин А. И. Эволюция подходов к определению денежных потоков предприятия / А. И. Бородин, И. В. Ишина, Н. Н. Наточеева, А. Н. Сорочайкин // Вестник самарского государственного университета. – 2013. – № 1(102). – С. 125-131

4. Воронченко Т. В. Прогнозирование и анализ движения денежных потоков / Т. В. Воронченко // Экономический анализ: теория и практика. – 2010. – № 4. – С. 46-51.

5. Панюкова И. В. Управление денежными потоками / И. В. Панюкова // Вестник Таганрогского института управления и экономики. – 2011. – № 1. – С. 38-41.

6. Харсеева А. В. Оптимизация денежных потоков как элемент управления устойчивостью финансового состояния организации / А. В. Харсеева // Теория и практика общественного развития. – 2011. – № 7. – С. 329-334.

7. Allen D. Strategic financial management: understanding cash flow / D. Allen [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cimaglobal.com/Thought-leadership/Newsletters/Insight-e-magazine/Insight-2012/Insight-January-2012/Strategic-financial-management-understanding-cash-flow/>

УДК 330.341.1

Г.М. Пазеева
старший викладач кафедри
економіки та менеджменту підприємства,
Університет економіки та права «КРОК»

Сутність і значення діагностики економічної безпеки в діяльності підприємств

У статті проведено теоретичне дослідження сучасного бачення сутності понять «економічна безпека» та «економічна безпека підприємства». Розглянуто теоретичні погляди щодо розуміння понять «діагностика» та «економічна діагностика підприємства», узагальнення та синтез яких дали змогу створити авторську абстракцію поняття «діагностика економічної безпеки в діяльності підприємства» та розкрити її сутність і значення для сучасної безпекології.

Ключові слова: підприємство, економічна безпека, економічна безпека підприємства, діагностика, економічна діагностика, діагностика економічної безпеки.

А.М. Пазеева
старший преподаватель кафедры
экономики и менеджмента предприятия,
Университет экономики и права «КРОК»

Сущность и значение диагностики экономической безопасности в деятельности предприятий

В статье проведено теоретическое исследование современного видения сущности понятий «экономическая безопасность» и «экономическая безопасность предприятия». Рассмотрены теоретические взгляды на понимание понятий «диагностика» и «экономическая диагностика предприятия», обобщение и синтез которых позволили создать авторскую абстракцию понятия «диагностика экономической безопасности в деятельности предприятия», раскрыть ее сущность и значение для современной безопасологии.

Ключевые слова: предприятие, экономическая безопасность, экономическая безопасность предприятия, диагностика, экономическая диагностика, диагностика экономической безопасности.

A. Paziieva
senior lecturer
Economics and Enterprise Management Department
«KROK» University

Essence and Significance of Diagnostics of Economic Security in Enterprises Activity

In the article theoretical research of modern vision in relation to essence of concepts «economic security», and «economic security of enterprise» is conducted. Theoretical viewpoint to understanding of concepts «diagnostics» and «economic diagnostics of enterprise» generalization and synthesis of which allowed to create author abstraction of concept «diagnostics of economic security in activity of enterprise», and to expose its essence and value for modern security science are considered.

Keywords: enterprise, economic security, economic security of enterprise, diagnostics, economic diagnostics, diagnostics of economic security.

Постановка проблеми

Проблема забезпечення економічної безпеки підприємств у сучасній ринковій економіці України набуває особливої актуальності. Перед суб'єктами господарювання постає завдання забезпечення стабільного функціонування шляхом уникнення або нейтралізації загроз та ефективної діяльності за рахунок управління соціально-трудовими, фінансовими, виробничими та іншими бізнес-процесами. Невід'ємним атрибутом механізму забезпечення належного рівня економічної безпеки є діагностика. Визначення найбільш впливових зовнішніх і внутрішніх негативних чинників породження загроз і небезпек шляхом діагностування дає змогу своєчасно ідентифікувати та попередити ураження і руйнування активів підприємства, реалізовувати ефективні заходи щодо їх надійного захисту в нестабільному середовищі функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Одним із найбільш важливих складових процесу забезпечення ефективного функціонування та розвитку підприємства є зокрема діагностика рівня його економічної безпеки. Огляд сучасних наукових джерел з цієї проблематики свідчить про наявність різноманітних поглядів на її сутність. Безпосередньо аспекти діагностики економічної безпеки відображаються в наукових працях таких науковців: О.О. Адлера [22], С.Б. Довбні [20], А.І. Дмитренко [20], С.М. Ілляшенка [18], А.В. Козаченко [11], І. В. Кривов'язюка [24], О.М. Ляшенко [11], В.П. Пономарьова [11], О.Л. Резнікова, Н.Є. Скрипник [20], Т.Г. Сухорукова [21], А.М. Ткаченко [21], Г.О. Швиданенко [21], Ю.В. Шутяк [25] та інших.

Точки зору науковців на діагностику як організаційно-економічний об'єкт дослідження суттєво відрізняються. Залежно від того, з якої позиції вона розглядається вченими – трактування поняття діагностики розглядаються з різних точок зору. Так, В.В. Большаков діагностику розуміє як діяльність, спрямовану на виявлення, аналіз і оцінку проблем організації [20]. Згідно з позицією О.Г. Дмитрієвої, діагностика – це галузь знань, що включають теорію й методи організації процесу діагнозу, а також принципи побудови засобів діагнозу [23]. Г.О. Швиданенко вважає діагностику процесом розпізнавання й визначення негативних (кризових) явищ у діяльності підприємства на основі помічених

локальних змін, установлених залежностей, а також особливо помітних явищ поточної підприємницької діяльності [21].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Питання сутності діагностики економічної безпеки підприємства не має єдиного бачення в наукових дослідженнях і є недостатньо вивченим. Залежно від того, з якої позиції розглядається діагностика вченими, від її різновидів і пропонуються конкретні методики діагностики, що й зумовлює необхідність подальших ґрунтовних наукових розвідок.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення сутності діагностики економічної безпеки в діяльності підприємств. Діагностування складових економічної безпеки є основою розроблення комплексу заходів протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам та підвищення рівня захищеності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження

Підприємство це – організаційно відокремлена й економічно самостійна ланка господарювання, що спеціалізується на виготовленні продукції, виконанні робіт чи наданні послуг. Головне завдання підприємства як ключового об'єкта економічних відносин полягає в задоволенні потреб ринку в його продукції або послугах з метою одержання прибутку. Дослідники А.С. Соснін і П.Я. Пригунов вважають, що «економічне благополуччя підприємства тримається на трьох китах: розвиток, безпека і прибуток» [1]. За ствердженням Г.А. Мінаєва [2], терміна «безпека організації» взагалі не існувало як поняття, і його ідентифікували з терміном «управління безпекою». Однак пройшло немало часу, щоб трактувати термін «безпека організації» як один із найважливіших соціальних станів підсистеми безпеки суспільства» [2, с. 74]. Перед суб'єктами господарювання постає завдання забезпечення стабільного функціонування за рахунок уникнення або нейтралізації загроз та ефективної діяльності за рахунок управління соціально-трудовими, фінансовими, виробничими та іншими бізнес-процесами [3].

На початку ХХІ ст. на новий рівень виходить проблема управління забезпеченням економічної безпеки складних соціально-економічних систем. Особливого значення набуває необхідність безпечного функціонування та стабільного розвитку зазначених систем. Найголовнішими аспектами убезпечення яких є: якість соціального середовища, конкурентоспроможність та інноваційність економічної підсистеми та розвиток економічної безпеки [4]. Важливим елементом забезпечення цього процесу є діагностика. Таблиця 1 демонструє різне розуміння науковцями сутності терміна «діагностика».

На думку автора, діагностика – це вчення про методи, процеси й принципи розпізнавання й визначення негативних (кризових) явищ діяльності суб'єкта господарювання, їх аналіз, установлення причин виникнення і визначення шляхів їх усунення. Виходячи з предмета нашого дослідження розглянемо альтернативні розуміння сутності поняття «економічна діагностика» (табл. 2).

Економічна діагностика, на погляд О.І. Муравйова, є системою дій, яка необхідна для постановки діагнозу і виявлення якісних характеристик порушень у діяльності підприємства [14]. Такий підхід вказує на динамічний характер економічної діагностики.

На наш погляд, економічна діагностика підприємства – це комплекс дій з метою виявлення недоліків і переваг щодо ідентифікації та визначення причин відхилень від норм, своєчасного захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, розроблення заходів їх усунення.

Сутність поняття «Діагностика»

Автор	Сутність поняття	Джерело
Ф.Ф. Аунапу	Діагностика – це метод аналізу стану виробничої системи для виявлення й усунення в ній диспропорцій, що спричиняють появу «вузьких місць», тобто «хвороб» виробничого організму	Аунапу Ф.Ф. Диагностика производственных систем / Ф.Ф. Аунапу. – Иркутск : ИЦНТИ, 1975
М.М. Глазов	Діагностика – це визначення дисфункцій і труднощів, що деформують функціонування господарського об'єкта; установлення їхніх причин, їх аналіз	Глазов М.М. Функциональная диагностика в управлении деятельностью предприятия / М.М. Глазов. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 1999. – 325 с.
Е.М. Короткова	Діагностика – визначення стану об'єкта, предмета, явища чи процесу управління за допомогою реалізації комплексу дослідницьких процедур, виявлення в них слабких ланок та «вузьких місць»	Антикризисное управление: Учебник / Под ред. Э.М. Короткова. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 432 с.
Б.Г. Литвак	Діагностика – це встановлення і вивчення ознак, що визначають розвиток ситуації та дають змогу запобігти небажаному відхиленню в її розвитку	Литвак Б.Г. Разработка управленческого решения / Б.Г. Литвак. – М. : Дело, 2000. – 392 с.
Б.Ю. Сербиновський	Діагностика – це вчення про методи, процеси й принципи розпізнавання хвороб виробничої системи й постановки діагнозу, оцінювання її стану й перспектив розвитку, виміру параметрів, установлення й вивчення ознак хвороб для підтримки здатності ефективно функціонувати й пристосовуватися до змін зовнішнього середовища	Баранов В.В. Финансовый менеджмент: механизм финансового управления предприятием в традиционных наукоёмких отраслях : учебн. пособ. / В.В. Баранов. – М. : Дело, 2002. – 272 с.
В.Ш. Рапопорт	Діагностика – це управлінська робота з виявлення проблем і «вузьких місць» системи управління підприємством	Рапопорт В.Ш. Диагностика управления. Практический опыт и рекомендации / В.Ш. Рапопорт. – М., Экономика, 1988. – 127 с.
Л.О. Штанько	Діагностика – це процес розпізнавання й визначення негативних (кризових) явищ у діяльності підприємства на основі помічених локальних змін, установлених залежностей, а також особливо помітних явищ поточної підприємницької діяльності	Штанько Л.О. Економічна діагностика: курс. (консп.) лекцій для студ. спец. «економ. Підприємства». – К. : НУХТ, 2009. – 159 с.

Джерело: скомпоновано автором

Для розгляду діагностики економічної безпеки, яка є складовою економічної діагностики, розглянемо сучасне розуміння терміна «економічна безпека підприємства» (табл.3). Аналіз визначень поняття «економічна безпека підприємства» вказує, що їх можна поділити на кілька груп (рис.). Стан захищенос-

Сутність поняття «економічна діагностика»

Автор	Сутність поняття	Джерело
1	2	3
І.В. Кривов'язюк	Економічна діагностика – це багато-ступінчаста оцінка результатів діяльності підприємства на основі системи економічних показників, взаємозалежних і доповнюючих один одного.	Кривов'язюк І.В. Економічна діагностика: навч. посіб. / І.В. Кривов'язюк. – К. : Центр навчальної літератури, 2013. – 456 с.
О.С. Варгановий	Економічна діагностика спрямована насамперед на оцінку стану економічних об'єктів в умовах неповної інформації з метою виявлення проблем розвитку і перспективних шляхів їх вирішення, а також на вивчення режимів функціонування самих систем	Сагалакова Н.О. Еволюція сутності поняття «діагностика» в економіці // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – Вип. 265 // Т. 1. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. – С. 175-184. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.if.ua
М.М. Глазов	Економічна діагностика – вчення про методи та принципи розпізнавання дисфункцій і постановку діагнозу, або процес постановки діагнозу об'єкту, що аналізується, з метою підвищення ефективності його функціонування, підвищення його життєздатності в умовах вільної конкуренції, вільного, нерегульованого ринку	Глазов М.М. Функціональна діагностика в управленні діяльністю підприємства. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 1999. – 325 с.
Економічна енциклопедія під редкол. С.В. Мочерного	Економічна діагностика підприємства – аналіз і оцінка економічних показників роботи підприємства на підставі вивчення окремих результатів, відсутності повної інформації з метою виявлення резервів та з'ясування перспектив його розвитку й наслідків поточних управлінських рішень	Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2000. – 864 с.
А.І. Муравйова	Економічна діагностика є способом визначення характеру порушень і галузі господарської діяльності, у якій відбуваються відхилення від нормальної відносної динаміки різних процесів, що виражаються через темпи зміни відповідних показників	Муравьев А.И. Теория экономического анализа: проблемы и решения / А.И. Муравьев. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 144 с.
О.М. Кизим, О.А. Забродський, В.А. Зінченко	Економічна діагностика виявляє «ознаки захворювання» економіки підприємства, вид і ступень важкості «економічної хвороби», причини її виникнення	Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства / [М.О. Кизим, В.А. Забродський, В.А. Зінченко, Ю.С. Копчак]. – Харків : ІНЖЕК, 2003. – 144 с.
М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі	Зміст економічної діагностики – «складають виявлення, розпізнавання або прогноз відхилень від нормального або запланованого ходу господарських процесів, визначення пов'язаних з цим причин і можливих наслідків»	Мескон М. Х. Основы менеджмента: пер. с англ. – М. : Дело, 1992. – 702 с.

Продовження табл. 2

1	2	3
Л.О. Штанько, Л.М. Закревська	Економічна діагностика спрямована на оцінку стану економічних об'єктів в умовах неповної інформації, дає змогу виявити проблеми розвитку підприємства, на їх підставі вибрати показники, які найбільш повно описують ситуацію, розглянути їхній взаємний вплив, встановити «вузькі місця», зафіксувати резерви, визначити перспективні шляхи їх вирішення та розробити заходи з усунення несприятливих ситуацій.	Методичні вказівки до вивчення дисципліни «Економічна діагностика» та виконання контрольної роботи для студентів спеціальності «Економіка підприємства». – К. : НУХТ, 2007. – 46 с.

Джерело: скомпоновано автором

ті від внутрішніх і зовнішніх загроз є пріоритетним у роботах Г. Л. Ляного, Л. Г. Шемяєвої, В. А. Забродського, Д. А. Шалагіна, Д. Ковальова, А. В. Колосова, Т. Г. Сухорукова та інших. Характерним для цього підходу є визначення Г. Л. Ляного, згідно з яким економічна безпека підприємства – це стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізаційних чинників [6]. Доцільно звернути увагу і на думку Д. Ковальова та Т. Г. Сухорукова, у їхньому розумінні економічна безпека підприємства – стан захищеності діяльності підприємства від негативного впливу зовнішнього оточення, а також здатність своєчасно усунути різноманітні загрози або пристосуватися до умов, які не позначаються негативно на його діяльності [7].

Таблиця 3

Визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Автор	Сутність поняття	Джерело
1	2	3
В.Г. Алькема	Економічна безпека підприємства не може розглядатись лише як економічна безпека окремого суб'єкта господарювання, оскільки вона є запорукою безпеки галузі або виду економічної діяльності, до якого відноситься. Але існують особливості економічної безпеки, пов'язані зі специфікою діяльності окремих суб'єктів. Керівники економічну безпеку суб'єкта господарської діяльності розглядають через призму особистої безпеки працівника. Окремі респонденти розглядають економічну безпеку підприємства як складову частину безпеки держави. Отже, економічну безпеку підприємства слід розглядати як складну багаторівневу ієрархічну та політ структурну систему	Алькема В.Г. Система економічної безпеки логістичних утворень / В.Г. Алькема // Монографія. – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2011. – 378 с.
М.А. Бендіков	Економічна безпека підприємства – стан захищеності науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу підприємства від прямих (активних) або непрямих (пасивних) загроз	Бендіков М.А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – № 2. – С. 17-29.

1	2	3
Л.М. Воронович	Економічна безпека підприємства – стан незалежності суб'єктів підприємницької діяльності від недобросовісної конкуренції підприємств-монополістів, непередбачуваних договорами дій підприємств-постачальників і торговельних організацій, від нерациональної економічної і правової політики держави та інших чинників, яка дає змогу привласнювати більшу частину законних прибутків	Економічна енциклопедія. За ред. Л. М. Воронович. – К. : Академія, 2000. – 1350 с.
Т. М. Соколенко	Економічна безпека підприємства – стан, при якому стратегічний потенціал підприємства знаходиться поблизу адаптивності, а погроза втрати економічної безпеки наростає в міру наближення ступеня адаптивності стратегічного потенціалу до граничної зони	Соколенко Т.М. Економічна безпека підприємства в умовах транзитивної економіки // Сучасна наука XXI століття: сьома міжнародна наук.-практ. інтернет-конф.: матеріали конф. – К., 2011.
Словник	Економічна безпека підприємства – це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і для забезпечення стабільного функціонування підприємства в цей час і в майбутньому	Современный толковый словарь. – М.: Большая Советская Энциклопедия, 1997
Шемаєва Л. Г.	Економічна безпека суб'єкта господарювання – характеристика суб'єкта господарювання, яка відображає його здатність реалізувати власні стратегічні економічні інтереси при певних зовнішніх умовах завдяки захисту від існуючих і потенційних загроз та використанню можливостей, що надає зовнішнє середовище	Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства / І. Шевченко // Наука молода. – 2010. – №10. – С. 178-181.

Джерело: складено і доповнено автором на підставі [3]

Наступна група науковців, таких як О. А. Грунін, В. Ф. Гапоненко, А. А. Беспалько, А. С. Власкова, М. І. Зубок, Р. М. Зубок, С. М. Ілляшенко, А. А. Мелехов, М. А. Корнієнко та інші трактують економічну безпеку як стан ефективного використання ресурсів.

На думку ж О.А. Груніна [8], економічна безпека підприємства – це не тільки негативні чинники небезпеки, до складу яких входить конкуренція, нерозвиненість ринкового середовища тощо, а й забезпечення впливу внутрішніх чинників – використання ресурсів, дії управлінського апарату, які іноді можуть бути перешкодою в досягненні цих цілей. Підхід В.Ф. Гапоненко, А.А. Беспалько, А.С. Власкова [9] враховує величину, яку важко визначити, але яка виступає як причина чи наслідок і може характеризувати ступінь економічної безпеки підприємства, це поняття «корпоративні ресурси». Тому виникає проблема визначення, що саме відноситься до цих корпоративних ресурсів, яким чином розглядати їх вплив на економічну безпеку підприємства, разом або окремо.

Так, С.Л. Меламедов вважає, що захист підприємства та його життєво важливих інтересів залежить від внутрішніх і зовнішніх загроз, кадрового і інтелектуального потенціалу, інформації, технологій, капіталу і прибутку, який забезпечується системою заходів спеціального правового, економічного, органі-

Рис. Підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Джерело: розробка автора

заційного, інформаційно-технічного і соціального характеру [10]. Науковці Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко під економічною безпекою підприємства розуміють міру гармонізації в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища та їх часткову захищеність від загроз [11]. Деякі дослідники економічну безпеку суб'єкта господарської діяльності розглядають через призму особистої безпеки працівника. А окремі науковці (О.А. Кириченко та В.С. Сідак [12]) підкреслюють універсальність категорії економічної безпеки як стану захищеності для всіх рівнів, розглядаючи економічну безпеку підприємства як складову безпеки держави і кожного її громадянина. Отже, економічну безпеку підприємства слід розглядати як складну багаторівневу ієрархічну та поліструктурну систему. Крім визначення суті економічної безпеки важливе місце займає виділення її складових [5].

Успішне функціонування та економічний розвиток українських підприємств багато в чому залежить від удосконалення їх діяльності у сфері забезпечення економічної безпеки [13]. Узагальнюючи запропоновані підходи, сформулюємо авторське бачення цього поняття: економічна безпека підприємства – це складна багаторівнева ієрархічна та поліструктурна система, яка включає в себе стан захищеності бізнес-процесів при оптимальному використанні для підприємства економічного потенціалу, захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечується системою заходів спеціального правового, економічного, організаційного, інформаційно-технічного і соціального характеру.

Дослідивши спектр поглядів щодо сутності поняття «діагностика економічної безпеки підприємства» (табл. 4), можемо констатувати багатоальтернативне його розуміння. Науковці розглядають питання методів діагностування підприємства тощо, але єдине трактування цього поняття відсутнє. Відповідно виникає необхідність уточнення сутності поняття «діагностика економічної безпеки підприємства».

Сутність поняття «діагностика економічної безпеки підприємства»

Автор	Сутність поняття	Джерело
Р.М. Скриньковський	Діагностика економічної безпеки підприємства є частковою метою системи цілей діагностики діяльності будь-якого підприємства незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання	Скриньковський Р.М. Економічна безпека підприємства: сутність, класифікація та система діагностики [Електронний ресурс] / Р. М. Скриньковський // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 3. – С. 414-418. – Режим доступу: http://global-national.in.ua/archive/3-2015/87.pdf (04.06.2015)
Ю.Н. Гічова	Діагностика економічної безпеки підприємства є діяльністю, яка визначає необхідність та характер подальших антикризових заходів	Гічова Н.Ю. Діагностика та підвищення економічної безпеки підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Н.Ю. Гічова. – Дніпропетровськ : 2010. – 20 с.
Т.В. Сак	Діагностика економічної безпеки підприємства – це аналітична оцінка всіх функціональних складових безпеки з позицій досягнення максимально можливого рівня захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз, спрямована на ухвалення ефективних управлінських рішень та розробку стратегії економічної безпеки	Сак Т.В. Діагностування рівня економічної безпеки підприємства в умовах обмеженості інформації [Електронний ресурс] / Т.В. Сак // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 3. – С. 404-408. – Режим доступу: http://global-national.in.ua/archive/3-2015/85.pdf (04.06.2015). – Назва з екрана
О.А. Хлистун	Діагностика економічної безпеки характеризує фінансове навантаження діяльності підприємства внаслідок необхідності проведення захисту власних активів та економічних інтересів в умовах впливу деструктивних факторів	Хлистун О.А. Формування системи діагностики та управління економічною безпекою підприємств агропродовольчої сфери [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / О.А. Хлистун; Харків. нац. техн.-ун-т сіл. госп-ва ім. Петра Василенка. – Харків, 2015

Джерело: скомпоновано автором

Запропоновані науковцями підходи щодо змісту поняття «діагностика економічної безпеки підприємства» підтверджують той факт, що пропонується розглядати діагностику через призму економічної безпеки підприємства. Як раніше було зазначено, економічна безпека підприємства складається з відповідних функціональна складових, котрі між собою пов'язані, проте суттєво різняться за значенням, показниками і методами забезпечення. Кожна функціональна складова впливає по-різному на рівень економічної безпеки підприємства. Тому процес забезпечення належного рівня економічної безпеки передбачає встановлення, аналізування та оцінку ризиків і загроз кожної функціональної складової економічної безпеки з метою їх попередження та протидії. З огляду на це, економічна діагностика є основою забезпечення економічної безпеки підприємства, оскільки передбачає цілеспрямоване оцінювання рівня кожної зі складових економічної безпеки підприємства, подальших напрямів і перспектив розвитку на засадах бізнес індикаторів для ухвалення ефективних управлінських рішень, спрямованих на розвиток підприємства.

Узагальнюючи вищесказане, можна стверджувати, що діагностика економічної безпеки підприємства – це складна багаторівнева ієрархічна та поліструктурна система, яка включає в себе комплекс дій із виявлення та визначення причин відхилень від встановлених норм захищеності бізнес-процесів підприємства та своєчасного захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, які забезпечуються системою заходів спеціального правового, економічного, організаційного, інформаційно-технічного і соціального характеру.

Висновки

Таким чином, на основі проведеного аналізу сучасного бачення сутності поняття діагностики економічної безпеки в діяльності підприємств запропоновано авторське визначення понять «діагностика», «економічна діагностика», «економічна безпека» та «економічна безпека підприємства». Діагностика – це вчення про методи, процеси й принципи розпізнавання й визначення негативних (кризових) явищ у системі управлінської діяльності, їх аналіз, установа причин виникнення і визначення шляхів їх усунення.

Економічна діагностика підприємства – це комплекс дій з метою виявлення недоліків і переваг щодо виявлення та визначення причин відхилень від норм, своєчасного захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, розроблення заходів їх усунення. Доведено, що діагностування складових економічної безпеки є основою для розроблення комплексу заходів протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам та підвищення рівня захищеності підприємства.

Виходячи з вищесказаного, діагностика економічної безпеки підприємства – це складна багаторівнева ієрархічна та поліструктурна система, яка включає в себе комплекс дій із виявлення та визначення причин відхилень від встановлених норм захищеності бізнес-процесів підприємства та своєчасного захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, які забезпечуються системою заходів спеціального правового, економічного, організаційного, інформаційно-технічного і соціального характеру.

Література

1. *Соснин А. С.* Менеджмент безопасности предпринимательства : (учебное пособие) / А. С. Соснин, П. Я. Прыгунов (Государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е. А. Олейникова. – К. : Изд-во Епрон. ун-та, 2002. – 559 с., С. 63.
2. *Минаев Г. А.* Безопасность организации : Учебник / Г. А. Минаев. – К. : КНТ, 2009. – 440 с.
3. *Мішин О. Ю.* Сутність поняття «економічна безпека підприємства» [Text] / О. Ю. Мішин, С. В. Мішина // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 38. – С. 86-92.
4. *Кириченко А. А.* Экономическая безопасность логистического образования – это состояние его экономической системы / А. А. Кириченко // Логистика : проблемы и решения. – 2010. – № 5. – С. 30-33.
5. *Макаровська Т. П.* Економіка підприємства / Т. П. Макаровська, Н. М. Бондар. – К. : МАУП, 2003. – 297 с.
6. *Лянной Г.* Система экономической безопасности предприятия / Г. Лянной // ВOS – журнал о личной и коммерческой безопасности. – 2006. – № 7. – С. 16-19.
7. *Ковалев Д.* Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48-52.
8. *Грунин О. А.* Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб. : Питер, 2002.
9. *Гапоненко В. Ф.* Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / В. Ф. Гапоненко, А. А. Беспалько, А. С. Власков. – М. : Ось-89, 2007. – 208 с.
10. *Меламедов С. Л.* Формирование стратегии экономической безопасности предпринимательских структур: дис. ... канд. эк. наук: 08.00.05 / Меламедов Сергей Леонидович. – СПб, 2002. – 146 с.

11. *Козаченко А. В.* Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
12. *Кириченко О. А.* Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання. Монографія / О. А. Кириченко, В. С. Сідак, С. М. Лаптев та інші. К. : УЕП «Крок», 2008. – 401 с.
13. *Алькема В.Г.* Управління економічною безпекою транспортного підприємства / В.Г. Алькема // Вісник національного університету водного господарства та природокористування. Збірник наукових праць. Економіка. – 2012. – Випуск 3 (59). – С. 5–10.
14. *Сагалакова Н. О.* Еволюція сутності поняття «діагностика» в економіці / Н. О. Сагалакова // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Вип. 265. – Т. 1. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – С. 175-184. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://library.if.ua/>
15. *Никифорова Н. А.* Анализ в антикризисном управлении / Н. А. Никифорова // Финансовый менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 5-12.
16. *Забияко С. В.* Риск-менеджмент – основа экономической безопасности предприятия / С. В. Забияко, Е. С. Светлова // Защита информации. Конфидент. – 2002. – № 3. – С. 51-55.
17. Економіка підприємства : Підручник за заг. ред. С. Ф. Покропивного. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.
18. *Ильяшенко С. Н.* Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к ее оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальные проблемы экономики. – 2003. – № 3. – С. 12-19.
19. *Л. Бусень.* Анализ конкурентоспособности компании / Л. Бусень // Антикризисный менеджмент. – 2005. – № 5. – С. 2-11.
20. *Скрипник Н. Є.* Посібник до вивчення курсу «Економічна діагностика» / Н. Є. Скрипник. – Д. : РВВ ДНУ, 2014. – 76 с.
21. *Швиданенко Г. О.* Бізнес-діагностика підприємства : навч. посібник / Г. О. Швиданенко / Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана» / Г. О. Швиданенко, А. І. Дмитренко. – К. : КНЕУ, 2008. – 344 с.
22. *Адлер О. О.* Економічна діагностика : практикум / О. О. Адлер. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 91 с.
23. *Дмитриева О. Г.* Экономическая диагностика регионов : автореферат дисс. ... док. экон. наук / О. Г. Дмитриева. – СПб, 1992. – 28 с.
24. *Кривов'язюк І. В.* Комплексна економічна діагностика підприємства : монографія / І. В. Кривов'язюк, Т. В. Божидарник. – Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2012. – 226 с.
25. *Шутяк Ю. В.* Дослідження природи економічної безпеки підприємства через категорію «економічна суперечність» / Ю. В. Шутяк // Економіка проблеми теорії та практики збірник наукових праць. – Випуск 232: В 5 т. – Т. П. – Дніпропетровськ. ДНУ, 2007. – С. 519-524.

Менеджмент і маркетинг

УДК 330.46:519.86

В.Г. Алькема
професор, доктор економічних наук,
Університет економіки та права «КРОК»

С.Б. Дем'янів
здобувач,
Університет економіки та права «КРОК»

Теоретичні аспекти формування механізму управління інноваційною діяльністю підприємств з виробництва будівельних матеріалів

У статті досліджено теоретичні аспекти формування механізму управління інноваційною діяльністю підприємств з виробництва будівельних матеріалів. Подано оцінку сучасного стану підприємств з виробництва покрівельних матеріалів.

Ключові слова: механізм, управління, інноваційна діяльність, інновація.

В.Г. Алькема
професор, доктор економічних наук,
Університет економіки та права «КРОК»

С.Б. Дем'янів
соискатель,
Університет економіки та права «КРОК»

Теоретические аспекты формирования механизма управления инновационной деятельностью предприятий по производству строительных материалов

В статье исследованы теоретические аспекты формирования механизма управления инновационной деятельностью предприятий по производству строительных материалов. Дана оценка современного состояния предприятий по производству кровельных материалов.

Ключевые слова: механизм, управление, инновационная деятельность, инновация.

V. Alkema
Professor, Doctor of Economics,
«KROK» University

S. Demyaniv
External PhD Student,
«KROK» University

Theoretical Aspects of Innovation Management Mechanism for Enterprises of Building Materials Industry

The theoretical aspects of innovation management mechanism formation for enterprises of building materials industry have been examined in the paper. The assessment of the current state of the enterprises in manufacturing of roofing materials has been made.

Keywords: mechanism, management, innovative activity, innovation.

Постановка проблеми

Політична та економічна криза в країні, скорочення інвестицій населення в будівництво спричинили зниження обсягів будівельних робіт. Відповідно, ці причини напряду впливають на промисловість будівельних матеріалів. Підприємствам цієї галузі потрібно постійно слідкувати за тенденціями ринку та переорієнтовуватися на нові інноваційні матеріали і технології, що дасть змогу витримати конкуренцію на фоні значного зниження попиту та вийти з кризи [1].

Упровадження інновацій особливо важливе для підприємств з виробництва покрівельних матеріалів. Традиційні технології та техніка, що застосовувалися в попередній період для їх виробництва, застаріли та потребують оновлення. Тому постало завдання переведення виробництв покрівельних матеріалів на модель інноваційно-інвестиційного розвитку та модернізації [2]. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають проблеми формування ефективного механізму управління інноваційною діяльністю підприємств з виробництва покрівельних матеріалів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам формування механізму управління інноваційною діяльністю підприємств присвячено роботи вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, цими питаннями займалися Ю. Буренніков [3], А. Дзюбіна [9], І. Калюжний, Т. Калюжна [5], В. Корженко [6], Н. Краснокутська [7], Є. Новак [8], Р. Фатхутдінов [4] та інші. Зазначені автори по-різному трактують механізм управління інноваційною діяльністю. Так, Ю. Буренніков поділяє думку Р. Фатхутдінова, що під інноваційним механізмом розуміють організаційно-економічну форму здійснення інноваційної діяльності та сприяння її проведенню, пошуку інноваційних рішень, а також важелі стимулювання та регулювання цієї діяльності [3; 4]. На думку І. Калюжного та Т. Калюжної, механізм управління інноваційною діяльністю підприємств спрямований на впорядкування процесів генерації нових ідей, пошуку й розроблення технічних рішень, створення і впровадження інновацій, орієнтований на формування і своєчасну реорганізацію структур, що здійснюють інноваційні процеси, із урахуванням етапів еволюції продукту [5]. Дослідник В. Корженко зазначає, що механізм управління можна розглядати як саму організацію, процес практичного здійснення управління. Ця організація

є складною функціональною системою і включає три найважливіші елементи: суб'єкти управління; об'єкти управління; взаємодію суб'єктів та об'єктів управління [6]. На думку Н. Краснокутської, механізм управління інноваційною діяльністю завжди конкретний, оскільки спрямований на досягнення інноваційних цілей шляхом впливу на чинники, що забезпечують досягнення намічених цілей, і цей вплив здійснюється за допомогою використання конкретних ресурсів або потенціалів підприємства [7]. Дослідник С. Новак підкреслює, що для успішного управління нововведеннями необхідною умовою є формування і використання цілісного організаційно-економічного механізму управління інноваційною діяльністю підприємства, який передбачав би чітку впорядкованість його елементів та ефективність їх взаємодії [8]. А. Дзюбіна визначає це поняття як сукупність елементів планового, організаційного, мотиваційного, контролюючого та регулюючого впливу на сфери інноваційної діяльності підприємства [9]. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчать про відсутність єдиного підходу до формування механізму управління інноваційною діяльністю. Формування такого механізму потребує врахування всіх внутрішніх і зовнішніх чинників, що притаманні підприємствам конкретної галузі.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених питанням формування механізму управління інноваційною діяльністю підприємств з виробництва покрівельних матеріалів приділено недостатньо уваги, тому вони потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті

Метою статті є формування механізму управління інноваційною діяльністю підприємств з виробництва покрівельних матеріалів у сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження

За даними Держстату, обсяг виконаних будівельних робіт по Україні у 2014 р. скоротився на 48,2% і становив лише 37886,8 млн гривень. Зниження обсягів будівельних робіт вплинуло на стан підприємств з виробництва будівельних матеріалів. Разом із будівництвом промисловість будівельних матеріалів в Україні демонструвала стабільне зростання, починаючи з 2010 року. Варто зазначити, що у 2013-2014 рр. відбулися значні зміни у структурі асортименту та обсягах випуску будівельних матеріалів. Спад, що розпочався в червні-серпні 2013 р., посилювався у 2014 р., призвів до зниження виробництва фактично за всіма видами продукції промисловості будівельних матеріалів [1].

У 2010-2014 рр. обсяги виробництва покрівельних матеріалів, на відміну від інших видів продукції промисловості, мали стійку динаміку до зменшення. Динаміку обсягів виробництва покрівельних матеріалів за 2010-2014 роки наведено на рис. 1.

Із рис. 1 видно, що максимальний обсяг виробництва покрівельних матеріалів припадає на 2010 р. і становить 811 млн. умов. плит, а мінімальний на 2014 р. і становить 390 млн умов. плит. У цілому обсяги виробництва покрівельних матеріалів у аналізованому періоді зменшилися на 421 млн умов плит.

Реалії сьогодення вимагають від цих підприємств активізації інноваційної діяльності та впровадження інновацій. Результати аналізу діяльності підприємств з виробництва покрівельних матеріалів показують, що інноваційні процеси розвиваються за такими основними напрямками [2]:

– упровадження у виробництво технологічних процесів виробництва нових

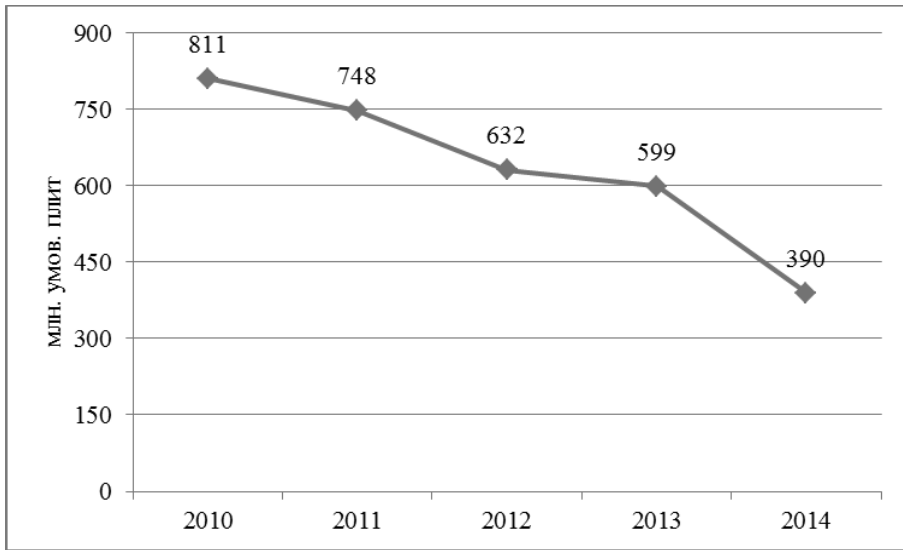

Рис. 1. Обсяги виробництва покрівельних матеріалів у 2010-2014 роках

Джерело: [1]

покрівельних матеріалів (рулонний сталевий лист без покриття, рулонний сталевий лист із антикорозійним покриттям, рулонний сталевий лист із полімерним покриттям, профнастил тощо);

- упровадження у виробництво нових технологічних процесів виробництва готової продукції (металочерепиця, полімерна черепиця, металеві сайдингові панелі, водостічні панелі, масандрові вікна тощо);
- запровадження нових методів управління структурними підрозділами підприємства та їх взаємовідносинами в процесі господарської діяльності;
- запровадження в господарську діяльність підприємства сучасних маркетингових стратегій, спрямованих на перспективу попиту та розвиток підприємства;
- упровадження нових технологій зберігання та транспортування сировини, матеріалів і готової продукції.

Для розроблення та впровадження інновацій підприємствам необхідно сформувати відповідний механізм, що сприяв би цим процесам. На основі досліджень вітчизняних і зарубіжних учених [3-9] можемо констатувати, що під механізмом управління інноваційною діяльністю розуміють організаційно-економічну форму здійснення інноваційної діяльності, що спрямована на впорядкування процесів генерації нових ідей, пошуку й розроблення інноваційних рішень, створення і впровадження інновацій у різних сферах діяльності підприємств. Механізм управління інноваційною діяльністю підприємств з виробництва покрівельних матеріалів наведено на рис. 2.

Пропонований механізм управління інноваційною діяльністю зорієнтований на підвищення інноваційної активності, створення інноваційного середовища в середині підприємств, підвищення якості управління і, як наслідок, зростання ефективності їх господарської діяльності. Він передбачає взаємодію з державним і регіональним рівнями управління. На державному рівні здійснюється нормативно-законодавче забезпечення управління інноваціями, розроблення державної інноваційної політики, фінансова підтримка підприємств, надання їм конкретних пільг і стимулювання розвитку високотехнологічних виробництв. На

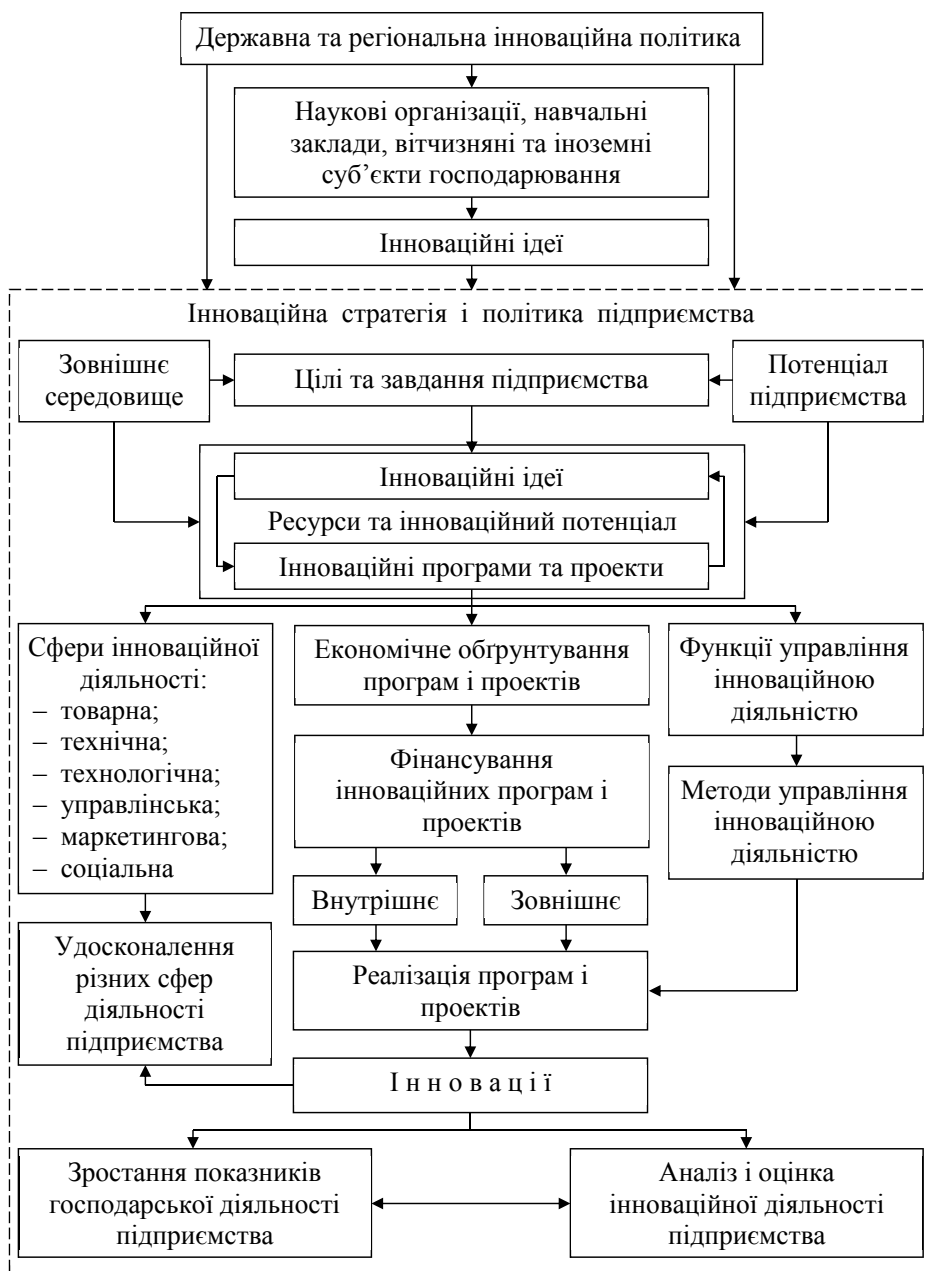

Рис. 2. Механізм управління інноваційною діяльністю підприємств з виробництва покрівельних матеріалів

Джерело: скомпоновано авторами на підставі [2]

рівні окремих регіонів здійснюється реалізація нормативно-законодавчих актів щодо розвитку інноваційної сфери і підвищення інноваційної діяльності підприємств, розробляються регіональні інноваційні програми та проекти [10]. Вказані заходи сприяють формуванню механізму управління інноваційною діяльністю підприємств, розвитку цієї діяльності як у регіонах, так і в країні.

Цей механізм спрямований на досягнення цілей і завдань, що стоять перед підприємствами, шляхом розроблення і впровадження різного роду інновацій.

Важливою складовою механізму є інноваційний потенціал. Тобто здатність підприємства розробляти та впроваджувати інновації. Він залежить від професійно-кваліфікаційного рівня персоналу, технічного та технологічного рівня обладнання, організаційної структури та інших чинників. Чим вищим є інноваційний потенціал, тим швидшою є реакція підприємства на зміни зовнішнього середовища – розроблення та впровадження нових видів продукції, застосування сучасної техніки та технологій, використання нових матеріалів і сучасних підходів до управління.

Інноваційна діяльність не повинна бути тимчасовим явищем, а повинна здійснюватися на постійній основі, охоплювати всі сфери діяльності підприємства. Це передбачає формування на підприємстві інноваційної стратегії та політики, створення відповідної посади або підрозділу, що повинен здійснювати організацію інноваційної діяльності та координацію діяльності з розроблення інноваційних програм і проектів. Варто зауважити, що цей підрозділ (чи особа) повинен здійснювати процес акумулювання інноваційних ідей, до якого мають залучатися всі працівники підприємства. Підрозділ повинен брати участь у розробленні комплексу матеріальних і моральних стимулів, які сприяють залученню керівників і працівників до інноваційної діяльності, створення на підприємстві інноваційного середовища. Механізм управління інноваційною діяльністю повинен не тільки генерувати інноваційні ідеї в середині підприємства, а й сприяти залученню таких ідей ззовні. Джерелом таких інновацій можуть виступати наукові організації, навчальні заклади, вітчизняні та іноземні суб'єкти господарювання. Тобто механізм повинен також забезпечувати ефективний взаємозв'язок підприємства із зовнішнім середовищем у питаннях інноваційної діяльності.

Інноваційні ідеї повинні знаходити своє відображення в конкретних інноваційних програмах і проектах, охоплювати різні сфери діяльності підприємства та сприяти їх удосконаленню. Обов'язковою умовою розроблення інноваційної програми чи проекту є їх економічне обґрунтування, що дає змогу визначити: які ресурси необхідно залучити для їх реалізації, яких результатів можна досягнути та коли окупляться вкладені кошти? Саме економічне обґрунтування дає відповідь на питання доцільності фінансування конкретної інноваційної програми чи проекту.

Управління інноваційною діяльністю передбачає використання трьох груп функцій: загальні (прогнозування, планування, організування, мотивування, контролювання інновацій); конкретні (управління інноваційним процесом, управління інноваційним проектом, управління інноваційним потенціалом, управління інноваційним розвитком, управління інноваційною програмою); об'єднувальні (інноваційне керівництво).

За даними Держстату, інноваційна діяльність в Україні в основному фінансується за рахунок власних коштів підприємств (рис. 3).

З наведених на рис. 3 даних можна зробити висновок, що в аналізованому періоді найбільший обсяг витрат припадає на 2011 р. і становить 14333,9 млн грн, а найменший на 2014 р. – 7695,9 млн гривень. Подібною є ситуація з джерелами фінансування. Найбільший показник внутрішнього та зовнішнього фінансування припадає на 2011 р. і становить 7585,6 і 6748,3 млн грн відповідно. Із 2011 р. і до кінця аналізованого періоду ці показники мали тенденцію до зменшення. Так, внутрішнє фінансування зменшилося на 1045,3 млн грн, а зовнішнє – на 5592,7 млн гривень. Основними причинами такого зменшення є складна політична та економічна ситуація в країні, що спричинила погіршення інвестиційного клімату.

Рис. 3. Джерела фінансування інноваційної діяльності у 2010-2014 роках

Джерело: складено авторами на основі [11]

Для здійснення управлінського впливу та виконання конкретних функцій управління інноваційною діяльністю, які реалізуються на засадах загальних та об'єднувальних функцій управління інноваційною діяльністю, керівники всіх рівнів для досягнення цілей реалізації інновацій на підприємстві використовують методи управління інноваційною діяльністю. До таких методів відносять: соціально-психологічні (соціальні, психологічні, моральні стимули); економічно-технологічні (економічні, технологічні, матеріальні стимули); адміністративно-правові (організаційні, розпорядчі, дисциплінарні) [12]. Використання зазначених функцій і методів забезпечує ефективне управління інноваційною діяльністю та сприяє розробленню й упровадженню інновацій на підприємстві.

Результатом реалізації інноваційних програм і проектів є інновації, які повинні вдосконалювати різні сфери діяльності підприємства. Це вдосконалення повинно знаходити своє відображення в конкурентоспроможних товарах, сучасних матеріалах, техніці та технологіях, нових підходах до організації виробництва, маркетингової діяльності та управлінні персоналом. Крім того, інновації повинні сприяти зростанню таких показників господарської діяльності, як прибуток, рентабельність, продуктивність праці та інші.

Висновки

Проведене дослідження свідчить, що вирішення проблем підприємств з виробництва покривельних матеріалів можливе лише за умов активізації інноваційної діяльності та впровадження інновацій. У сучасних умовах саме від ефективності цієї діяльності залежить досягнення поставлених перед підприємством цілей і завдань, зміцнення позицій на ринку та забезпечення конкурентних переваг на тривалу перспективу. Тому розглянутий механізм сприятиме підвищенню ефективності інноваційної діяльності, розробленню нових і вдосконаленню наявних видів продукції, упровадженню сучасних матеріалів, нової техніки, технологій і сучасних підходів до організації виробництва, маркетингової діяльності та управління персоналом. Крім того, цей механізм передбачає залучення до інноваційної діяльності всіх працівників підприємства та створення інноваційного середовища в середині підприємств.

Література

1. Гальцова О. Л. Аналіз тенденцій інноваційного розвитку підприємств будівельної галузі / О. Л. Гальцова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.global-national.in.ua/archive/8-2015/29.pdf>
2. Федорак В. І. Управління інноваційним розвитком підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів / В. І. Федорак, М. І. Ряшенцев // Вчені записки університету «КРОК». – 2014. – Випуск 35. – С. 145-152.
3. Буренніков Ю. Ю. Формування структури механізму управління інноваційною діяльністю / Ю. Ю. Буренніков // Вісник політехнічного інституту. – 2007. – № 3. – С. 42-46.
4. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент. Учебник, 4-е изд. / Р. А. Фатхутдинов. – СПб. : Питер, 2003. – 400 с.
5. Калюжный И. Л. Особенности организационно-экономического механизма управления инновационной деятельностью предприятия / И. Л. Калюжный, Т. В. Калюжная // Вісник СевДТУ. Вип. 92 : Економіка і фінанси : зб. наук. праць. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2011. – С. 85-88.
6. Корженко В. В. Теоретико-методологічні засади реформування державного управління в трансформаційному суспільстві / В. В. Корженко, Н. М. Мельтюхова // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 2. – С. 20-27.
7. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Н. В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.
8. Новак Е. В. Совершенствование механизма управления инновационной деятельности предприятия / Е. В. Новак // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 172. – С. 28-30.
9. Дзюбіна А. В. Механізм управління інноваційною діяльністю підприємства на засадах проектного підходу / А. В. Дзюбіна // Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія : Економіка. Випуск 5 (4). – Дніпропетровськ, 2011. – С.157-162.
10. Продиус І. П. Удосконалення управління інноваційною діяльністю на промислових підприємствах / І. П. Продиус, В. В. Клименко // Пр. Одес. політехн. ун-ту. – 2007. – Вип. 1. – С. 273-277.
11. Джерела фінансування інноваційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Колінко Н. О. Структурно-логістична схема управління інноваційною діяльністю / Н. О. Колінко // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні : етапи становлення і проблеми розвитку». – Львів, 2012. – № 727. – С. 329-340.

УДК 378.4: 35.072.1

В.Г. Алькема
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»*

Н.С. Чаюн
*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»*

Реструктуризація вищого навчального закладу як інструмент формування освітнього простору академічної свободи

У статті розкрито сутність базових понять «автономія», «академічна свобода», «автономія вищого навчального закладу». Обґрунтовано необхідність забезпечення

відповідного освітнього простору для реалізації принципів автономії та академічної свободи. Запропоновано напрями та алгоритм реалізації стратегії реструктуризації навчального закладу для формування такого освітнього простору.

Ключові слова: автономія, автономія вищого навчального закладу, академічна свобода, освітній простір, освітня діяльність, освітній процес, реструктуризація, організаційна реструктуризація, стратегія реструктуризації, алгоритм реалізації стратегії.

В.Г. Алькема

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой управленческих технологий,
Университет экономики и права «КРОК»*

Н.С. Чаюн

*кандидат педагогических наук, доцент
кафедры управленческих технологий,
Университет экономики и права «КРОК»*

Реструктуризация высшего учебного заведения как инструмент формирования образовательного пространства академической свободы

В статье раскрыта сущность базовых понятий «автономия», «академическая свобода», «автономия вуза». Обоснована необходимость обеспечения соответствующего образовательного пространства для реализации принципов автономии и академической свободы. Предложены направления и алгоритм реализации стратегии реструктуризации учебного заведения для формирования такого образовательного пространства.

Ключевые слова: автономия, автономия высшего учебного заведения, академическая свобода, образовательное пространство, образовательная деятельность, образовательный процесс, реструктуризация, организационная реструктуризация, стратегия реструктуризации, алгоритм реализации стратегии.

V. Alkema

*Doctor of Economic Sciences,
Professor of Management Technologies Department,
“KROK” University*

N. Chayun

*PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor of Management Technologies Department,
«KROK» University*

The Restructuring of Higher Educational Institution as a Tool for Educational Environment of Academic Freedom

The article reveals the essence of the basic concepts of “autonomy”, “academic freedom”, “autonomy of higher educational institution.” The necessity to provide appropriate educational environment for the implementation of the principles of autonomy and academic

freedom is substantiated. Directions and algorithm of implementation of the restructuring strategy of the educational institution for the formation of the educational space are offered.

Keywords: autonomy, autonomy of higher educational institution, academic freedom, educational space, educational activities, educational process, restructuring, organizational restructuring, strategy of restructuring, implementation strategy algorithm.

Постановка проблеми

Нова нормативно-правова база вищої освіти в Україні передбачає надання вищим навчальним закладам широкої автономії. Посилаючись на досвід провідних університетів світу та успішну освітянську європейську практику окремі топ-менеджери від освіти запевняють, що університети вже сьогодні працюють у нових умовах, за яких реалізуються принципи автономії, зокрема академічної свободи [1]. Однак насправді автономія, яку мають західноєвропейські університети, є результатом еволюційних процесів, що відбувалися впродовж усієї історії їхнього розвитку. Без сумніву, автономія та академічна свобода дають значні можливості для університетської спільноти. Проблема полягає в тому, що питання автономії та академічної свободи розглядається відокремлено від інших принципів та підходів, які є важливими в забезпеченні якості та конкурентоспроможності вищої освіти. Тому розв'язання реальної проблеми набуття українськими вищими навчальними закладами автономії пов'язане з вирішенням низки проблем вищої освіти [2]. На практиці автономію пов'язують у першу чергу з вибором галузі знань, спеціальності та спеціалізації підготовки здобувачів, формування навчальним закладом освітньої програми, вибором змісту та методів навчання, змісту варіативної частини стандартів вищої освіти, створення своєї внутрішньої системи управління якістю вищого навчального закладу тощо. Однак такий підхід має достатньо декларативний характер і на практиці не може ефективно реалізуватися через суперечності, пов'язані з протиріччями між новими принципами та завданнями освітньої діяльності з одного боку, та існуючими принципами, функціями та методами життєдіяльності в освітньому просторі – з іншого. Зазначені протиріччя несуть у собі небезпеки втрати мотивації до позитивних змін в освітньому просторі та бажання окремих топ-менеджерів від освіти закріпити нинішню ситуацію. Таким керівникам слід усвідомити, що регіональна та глобальна конкуренція в освітньому просторі не дає шансів на виживання, якщо університет швидко не реагує на виклики сучасності, зміни в суспільстві і не забезпечує вченим свободу творчості. На нашу думку, у нинішній ситуації вищим навчальним закладам потрібно здійснювати реструктуризацію, оскільки це дасть змогу сформуванню освітній простір, усі учасники якого зможуть реалізувати принципи академічної свободи, академічної демократії та академічного лідерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам дослідження різноманітних аспектів реформування вищої освіти присвячено праці вітчизняних учених В. Андрущенка [2], Р. Галгаш [5], Г. Войтенко [4], В. Войтенко [4], М. Згуровського [7], Ю. Зіньковського [8], Г. Козлакової [11], В. Кременя [8], Ю. Крячко [13], О. Панич [18], Л. Теліс [4] Г. Чекаловської [24], В. Яблонського [25]. Дослідженнями можливостей імплементації європейських принципів і механізмів автономії вищих навчальних закладів присвячено праці Г. Розовського [21], М. Степка [22] та інших.

Теоретико-методичні аспекти академічної свободи досліджували А. Крисоватий [12], О. Линовицька [16], В. Мокляк [16], М. Разаг [19] та інші. Питаннями реструктуризації суб'єктів господарювання різних форм власності та

організаційно-правових форм займалися вітчизняні вчені А. Крисоватий [12], О. Линовицька [16], В. Мокляк [16], М. Разг [19] та інші. Концептуальні засади управління реструктуризацією організацій розроблено вченими далекого зарубіжжя Д. Кемпбел [9], Д. Стоунхаус [9], Б. Хьюстон [9] та іншими.

Незважаючи на значні напрацювання в цій сфері, питанням реструктуризації навчального закладу приділено недостатньо уваги. Відсутні приклади вітчизняної успішної практики реструктуризації навчальних закладів. Є поодинокі приклади реструктуризації навчальних закладів країн Східної Європи, наприклад, найбільш детально розкрито досвід Варшавської школи економіки в Польщі [20].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Наявний освітній простір вітчизняних навчальних закладів характеризується лінійно-функціональною організаційною структурою управління, за якої існує чітка ієрархічна підпорядкованість служб і структурних підрозділів. У зазначеній структурі чітко визначено характер підпорядкованості окремих суб'єктів і жорстко закріплено функції за кожним з підрозділів, а в межах підрозділів – окремих виконавців. Крім того, у такій структурі управління чітко встановлено права та відповідальність, визначено механізми і зміст взаємодії між підрозділами та окремими виконавцями. Існуюча структура розрахована на чітко формалізовані функції та завдання, критерії оцінювання їх результативності. З економічної точки зору у вітчизняному освітньому просторі існує глибока нормативна регламентація діяльності з наявністю комплексу нормативів, які безпосередньо не пов'язані з мотивацією учасників до ділової досконалості та високого рівня якості освіти. Не вирішеною раніше частиною загальної проблеми є забезпечення відповідності освітнього простору навчального закладу принципам автономії та академічної свободи для здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників шляхом реалізації механізмів реструктуризації [1; 10-12; 14-15].

Формулювання цілей статті

Мета статті – обґрунтувати необхідність забезпечення відповідності освітнього простору принципам автономії та академічної свободи для здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників шляхом реалізації механізмів реструктуризації навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження

На першому етапі дослідження з'ясували сучасне розуміння сутності базових термінів «автономія» та «академічна свобода». У законі «Про вищу освіту» термін автономія вищого навчального закладу визначено як самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів. Поняття «академічна свобода» відповідно до вище зазначеного закону розуміємо як самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом [6].

Сутність базових понять цього закону, які розглядаються, з'ясувала низка вітчизняних дослідників, серед яких слід виділити роботи В. Мокляка, що здійснив детальний аналіз цих понять, виділив їх складові [17]. Узагальнюючи дослідження науковців, ми дійшли до таких узагальнень і висновків. Сучасне ро-

зуміння понять «автономія навчального закладу» та «академічна свобода» учасниками освітнього середовища сприймаються неоднозначно. Одні розглядають їх як принципи, рамкові умови, властивості, права, обов'язки тощо. Більшість авторів розглядають ці два поняття як взаємопов'язані. Однак характер співвідношення між поняттями «автономія вищого навчального закладу» та «академічні свободи» у науковців відрізняється. В одних дослідженнях автономія включає й академічні свободи, в інших – академічні свободи передбачають автономію. Більшість авторів дотримуємося думки, що автономія є більш широким поняттям, яке включає в себе й академічні свободи. На нашу думку, автономія вищого навчального закладу передбачає: 1) його незалежність у здійсненні навчальної, наукової, інноваційної, творчої та іншої діяльності; 2) самостійність у пошуку джерел, виборі альтернатив залучення навчально-методичних та інших ресурсів, формуванні критеріїв їх оцінки; 3) створення освітнього середовища, в якому реалізуються оптимальні умови для мобільності, саморозвитку, вільного творчого пошуку, викладу та розповсюдження наукової істини; 4) існування академічних свобод (свобода навчання та саморозвитку, свобода викладання і наукових досліджень, проектна та інша суспільна діяльність органів студентського самоврядування); 5) відповідальність вищого навчального закладу за якість наданих освітніх послуг перед стейкхолдерами та суспільством. Сучасне розуміння академічної свободи є дещо звуженим, що власне пояснюється, у першу чергу, її реальною відсутністю в наявному освітньому середовищі. Більшість науковців вважають, що академічні свободи – це право викладачів вищих навчальних закладів проводити навчальну й наукову роботу, керуючись своїм професійним та життєвим досвідом і совістю, без обмежень з боку держави, партії чи церкви, а також право студентів на самоврядування й на вибір навчальних дисциплін. Однак слід зауважити, що формат поняття «академічна свобода» далеко виходить за межі конкретного навчального закладу. Академічна свобода нерозривно пов'язана з низкою свобод, а саме: свободою доступу до інформації, свободою вільного пересування, свободою вибору суб'єктом навчального закладу, місця та ролі в ньому, вільного та прозорого доступу до всіх наявних його ресурсів, право на академічне лідерство, право на альтернативність та унікальність викладання, дослідження, навчання та саморозвитку. Для викладача це не стільки право вільного викладання запланованих предметів, а в першу чергу вільний доступ до здобувачів для поширення актуальної інформації про свій предмет та «завоювання студентської аудиторії» шляхом демонстрації академічної демократії та академічного лідерства. У новому освітньому просторі його академічні права в рамках навчального закладу значно розширюються: це право входити і очолювати проектні групи з формування та провадження освітньої програми підготовки фахівців з перспективних спеціальностей і спеціалізацій, право на взаємодію з суб'єктами середовища трудовикористання майбутнього фахівця, право на вільний вибір методів, форм, методик, технологій та алгоритмів і засобів викладання навчальних курсів. Не слід також забувати, що академічна свобода передбачає відповідальність викладача за результати своєї навчальної, наукової, проектної та іншої діяльності перед здобувачами, освітянською спільнотою та суспільством. Це, на нашу думку, видається реальним лише за умови зміни характеру та властивостей освітнього простору вітчизняних вищих навчальних закладів. А для цього, як було зазначено раніше, потрібна їх реструктуризація.

Другим етапом дослідження став розгляд сутності поняття «реструктуризація вищого навчального закладу» та його адаптація до розуміння терміна «реструктуризація вищого навчального закладу». Термін «реструктуризація» (лат.

«ге» – префікс, який означає зворотну або повторну дію, і «structura» – внутрішня будова чого-небудь, певний взаємозв'язок складових частин цілого) буквально означає «зміну структури чого-небудь» [1, с. 24-33]. Під реструктуризацією організації найчастіше розуміють безперервний процес підвищення її конкурентоспроможності за допомогою використання комплексу ресурсів і заходів щодо адаптації системи управління організації до ринкових умов, що постійно змінюються. Реструктуризація організації повинна мати системний характер і сприяти реалізації комплексу гармонізованих між собою цілей. Поняття реструктуризації стосується таких категорій: «життєздатність», «стійкість», «безпека», «розвиток» та «конкурентоспроможність». Це неперервний процес, під час якого не лише керівництво, а й усі працівники організації та стейкхолдери приходять до усвідомлення необхідності трансформації його внутрішнього середовища. Різні визначення цього процесу наведено в закордонній і вітчизняній літературі [2-5]. Більшість авторів трактують це поняття як перебудову організації, націлену на забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності шляхом залучення та маніпулювання і трансформації ресурсів для досягнення цілей підприємства. Окремі автори розглядають реструктуризацію як засіб забезпечення оптимального розвитку організації в ринкових умовах, що безупинно змінюються, або сукупність заходів, спрямованих на приведення умов функціонування компанії у відповідність до стратегії її розвитку. Науковці диференціюють реструктуризацію на форми, типи і види. Як правило, вона проводиться у два етапи: оперативна і стратегічна реструктуризація. Виходячи з аналізу поглядів на реструктуризацію, ми вважаємо, що реструктуризація вищого навчального закладу – це радикальний спосіб трансформування його внутрішнього освітнього середовища, який сприяє ефективній автономізації та належній реалізації академічних свобод учасників освітнього процесу.

На завершальному етапі дослідження розглядалися основні напрями стратегії реструктуризації вищого навчального закладу в сучасних умовах. Ці базові напрями наведено на рис. 1. Як видно з цього рисунка, стратегії реструктуризації умовно розділено на стратегію зовнішньої та внутрішньої реструктуризації. Стратегія внутрішньої реструктуризації передбачає регламентацію та вдосконалення освітнього та супутніх процесів у відповідності з обраною концепцією діяльності на базі міжнародних стандартів, з наступною модифікацією організаційної структури управління і декомпозицією функцій і завдань між навчальними та іншими підрозділами та запровадженням ефективної внутрішньої системи забезпечення якості, що ґрунтується на достовірній діагностиці й оцінці та мотивації всіх учасників освітнього процесу. Найголовнішими її складовими напрямами є створення умов для розвитку та можливості самореалізації всіх суб'єктів. У межах внутрішньої організаційної реструктуризації вносяться зміни не лише до змісту функцій, а й до значень їх якісних і кількісних параметрів результативності та ефективності.

У межах внутрішньої організаційної реструктуризації навчального закладу слід визначитися з процесами та функціями, які забезпечать гармонійну його адаптацію до середовища функціонування. Зовнішня організаційна реструктуризація передбачає виконання завдань, а саме: реалізація стратегічного внутрішнього, зовнішнього та міжнародного освітньо-наукового партнерства. Процес цього партнерства та його масштабність залежать від багатьох факторів, але розпочинати слід з рівня розвитку партнерських відносин між структурними підрозділами навчального закладу. Планування та прогнозування цього процесу повинно здійснюватися на підставі оцінки стратегічного вибору. Паралельно з

цим процесом здійснюється стратегія адаптації. На наше переконання, саме цілі адаптації повинні бути рушійною силою стратегічних змін.

Перед формуванням моделі та змісту вказаних стратегій слід провести діагностування та аналіз освітнього середовища як певної відкритої системи. Основними етапами такого аналізу є: діагностика проблем, опис системи та визначення підсистем і елементів, аналіз структури, формулювання мети та критеріїв ефективності та її декомпозиція, виявлення потреби в ресурсах і процесах, композиція цілей, прогноз і аналіз майбутніх умов, оцінка цілей і засобів, відбір варіантів досягнення цілей, діагноз наявної системи та побудови комплексної програми розвитку.

Розглянемо підхід з позиції системного аналізу для вирішення зазначеної проблеми. Представимо вирішення задачі у вигляді алгоритму (рис. 2). Першим етапом реалізації реструктуризації є створення робочих груп. Формування цих груп здійснюється за принципом компетентності фахівців і достатності їх практичного досвіду. Після цього кожна група складає робочу програму здійснення аудиту певного напрямку діяльності ВНЗ, визначає його об'єкти та послідовність здійснення. Основним завданням цього етапу є проведення якісного аудиту поточного стану ВНЗ. На наступному етапі необхідно здійснити економічне обґрунтування реструктуризації закладу й обрати систему критеріїв оцінки її ефективності.

Після цього слід обрати методики оцінки та здійснити економічне обґрунтування обраних альтернативних варіантів вирішення проблем, визначитися з розміром ресурсів для реструктуризації, перейти до розроблення регламенту реалізації процесів відповідно до визначеного стандарту. Після тестування процесів

Рис. 1. Напрямки стратегії реструктуризації вищого навчального закладу

Джерело: сформовано авторами

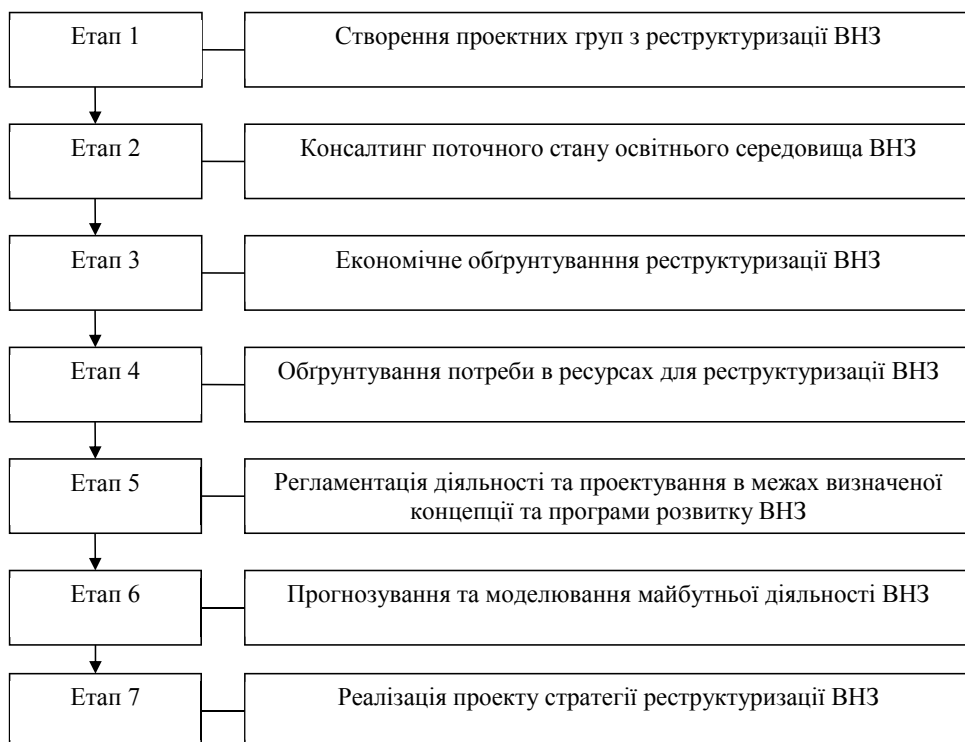

Рис. 2. Етапи реструктуризації вищого навчального закладу

Джерело: авторська розробка

здійснюють їх корегування з урахуванням координації та синхронізації. Наступним етапом є прогнозування та моделювання майбутньої діяльності з урахуванням параметрів наявних зовнішніх і внутрішніх чинників. Завершальним етапом є розроблення стратегії реструктуризації та її реалізація.

Висновки

Таким чином, у роботі запропоновано широке розуміння понять «автономія вищого навчального закладу» та «академічна свобода». На відміну від наявних підходів академічна свобода розглядається через призму комплексу свобод особистості, включаючи свободу вибору шляхів саморозвитку. Виходячи з аналізу загальної ситуації щодо еволюції освітнього середовища вітчизняних вищих навчальних закладів, можна стверджувати про наявність протиріччя між декларованими в законі «Про вищу освіту» принципами, методами й умовами реалізації освітнього процесу та наявними правилами і механізмами його функціонування й розвитку. Для розв'язання цього протиріччя пропонується здійснити реструктуризацію вищих навчальних закладів. Подано авторське розуміння сутності реструктуризації вищого навчального закладу. Встановлено напрями стратегії такої реструктуризації. Визначено етапи алгоритму можливої реалізації стратегії реструктуризації ВНЗ у сучасних умовах.

Література

1. Андрієвська С. В. Поняття та сутність процесу реструктуризації промислових підприємств / С. В. Андрієвська // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2010. – № 39. – С. 24-33.
2. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (спроба прогностичного аналізу) [Текст] / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 11-17.

3. Болонський університет. Велика хартія університетів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.magna-charta.org/home.html>
4. *Войтенко Г. О.* Проблеми і шляхи реформування вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / Г. О. Войтенко, В. П. Войтенко, Л. О. Теліс // Філософські дослідження : зб. наук. пр. – Луганськ, 2011. – № 14. – Режим доступу : <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/1169>
5. *Галгаш Р. А.* Удосконалення організаційно-економічного механізму реструктуризації підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Р. А. Галгаш. – Луганськ, 2005. – 20 с.
6. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради, 2014. – № 37-38 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
7. *Згуровський М. З.* Болонський процес – структурна реформа вищої освіти на європейському просторі [Електронний ресурс] / М. З. Згуровський. – Режим доступу : <http://www.ntukri.kiev.ua/bologna>
8. *Зіньковський Ю. Ф.* Вищий навчальний заклад / Ю. Ф. Зіньковський // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 100-101.
9. *Кэмпбел Д.* Стратегический менеджмент: [учеб.] / Д. Кэмпбел, Д. Стоунхаус, Б. Хьюстон. – М. : ООО «Издательство Проспект», 2003. – 336 с.
10. *Ковалёв А. И.* Управление реструктуризацией предприятия : [монография] / А. И. Ковалёв. – К. : АВРИО, 2006. – 368 с.
11. *Козлакова Г. О.* Університет // Г. О. Козлакова // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 940-941.
12. *Крисоватий А.* Автономія університету : коди поступу / А. Крисоватий // Психологія і суспільство. – 2014. – № 3. – С. 6-10.
13. *Крячко Ю. М.* Українська вища освіта потребує серйозного реформування. Міркування і пропозиції у контексті підготовки нової редакції Закону України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/bologna/vprov/articles/25.html>
14. *Кузьменко Л. М.* Управление реструктуризацией развития промышленных комплексов : [монография] / Л. М. Кузьменко, В. Н. Рашупкина / МЭГИ. – Донецк : Донбасс, 2009. – 188 с.
15. *Леміш К. М.* Основи формування механізму реструктуризації промислових підприємств / К. М. Леміш // Економіка і регіон. – 2010. – № 25-02. – С. 44-56.
16. *Линовицька О.* Академічні свободи та університетська автономія / О. Линовицька // Вища освіта України. – 2011. – № 3. – С. 27-31.
17. *Мокляк В. М.* Студентське самоврядування в історії розвитку вищої школи України (XIX – початок XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Володимир Миколайович Мокляк. – Полтава : 2011. – 254 с.
18. *Панич О.* Акредитація і перспективи університетського розвитку : зауваження до форми вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / О. Панич. – Режим доступу : <http://educationua.org.ua/articles>
19. *Разаг М. Х.* Особенности институциональной автономии государственных университетов Ирана : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Маранди Хади Махди Разаг. – Душанбе, 2012. – 155 с.
20. Реструктуризація навчального закладу в Польщі (на прикладі Варшавської школи економіки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.management.com.ua/ct/ct019.html>
21. *Розовски Г.* Исследовательские университеты : американская исключительность? [Текст] / Г. Розовски // Вопросы образования. – 2014. – № 2. – С. 8-19.
22. *Степко М.* Світові тенденції розвитку систем вищої освіти та проблеми забезпечення якості й ефективності вищої освіти в Україні [Текст] / М. Степко // Вищ. шк. – 2013. – № 7. – С. 13-22.
24. *Чекаловська Г.* Аспекти реформування вищої освіти в Україні [Текст] / Г. Чекаловська // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет – Тернопіль : 2015. – Том 21. – № 2. – С. 220-228.
25. *Яблонський В. А.* Щодо концепції реформування вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / В. А. Яблонський. – Режим доступу : <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Jablonskiy1.htm>. – Назва з екрана.

УДК 336.71

В.А. Андреева
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та менеджменту підприємств,
Університет економіки та права «КРОК»*

Інтеграція підприємств регіону в інноваційний кластер

У статті запропоновано визначення категорії «виробничий кластер», визначено низку переваг кластерного взаємозв'язку, охарактеризовано державно-приватне партнерство в рамках кластеризації економіки.

Ключові слова: кластер, кластерна стратегія, інноваційна модель, соціально-економічний розвиток, конкурентоспроможність регіону, інноваційні кластерні структури.

В.А. Андреева
*кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономики и менеджмента предприятий,
Университет экономики и права «КРОК»*

Интеграция предприятий региона в инновационный кластер

В статье предложено определение категории «производственный кластер», определен ряд преимуществ кластерной взаимосвязи, охарактеризовано государственно-частное партнерство в рамках кластеризации экономики.

Ключевые слова: кластер, кластерная стратегия, инновационная модель, социально-экономическое развитие, конкурентоспособность региона, инновационные кластерные структуры.

V.A. Andriyeva
*PhD in Economics, Associate Professor
of Economics and Enterprises Management Department,
«KROK» University*

The integration of region enterprises into the innovation cluster

In this article the definition of “industrial cluster” was offered, the benefits of cluster relationship were determined, public-private partnership as part of the economy clustering was characterized.

Keywords: cluster, cluster strategy, innovative model, socio-economic development, the competitiveness of the region, innovative cluster structures.

Постановка проблеми

Глобалізація ринків, збільшення рівня конкуренції поступово призвели до зростаючої популярності нової виробничої інноваційної моделі, у рамках якої підприємства прагнуть об'єднатися в кластери.

Кластерний розвиток є характерною ознакою сучасної інноваційної економіки як фактор збільшення національної та регіональної конкурентоспроможності.

Як показує світова практика, кластеризація економіки впливає на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності, а кластерні стратегії економічного розвитку набули широкої популярності в більшості країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Активне формування регіональних інноваційних кластерів, розуміння конкурентних переваг нових виробничих систем відкриває перед регіонами перспективи динамічного економічного розвитку.

Вивченню кластерів, особливо їх ролі в підвищенні ефективності соціально-економічних систем, присвячено роботи В.А. Беспалова [1], Т.Ф. Барєєва [2], О.М. Коченко [9], С.Г. Полякова [3], М. Портера [4], Т.В. Цихан [5], С.А. Філатова [9] та інших. Дослідження зазначених авторів фокусуються здебільшого на вигодах економічного характеру, поза увагою залишається вивчення ролі кластерів для забезпечення збалансованого економічного розвитку. Підвищений інтерес учених-економістів спричинив появу великої кількості розробок, результатом яких стало не тільки значне зростання різного роду соціально-економічних експериментів та інновацій, а й формування десятків тисяч кластерів у світі.

Проблема полягає в дослідженні кластерів як господарських утворень нового типу, які є інструментом забезпечення збалансованого економічного розвитку країн і регіонів.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

За останні десятиріччя зростає інтерес до кластерної моделі соціально-економічного розвитку. Однак дуже часто кластерні дослідження розглядаються як завершальна фаза нової стратегії, хоча насправді це є лише початковим етапом формування кластерної моделі соціально-економічного розвитку. Приступаючи до впровадження кластерної моделі виробництва, не усвідомлюється її глибинний зміст і структура, а також специфіка формування та подальшого розвитку, не враховуються результати кластерного аналізу в регіональній політиці. Адже кластерні ініціативи посилюють конкуренцію на глобальних ринках і є фундаментальною організаційною основою для реалізації ключових принципів становлення національної та регіональної економіки і відповідно розроблення стратегій соціально-економічного розвитку.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз наявних передумов і потенційних можливостей кластеризації економічного середовища як механізму збалансованого економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Кластер – cluster (англ.) – група однакових або подібних елементів, зібраних разом або близько один до одного. Узагальнюючи думки вчених [1; 2; 4; 5], зазначимо, що виробничий кластер є групою економічно пов'язаних фірм, інших юридичних осіб та інститутів, що розміщені територіально компактно та є новою ефективною системою взаємодії, постійного ділового спілкування територіально і економічно споріднених учасників виробничого процесу заради отримання кожним із них сукупного синергетичного комерційного результату.

Найбільш популярними стали кластерні теорії розвитку М. Портера [4]. На сучасному етапі розвитку науково-теоретичних досліджень кластерів експерти виділяють сім основних характеристик, залежно від комбінації яких і буде здій-

снюватися вибір тієї або іншої кластерної стратегії, а саме: географічну, горизонтальну, вертикальну, латеральну, технологічну, фокусну та якісну [5].

1. Географічна – передбачається побудова просторових кластерів економічної активності, починаючи з місцевих, (наприклад, садівництво у Нідерландах) до глобальних (аерокосмічний кластер).

2. Горизонтальна – кілька галузей або секторів можуть входити в більш великий кластер (наприклад, система мегакластерів у економіці Нідерландів).

3. Вертикальна – у кластерах можуть бути присутні суміжні етапи виробничого процесу. При цьому важливо, хто саме з учасників сітки є ініціатором і кінцевим виконавцем інновацій у рамках кластера.

4. Латеральна – у кластер об'єднуються різні сектори, які можуть забезпечити економію за рахунок ефекту, що веде до нових комбінацій (наприклад, мультимедійний кластер).

5. Технологічна – сукупність галузей, що використовують одну й ту ж технологію (наприклад, біотехнологічний кластер).

6. Фокусна – кластер фірм, що концентруються навколо одного центру – підприємства, НДІ або навчального закладу.

7. Якісна – акцент на характері співпраці фірм, на розвитку стабільності, стимулів щодо розвитку інновацій.

Упровадження кластерної концепції виробництва дало змогу великій кількості країн підвищити ефективність функціонування економіки. Однією з ключових проблем освоєння кластерної моделі є визначення і виокремлення з багатьох різновидів кластерних зв'язків конкретної схеми виробничих відносин мережевого утворення, включаючи [6] територіальну близькість, соціальні відмінності, особливості технології, напрями виробничих потоків.

Саме ступінь близькості членів кластера за переліченими показниками визначає міцність і ефективність мотивованого функціонування цієї конкретної кластерної виробничої системи.

Кластеризація надає реальну перевагу над бізнес-структурами, які працюють відокремлено (рис. 1).

Визначимо низку переваг кластерного взаємозв'язку:

1. Посилення міжфірмових потоків ідей та інформації шляхом обміну ідеями між партнерськими фірмами при виконанні спільної роботи, у рамках контрактів із спільними постачальниками.

2. Розширення потоку інформації та створення соціальної основи для зниження вартості трансакцій та інших непрямих витрат учасників кластера.

3. Створення локально сконцентрованих ринків праці.

4. Посилення процесів спеціалізації та розподілу праці між фірмами – широкий масштаб операцій.

5. Зниження вартості одиниці технічної послуги, наданої членом кластера.

6. Субконтрактація за замовленнями, виконання яких ускладнюється через відсутність потужностей.

7. Використання потенціалу всіх контракторів.

8. Збереження кола постійних замовників.

Важливість прямих зв'язків «покупець – постачальник» зростає в разі переходу від вертикальної інтеграції, коли одна ключова компанія виконує всі етапи виробничого процесу, до горизонтальної інтеграції, коли кожна компанія спеціалізується на окремих операціях спільного виробничого процесу та координує свою діяльність із роботою інших фірм-учасниць.

Результатом розширення діяльності кластерів високотехнологічних вироб-

Рис. 1. Приклад кластера в інноваційній економіці

ництв стала значна структурна зміна світового експорту на користь продукції високо- і середньотехнологічних галузей для інноваційно активних країн (Японії, США і більшості країн ЄС).

На базі розрахунку Індекса зростання конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) здійснюється ранжування країн у відповідності з методикою Світового економічного форуму (WEF), розробленої для щорічного «Звіту про глобальну конкурентоспроможність». Конкурентна боротьба на світових ринках визначила глобальних інноваційних інкубаторів – ЄС, США і Канада, Східно-Азійський регіон [7].

До технологічних лідерів потрапляють країни, які нарощують зусилля в галузі нанотехнологій, генної інженерії, біотехнологій, штучних полімерів, нетрадиційної енергетики, переходу від стратегії технологічної імітації до стратегії технологічного донорства.

Згідно з методикою ВЕФ країни-інноватори посідають найвищі ранги в рейтингу конкурентоспроможності 117 країн світу за підсумками ранжування в останнє десятиріччя.

У рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) за 2015 р. Україна втратила 3 позиції та спустилася з 76-го (у 2014 р.) на 79-те місце серед 140 країн світу (між Гватемалою та Таджикистаном). Причому показник конкурентоспроможності України також знизився: на 0,11 – із 4,14 до 4,03.

Індекс конкурентоспроможності визначає здатність економіки зростати у довгостроковій перспективі. Він складається з 114 показників, 2/3 яких – це результати опитування керівників бізнесу, 1/3 – статистична інформація. Опитування бізнесу проводилося в січні-березні 2015 р., більшість статистичних даних – за 2014 рік.

Показник макроекономічного середовища України погіршився, перш за все, через зростання рівня інфляції, що зумовлено низкою об'єктивних факторів і дій, які є необхідними на шляху реформ: значне знецінення національної валюти проти іноземних валют, зокрема, долара США, зумовлене геополітичною невідзначеністю.

За експертними оцінками та оцінками НБУ внесок адміністративного підвищення цін у зростання споживчих цін оцінюється на рівні 19,5%. Україна втратила 44 позиції за показником державного боргу і у 2015 р. посіла 110-те місце серед 140 країн, оскільки відбувалося зростання обсягу державного боргу. Відбулося також погіршення оцінки сальдо державного бюджету (мінус 5 місць, 104-те місце) і кредитного рейтингу країни (мінус 13 місць, 118-те).

Показник рівня розвитку фінансового ринку знизився через погіршення оцінок бізнесом можливості отримання фінансування на внутрішньому фондовому ринку (мінус 10 позицій, 118-те місце) і регулювання фондового ринку (мінус 8 позицій, 135-те місце), а також зниження індексу захисту юридичних прав (мінус 6 позицій, 17-те місце).

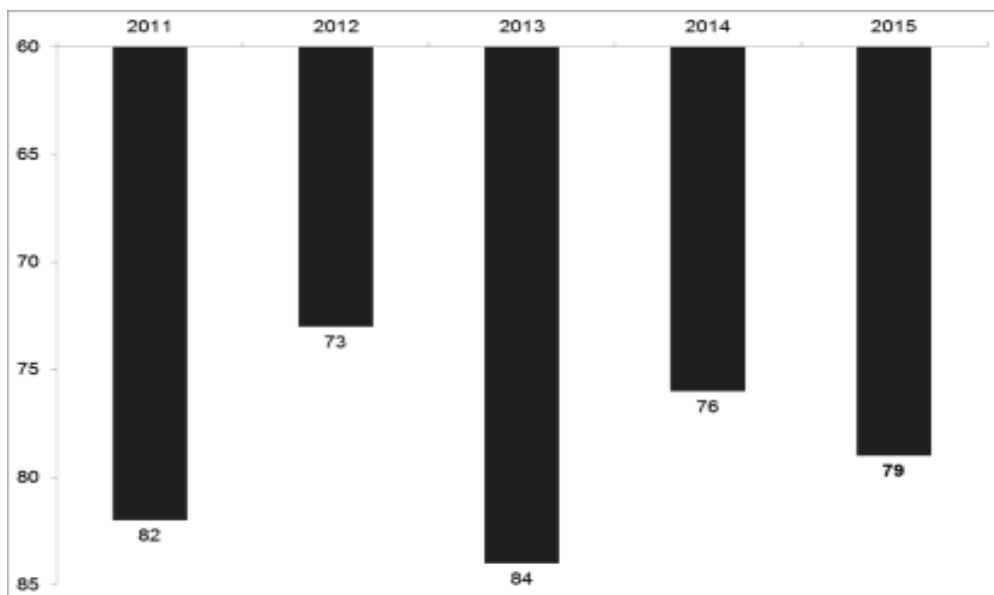

Рис. 2. Позиція України в глобальному рейтингу конкурентоспроможності

Джерело: [7, с. 3]

Погіршення оцінок бізнесом можливості отримання фінансування на внутрішньому фондовому ринку зумовлене як негативними змінами в економічній ситуації, так і зменшенням частки інвесторів, які згодні вийти з найбільш активного активу – коштів і увійти в інструменти капіталу або боргові цінні папери [8]. Опосередковано ці причини призвели й до падіння індексу регулювання фондового ринку.

Падіння індексу захисту юридичних прав зумовлене погіршенням захисту прав кредиторів, зокрема забезпечених. Саме тому вирішення цього питання стало умовою меморандуму з МВФ від 21 липня 2015 року.

Традиційно Україна відстає в рейтингу за складовими якості інституцій (у 2015 р., як і у 2014 р., країна посідає 130-те місце) та ефективності ринку товарів та послуг (106-те місце).

За складовою інституцій найгіршими є оцінки бізнесом марнотратства в бюджетних витратах (134-те місце), захисту інтересів міноритарних акціонерів (134-те) і надійності роботи правоохоронних органів (133-те). Впали оцінки втрат бізнесу від загрози тероризму (мінус 16 місць, 133-те) через об'єктивні причини конфлікту за сході країни.

За результатами 2015 р. Україна має кілька конкурентних переваг за інноваціями. Країна посіла 29-те місце в рейтингу за наявністю наукових та інженерних кадрів, 43-те – за якістю науково-дослідних закладів та 50-те – за кількістю патентів на винаходи. Очевидно, що інновації є потенціалом для зростання економіки. Тому необхідними є зусилля держави і бізнесу: збільшити державні закупівлі високотехнологічної продукції (наразі Україна посідає 98-те місце) і вдосконалити співпрацю університетів і бізнесу в науці та інноваціях (74-те місце).

Для подолання подальшого падіння вимогою на сучасному етапі розвитку України є необхідність активізації дій уряду і регіональних органів влади з метою системного підвищення конкурентоспроможності шляхом стимулювання розвитку нових форм просторової організації виробництва та кооперації між основними функціонерами економіки країни.

Саме об'єднання підприємств і організацій у кластерні системи найкращим чином сприяє зростанню ділової активності, подоланню факторів, що гальмують розвиток економіки України [8]. Кластери виконують роль конструктивних блоків у продуктивній, інноваційній економіці.

За результатами експертної оцінки виробничого та ринкового потенціалу промислових підприємств Київської області, які визначають загальнообласні фінансово-економічні показники, формування кластерних систем у найближчій перспективі можливе в таких сферах діяльності: виробництво вантажопіднімальної техніки; виробництво деревини та виробів із деревини, меблеве виробництво; вторинні енергетичні матеріали; будівництво; інформаційні технології; мода, текстиль, рітейл; книговидавництво; біотехнології, медичні та ветеринарні препарати.

Поступове прискорення процесу кластеризації економіки в пострадянських країнах можливе за допомогою використання досвіду як розвинених країн, так і країн, що розвиваються та запроваджують механізми державно-приватного партнерства (рис. 3), що слід розглядати як перший крок до впровадження в національну економіку системи виробництва на основі кластерів.

Таким чином, ситуативний аналіз вітчизняного економічного середовища свідчить, про відсутність передумов, мотивів і стимулів до кластеризації вітчизняної економіки. Першим кроком у цьому напрямі може бути реалізація механіз-

Рис. 3. ДПП у системі кластеризації економіки

му державно-приватного партнерства. Це дасть змогу забезпечити збільшення обсягів ВВП, посилить експортний потенціал, сприятиме скороченню виробничих витрат. Зазначені ефекти позначаються не лише на розвитку галузей економіки, а й на якісній трансформації всього суспільства. Однак слід визнати, що формування сучасних партнерських відносин між органами місцевої влади і діловими колами, науково-дослідними інституціями, які підтримують виробництво, є складним комплексним процесом. Формуванню партнерських відносин в Україні заважає несприятливий підприємницький клімат, нерозвиненість ринкової інфраструктури та нормативно-правова неврегульованість економічної діяльності тощо. Розвиток кластерних ініціатив в Україні, як підгрунття для позитивних змін, потребує реалізації таких аспектів: розроблення стратегії підвищення конкурентоспроможності країни та регіонів на основі формування та розвитку інноваційних кластерних структур; забезпечення координації діяльності міністерств і відомств у формуванні транскордонних, національних і регіональних інноваційних кластерів, ураховуючи пріоритети національного та європейського розвитку; стимулювання ділової активності щодо формування регіональних промислових кластерів для взаємодії влади з великим, середнім і малим бізнесом; сприяння формуванню міжрегіональних кластерів у межах країни; створення можливості для участі українських кластерних об'єднань у міжнародних кластерних альянсах; забезпечення втілення в країні системи інноваційних освітніх програм для підготовки спеціалістів, які беруть участь у функціонуванні виробничих мережних структур.

Висновки

Основними факторами, які стримують ефективний розвиток кластерних утворень, є: низька якість управління при формуванні кластерної моделі розвитку; відсутність чіткого механізму формування кластерних утворень; низький рівень розвитку територіальних інтегрованих систем; недостатній розвиток малого бізнесу; слабкий рівень розвитку інфраструктури та організаційних умов; низький рівень довіри між основними суб'єктами економічної діяльності; низька якість бізнес-клімату; відсутність культури інформаційної відкритості; недовіра потенційних учасників кластера та формування недобросовісної конкуренції; низька культура виробництва та відсутність досвіду управління на основі аутсорсингу; сприйняття факторних умов як основної детермінанти розвитку кластерів; низький рівень розвитку асоціативних структур, які не справляються із завданнями розроблення та просування пріоритетів та інтересів регіонального розвитку; використання лише інструментарію короткострокового прогнозування.

Література

1. Беспалов В. А. Кластеры помогают пензенским предприятиям развиваться / В. А. Беспалов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.penzainform.ru/news/briefing/2015/12/03/v_bespalov_klasteri_pomogayut_penzenskim_predpriyatiyam_razvivatsya.html
2. Бареев Т. Ф. Понятие и основные черты кластера / Т. Ф. Бареев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ecsn.ru/files/pdf/201208/201208_106.pdf
3. Поляков С. Г. Статистическое обследование малых инновационных предприятий / С. Г. Поляков, В. А. Казьмин, А. Я. Ларчиков // Инновации. – 2011. – № 3 (149). – С. 18-26.
4. Портер М. Конкуренция / М. Портер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vk.com/doc-69092205_285310122?hash=ac66149d8a76e7aa0e&dl=b01f913aa3c0dfa962
5. Цихан Т. В. Кластерная теория экономического развития // Теория и практика управления. – № 5. – 2003. – С. 23-27.
6. Длугопольський О. І. Кластерна модель розвитку промислового виробництва регіону як фактор ефективних структурних реформ (на прикладі Тернопільської області) / О. І. Длугопольський // Економічний Часопис-XXI. – № 2. – 2003. – С. 45-49.
7. Чухай Г. Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2015 / Під ред. Г. Чухай [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-ureytingu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2015>
8. Інструмент європейського сусідства і партнерства – нові можливості для України / За ред. Н. Андрусевич. – Львів, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rac.org.ua/index.php?id=56>
9. Філатов С. А. Розвиток інноваційних кластерів в Україні / С. А. Філатов, О. М. Коченко // Вчені записки університету «КРОК». – 2014. – №. 38. – С. 46-53.

УДК 316.343.653:331.105.22

Л.Б. Боденчук
викладач кафедри економіки,
бухгалтерського обліку та аудиту,
Придунайська філія МАУП

Формування професійних компетенцій керівників різних рівнів управління машинобудівного підприємства як умова підвищення потенціалу його інноваційного розвитку

У статті виділено основні вимоги до формування професійних компетенцій керівників різних рівнів управління машинобудівного підприємства, доведено необхідність формування певної узгодженості ключових компетенцій підприємства (згідно з цілями) і професійних (економіко-управлінських) компетенцій для підвищення потенціалу інноваційного розвитку машинобудівного підприємства.

Ключові слова: професійні компетенції, інноваційний розвиток, потенціал інноваційного розвитку, машинобудівне підприємство.

Л.Б. Боденчук
преподаватель кафедры экономики,
бухгалтерского учета и аудита,
Придунайский филиал МАУП

Формирование профессиональных компетенций руководителей разных уровней управления машиностроительного предприятия как условие повышения потенциала его инновационного развития

В статье выделены основные требования к формированию профессиональных компетенций руководителей разных уровней управления машиностроительного предприятия, доказана необходимость формирования определенной согласованности ключевых компетенций предприятия (согласно целям) и профессиональных (экономико-управленческих) компетенций для повышения потенциала инновационного развития машиностроительного предприятия.

Ключевые слова: профессиональные компетенции, инновационное развитие, потенциал инновационного развития, машиностроительное предприятие.

L. Bodenchuk

*Lecturer of Department of Economics, Accounting and Audit
The Danube Branch of Interregional Academy
of Personnel Management*

Formation of Professional Competences of Managers of Different Administration Levels at Engineering Enterprise as a Condition for Capacity Building of its Innovative Development

The article highlights the main requirements for the formation of professional competences of managers of different administration levels of engineering enterprise, the necessity to form a certain consistency of core competencies of the company (according to objectives) and professional (economic management) competences for capacity building of innovative engineering company is proved.

Keywords: professional competence, innovative development, potential for innovative development, engineering enterprise.

Постановка проблеми

Для підприємств машинобудівної галузі вибір інноваційного напрямку розвитку є цілком логічним, оскільки це високотехнологічне виробництво, яке потребує постійного оновлення для забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності. Діяльність та розвиток машинобудівного підприємства в інноваційній економіці має свою специфіку і відмінності. Інновації перетворюються на найважливіший фактор розвитку та зростання наукоємності промислового виробництва. Нагальною стає потреба в умінні управляти ними, з урахування впливу інноваційного фактора (особливо при формуванні стратегії розвитку підприємства). На підприємстві постійно ведеться пошук нових шляхів і механізмів використання професійних компетенцій керівників різних рівнів управління для підвищення ефективності управління і належного забезпечення стратегії розвитку підприємства.

Умовою інноваційного розвитку підприємства є наявність:

- ринкового потенціалу (можливості ринку сприйняти інновації певного типу і спрямованості, які може розробити та запропонувати на ринку конкретне підприємство);
- інноваційного потенціалу розроблювача інновацій (можливість втілення досягнень науки і техніки в конкретні товари, здатні задовольнити запити споживачів);
- виробничо-збутового потенціалу (економічна можливість і доцільність підприємства-інноватора розробити/придбати, виготовити і просувати інновації на ринку).

Потенціал (можливості) до інноваційного розвитку машинобудівного підприємства – це комплексна категорія, яка включає в себе також трудовий потенціал. Трудовий потенціал підприємства визначається компетентнісним забезпеченням. Особливі вимоги висуваються до рівня професійних компетенцій керівників різних рівнів управління машинобудівного підприємства.

Актуальність проблеми полягає в тому, що успішність стратегічного розвитку машинобудівного підприємства залежить від здатності виступити в якості

інноваційного лідера на ринку, що визначається внутрішніми нематеріальними ресурсами, які важко скопіювати конкурентам, ефективністю використання інтелектуального потенціалу підприємства, використанням унікальних знань, організаційних систем, технологій, формуванням і розвитком ключових компетенцій персоналу підприємства як факторів стійкої конкурентної переваги. Головним ресурсом стратегічного розвитку машинобудівного підприємства в умовах нової економіки стануть не зовнішні статичні, природні чи соціальні фактори, що сприяють розвитку (традиційні для індустріального суспільства), а інтелектуальний капітал, креативний потенціал персоналу, унікальні організаційні знання, інновації на всіх стадіях створення товару та руху його від виробника до споживача. За таких умов саме завдяки професійним компетенціям персоналу підприємство раніше за інших здатне розпізнати і використати нові сприятливі можливості, що виникають в умовах високої невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

«Компетентність» як поняття, компетентнісний підхід давно використовується в сучасній теорії та практиці менеджменту, існує безліч поглядів на підходи до формування моделей компетентності та до їх застосування на практиці.

Питанням менеджменту інноваційного розвитку підприємств присвячено роботи М. Денисенко [1], Л. Михайлова [1], І. Грищенко [1], А. Гречан [1] та інших науковців.

Аналіз наукових публікацій стосовно потенціалу інноваційного розвитку, стратегічного управління машинобудівними підприємствами показує, що багато дослідників приділяють увагу ресурсному забезпеченню потенціалу (О. Кузьмін [2], С. Ілляшенко [3], П. Перерва [4] та інші).

Питанням професійного навчання як необхідного елементу розвитку персоналу, його потенціалу присвятили праці вчені в Україні та за кордоном, а саме: А. Колот [5], М. Армстронг [6], Ю. Богачков [7], П. Ухань [7] та інші.

Водночас, теоретичні та методологічні засади впровадження компетентнісного підходу як умови підвищення потенціалу інноваційного розвитку машинобудівного підприємства висвітлено не достатньо.

Аналіз наукових робіт зазначених авторів свідчить про відсутність єдиного підходу до зазначеної проблематики. Крім того, науковцями не приділено достатньої уваги аналізу основних засад і етапів формування професійних компетенцій керівників різних рівнів управління машинобудівного підприємства як умови підвищення потенціалу його інноваційного розвитку.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У період розвитку високих технологій у машинобудівній галузі від керівників різних рівнів управління машинобудівного підприємства вимагається не тільки володіння практичними навичками виконання виробничих, проектно-конструкторських, науково-дослідних завдань, а й організаційно-управлінська і економічна діяльність, спрямована на виготовлення конкурентоспроможної продукції машинобудування на основі застосування сучасних методів проектування. Тільки при якісній економіко-управлінській підготовці інженерів машинобудування, які будуть мати достатній рівень і відповідний склад компетенцій у галузі економіки та управління, можна ефективно керувати сучасними машинобудівними підприємствами.

Виробничий процес і процес управління містять фінансово-економічну складову. Лише економічно грамотні розрахунки проектної, виробничої діяльності стануть запорукою інноваційного розвитку підприємства. Саме економіко-

управлінська підготовка кадрів для підприємств машинобудування буде основним фактором формування універсальної компетенції, так необхідної майбутнім управлінцям.

Випускник ВНЗ машинобудування, згідно зі стандартами EUR-ACE Framework Standards for Accreditation of Engineering Programmes і IEA Graduate Attributes and Professional Competencies, повинен уміти ефективно діяти індивідуально і в команді, мати навички лідерства. Він повинен бути готовий до управління міждисциплінарними проектами, володіти принципами менеджменту, здійснювати ефективну комунікацію в суспільстві і професійному середовищі [8].

Однак, за відгуками роботодавців (з опитування керівників ТОВ «Полігон», ТДВ «Первомайськдизельмаш»), рівень підготовленості випускників машинобудівних спеціальностей не завжди відповідає виробничим завданням, пов'язаним із проведенням виробничих і техніко-економічних розрахунків, з аналізом і оцінкою виробничих і невиробничих витрат і обробкою економіко-управлінських даних, з ефективною організацією роботи колективу, чітким плануванням виконаної роботи.

Процес формування й удосконалення професійних компетенцій (економіко-управлінських) повинен спиратися на системний підхід, в основі якого лежить принцип неперервної освіти і постійного самонавчання, практико-орієнтований підхід, що розвивається в усьому світі.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження основних аспектів формування професійних компетенцій керівників різних рівнів управління машинобудівного підприємства як умова підвищення потенціалу його інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Дослідження поняття «компетентність» дало змогу визначити структуру професійної компетентності, виділити технологічний і надпрофесійний рівні. Термін «компетентність» (від лат. *compeirence*) – поняття, що висвітлює аспекти поведінки людини, пов'язані з виконанням роботи, визначає основну характеристику особистості, яка досягла або здатна досягти високих результатів у діяльності [6]. За результатами контент-аналізу нами визначено, що компетентність як комплексне поняття включає систему компетенцій особистості, а також її здатність реалізувати на практиці ті компетенції, які безпосередньо приведуть до успішних показників діяльності. Компетентність можна визначити як набір властивостей і характеристик працівника, які дають йому змогу досягти успіху в конкретній ситуації або при виконанні певної роботи. Отже, компетентність – це здатність вирішувати реальні завдання, доведена готовність до діяльності.

Із позицій системного підходу професійна компетенція розуміється як певна система, що інтегрує знання, уміння, навички, професійно значущі якості особистості, яка забезпечує виконання особистих професійних зобов'язань [9].

У вітчизняних дослідженнях проблеми професійної компетентності розглядаються переважно як система знань, умінь і способів виконання діяльності.

Узагалі, професійна компетентність – це сума накопиченого досвіду і отриманих знань, що дають змогу людині швидко вирішувати поставлені завдання в професійній сфері. При підготовці фахівця в рамках цього підходу, крім технологічного характеру компетентності, виділяється низка інших компонентів компетентності, які мають непрофесійний або надпрофесійний характер [10]. До надпрофесійних компонентів, у першу чергу, відносять якості особистості, що сприяють самостійності в ухваленні рішення, творчому підходу до справи;

гнучкість мислення, комунікабельність, здатність до співпраці, прагнення до навчання [11].

Включення в професійну компетентність, поряд із технологічними, непрофесійними її компонентів, дає змогу визначати компетентність як базову якість особистості, що забезпечує ресурс стійкості в нестабільних професійних ситуаціях і сприяє якнайкращому виконанню професійних обов'язків.

Виділяють три види компетентностей: когнітивні, афективні та вольові, які мають властивості незалежності, взаємозалежності і взаємозамінності та розглядаються, як інтегральна властивість особистості. Стверджують, що компетентність проявляється і розвивається тільки в умовах, коли людина займається цікавою для нею діяльністю, тобто виділяється такий компонент, як «мотивовані здібності» [12].

Змістовне наповнення професійної компетенції зумовлюється багатьма зовнішніми чинниками: рівнем розвитку технології, науки, техніки, економіки, освіти; процесами, що відбуваються в суспільстві; суспільним замовленням, яке відображає загальний рівень суспільно-економічного розвитку, людської цивілізації загалом. Ефективність формування професійної компетенції майбутнього фахівця залежить також від внутрішніх чинників сформованості: від рівня таких особистісних якостей, як мотивація досягнення успіху, рівня самооцінки особистості, самовдосконалення, вміння ставити цілі, наполегливості, самостійності.

Успішний керівник повинен мати високу компетентність, тобто йому слід знати не тільки професійну сферу (продаж, виробництво, зборку, технологію і т.п.), а й володіти знаннями та вміннями (навичками) у сфері управління і роботи з людьми. Тільки в такому разі він зможе досягти високих результатів роботи.

Стів Уїддет [13] і Сара Холліфорд [13] зазначають, що в умовах ринкової економіки відбувається зміщення профілю необхідних якостей керівника на різних рівнях управління. Професійній компетентності, безумовно, відводиться важлива роль, однак поряд із нею такого ж значення набувають методична й соціальна компетентності.

На нашу думку, найважливішими видами компетентності є: стратегічна, соціальна, функціональна, управлінська, професійна.

Як зазначає Л. Малімон [14], компетентнісний підхід передбачає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми на створення умов для набуття людиною комплексу компетенцій, які відображають її потенціал, здатність до активних форм взаємодії із зовнішнім оточенням.

Ключовою відмінністю компетентнісного підходу від розповсюджених механізмів накопичування знань, умінь, навичок є орієнтація на формування у людини, яка навчається, здатності практично діяти. Ідеться про «підпорядкування знання вмінню й практичній потребі» [15].

Сучасні умови господарювання призводять до ускладнення внутрішньофірмових відносин та вимагають від керівників прийняття оригінальних, творчих рішень, гнучкості. Сучасні менеджери повинні мати поглиблені знання в різних сферах, і ці знання повинні постійно поповнюватися та актуалізуватися.

Опис компетенції дає чітке розуміння необхідних стандартів виконання завдань, яких повинні дотримуватися працівники підприємства у своїй діяльності згідно з поставленими цілями.

Для належного управління машинобудівним підприємством менеджер повинен володіти комплексом спеціальних професійних компетенцій згідно з документом IEA Graduate Attributes and Professional Competences [8]: інженерні зна-

ння; проблемний аналіз; проектування і розроблення інженерних рішень; навички проведення комплексних інженерних досліджень; використання сучасного інструментарію для ведення комплексної інженерної діяльності в умовах ресурсних обмежень; інтеграція інженерної практики в суспільство; етичні принципи професійної діяльності; ефективна особистісна і командна професійна діяльність; використання лідерських якостей; ефективна комунікація на різних рівнях комплексної професійної діяльності; проектний менеджмент та ефективне управління фінансами; навчання і освіта протягом усього життя; постійне вдосконалення якісного складу професійних компетенцій.

Вчений В. Лізунков [16] визначає такі основні критерії професійних (економіко-управлінських) компетенцій керівників різних рівнів управління машинобудівного підприємства:

- організаційно-управлінські здатності;
- техніко-економічні вміння;
- проектні вміння;
- підприємницькі знання і вміння.

Дослідники Г. Хемел [17] і К. Прахалад [17] визначають ключові компетенції як навички й уміння, що дають змогу компанії надавати споживачам фундаментальні вигоди. У своїй концепції вчені стверджують, що для успіху стратегічного планування, метою якого є поступове поліпшення, необхідним є попереднє створення стратегічної архітектури (crafting strategic architecture). На думку дослідників, необхідно виділяти таку ознаку ключових компетенцій, як цінність для споживача. Ключова (професійна) компетенція повинна здійснювати найбільший внесок у цінність, що сприймається споживачем, підвищувати значимість продукту в такому сприйнятті. При цьому споживачем сприймаються лише самі переваги, зручності, вигоди, а не технологічні й організаційні аспекти, що їх створюють.

Умовою підвищення потенціалу інноваційного розвитку машинобудівного підприємства є формування певної узгодженості ключових компетенцій підприємства (згідно з цілями) і професійних компетенцій керівників різних рівнів управління.

На рисунку наведено основні поняття, що пов'язують професійні компетенції керівників різних рівнів управління машинобудівного підприємства (економіко-управлінських) із ключовими компетенціями підприємства (компетенціями стратегічного управління та інноваційного розвитку машинобудівного підприємства).

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що в умовах інноваційного розвитку визначальну роль відіграють компетенції та знання як управлінського персоналу, так і персоналу підприємства в цілому. Керівники різних рівнів управління машинобудівного підприємства зі своїми спеціалізованими знаннями, навичками, здатностями та унікальним досвідом стають головним ресурсом ефективної діяльності. Професійні компетенції (економіко-управлінські, інженерні, технологічні тощо) можуть перебувати в різних формах знань (експліцитній чи імпліцитній), бути формалізованими або неформалізованими, що слід урахувати, здійснюючи процеси управління виробництвом, персоналом, збутом тощо.

Діяльність з управління знаннями повинна бути безперервною та включати комплекс заходів, спрямованих на виявлення, формалізацію, накопичення, ефективне використання та збагачення знань підприємства із застосуванням високих інформаційних технологій з метою створення інновацій і підвищення рівня конкурентоспроможності машинобудівного підприємства.

Рис. Піраміда взаємоузгодження професійних компетенцій керівників різних рівнів управління машинобудівного підприємства з ключовими компетенціями підприємства

Джерело: авторська розробка

Висновки

Результати проведеного дослідження дають змогу сформулювати такі висновки:

1. Система управління формуванням професійних компетенцій керівників різних рівнів управління машинобудівного підприємства, відповідно до виділених цілей, недостатньо розвинена. Сучасна концепція ключових компетенцій, на жаль, не посіла на підприємствах пріоритетне місце.

2. Потребує спеціальної підготовки персонал машинобудівних підприємств щодо економіко-управлінських компетенцій керівників різних рівнів управління.

3. Необхідною умовою підвищення потенціалу інноваційного розвитку машинобудівного підприємства є формування певної узгодженості ключових компетенцій підприємства (згідно з цілями) і професійних компетенцій керівників різних рівнів управління.

Виділені напрями формування професійних компетенцій керівників різних рівнів управління машинобудівного підприємства можуть бути покладені в основу формування комплексного економіко-організаційного механізму управління як умова підвищення потенціалу його інноваційного розвитку, що й буде предметом подальших розробок.

Література

1. Інвестиційно-інноваційна діяльність : теорія, практика, досвід : [монографія] / [М. П. Денисенко, Л. І. Михайлова, І. М. Грищенко, А. П. Гречан та ін.]; за заг. ред. д.е.н., проф., акад. М. П. Денисенка, д.е.н., проф. Л. І. Михайлової. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 1050 с.

2. Інвестиційна та інноваційна діяльність : [монографія] / О. Є. Кузьмін, С. В. Князь, Н. В. Тувакова, А. Я. Кузнецова ; за наук. ред. проф., д-ра екон. наук О. Є. Кузьміна. – Львів : ЛБІ НБУ, 2003. – 233 с.

3. *Ілляшенко С. М.* Управління інноваційним розвитком [Текст] : навчальний посібник / С. М. Ілляшенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 324 с.
4. Організація та управління інноваційною діяльністю [Текст] : підручник / за ред. проф. П. Г. Перерви, проф. С. А. Меховича, проф. М. І. Погорелова. – Харків : НТУ «ХП», 2008. – 1025 с.
5. *Колот А. М.* Мотивація персоналу : підруч. / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2002. – 337 с.
6. *Армстронг М.* Практика управління людськими ресурсами : Пер. с англ. – 8-е изд. / М. Армстронг / Под ред. С. К. Мордовина. – СПб. : Питер, 2004. – 832 с.
7. *Богачков Ю. М.* Виявлення і порівняння кваліфікацій на основі профілю компетенцій / Ю. М. Богачков, П. С. Ухань // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2013. – Том 37. – № 5. – С.10-18.
8. Washington Accord. URL [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.washingtonaccord.org>
9. *Карпов А. В.* Психология менеджмента : Учебное пособие. – М. : Гардарики, 2000. – 584 с.
10. *Кредісов А. І.* Менеджмент для керівників [Текст] / А. І. Кредісов, Є. Г. Панченко, В. А. Кредісов. – К. : Т-во «Знання», КОО, 1999. – 556 с.
11. Развитие профессиональной компетенции [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.mercuri.net/content/competence-development>
12. *Бояцис Р.* Компетентный менеджер. Модель эффективной работы / Р. Бояцис; пер. с англ. – М. : НИРО, 2008. – 352 с.
13. *Уиддет С.* Руководство по компетенциям : пер. с англ. / Стив Уиддет и Сара Холлифорд. – М. : Изд-во ГИППО, 2008. – 228 с.
14. *Малімон Л. Я.* Компетентнісний підхід у підвищенні кваліфікації кадрів органів державного управління / Л. Я. Малімон // Психологічні перспективи. – 2010. – Випуск 16. – С. 176-186.
15. *Первутинский В. Г.* Современные подходы к развитию профессиональной компетентности студентов : монография / В. Г. Первутинский. – СПб., 2002.
16. *Лизунков В. Г.* Разработка модели формирования экономико-управленческих компетенций бакалавров машиностроения / М.Г. Минин, В. Г. Лизунков // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 6. Режим доступу : <http://www.science-education.ru/12016524>
17. *Prahalad C. K., Hamel G.* The Core Competence of the Corporation / С. К. Prahalad, G. Hamel // Harvard Business Review. – 1990. – May-June. – P. 43-59.

УДК 378.091.113

І.В. Ліганенко
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аналізу та аудиту,
Одеський національний політехнічний університет

Професійні компетенції керівників структурних підрозділів для забезпечення інноваційної спрямованості стратегії розвитку вищого навчального закладу

У статті виділено основні вимоги до системи вищої освіти, доведено необхідність формування інноваційної спрямованості стратегічного розвитку вищого навчального закладу. Визначено роль і місце професійних компетенцій у забезпеченні інноваційного процесу вищого навчального закладу, ефекти, що виникають у результаті інноваційного розвитку.

Ключові слова: професійні компетенції, інноваційний процес, інноваційно-спрямована стратегія розвитку вищого навчального закладу.

*И.В. Лиганенко
кандидат экономических наук,
доцент кафедры учета, анализа и аудита,
Одесский национальный политехнический университет*

Профессиональные компетенции руководителей структурных подразделений для обеспечения инновационной направленности стратегии развития высшего учебного заведения

В статье выделены основные требования к системе высшего образования, доказана необходимость формирования инновационной направленности стратегического развития высшего учебного заведения. Определены роль и место профессиональных компетенций в обеспечении инновационного процесса высшего учебного заведения, эффекты, возникающие в результате инновационного развития.

Ключевые слова: профессиональные компетенции, инновационный процесс, инновационная направленность стратегии развития высшего учебного заведения.

*I.V. Lihanenko
Ph.D., Associate Professor of Accounting,
Analysis and Audit Department
Odessa National Polytechnic University*

Professional competence of departments' managers to provide innovative direction of the development strategy of higher educational institution

The article highlights the main requirements for the higher education system, the necessity of forming of innovative strategic orientation of higher education. The role and place of professional competence in providing the innovative process of the university, effects resulting from innovation.

Keywords: professional competence, innovation process, innovation-focused strategy of higher educational institution.

Постановка проблеми

На сьогодні основним змістом діяльності ВНЗ, у контексті завдань модернізації вищої освіти, повинно стати формування інноваційного освітньо-виховного середовища, що передбачає: удосконалення організації та методичного забезпечення навчального процесу; оптимізацію кадрового потенціалу; комплексне вдосконалення професійної майстерності викладачів через опанування інноваційними і дослідно-експериментальними видами діяльності [1].

Однак, на думку дослідників [2; 3; 4], освітня національна інноваційна система України перебуває на початкових стадіях формування. Так, окремі компоненти системи потребують суттєвого корегування (дидактичні принципи, системні

інноваційні освітні технології) та опрацювання (освітні кластери, інноваційні освітні центри, автономія університетів).

Для розроблення і реалізації подібних інноваційних моделей необхідні розроблення та запровадження відповідної стратегії розвитку ВНЗ.

В умовах ринкової конкуренції в основі вузівської ефективності лежать компоненти менеджерської майстерності: навички побудови взаємодії; здатність до підтримання відносин; професійна компетентність, відображена в управлінській, економічній, науковій, педагогічній, правовій компетентності. З одного боку, актуальною є вузівська кадрова логістика, з іншого – вибудовується конкретна система взаємодії між співробітниками різних рівнів і професійних позицій: викладачів, керівників навчально-наукових підрозділів, навчальних адміністраторів, співробітників служб супроводу навчального процесу і маркетингового просування та багатьох інших груп співробітників, спільна робота яких і створює основний ефект іміджу і статусу ВНЗ. Така позиція в цілому не викликає сумнівів, однак модель компетенцій керівників навчально-наукових підрозділів не може вважатися усталеною на рівні робочого інструменту, скоріше це – цільова модель, що потребує змістовного уточнення та структурної визначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Основні аспекти компетентнісного підходу в підвищенні ефективності управління персоналом організації висвітлено в наукових працях закордонних учених: М. Армстронга, Р. Боятциса, В. Вертера, Д. Дубоїса, С. Уїлдета, С. Холліфорда, А. Хуторського. Серед вітчизняних науковців цією проблематикою займаються вчені Н. Ничкало, Л. Паращенко, В. Свистун та інші. Дослідженням різних аспектів розвитку вищої школи, зокрема на інноваційній основі, приділяли увагу у своїх працях зарубіжні та вітчизняні вчені: Х. Боуен, Т. Шульц, Р. Солоу, В. Антошкіна, К. Корсак, О. Левченко та інші. Однак теоретичні та методологічні засади впровадження компетентнісного підходу для забезпечення інноваційної спрямованості стратегії розвитку ВНЗ висвітлено недостатньо.

Аналіз наукових робіт зазначених авторів свідчить про відсутність єдиного підходу до зазначеної проблематики. Крім того, науковцями не приділено достатньої уваги аналізу передумов формування моделі управлінських компетенцій для забезпечення інноваційної спрямованості стратегії розвитку ВНЗ.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Високий рівень конкуренції в системі вищої освіти, підвищення вимог до якості надання освітніх послуг, необхідність пошуку нових засобів підвищення ефективності керівників змушує вести пошук внутрішніх ресурсів і резервів, звернути особливу увагу на проблему вимог і відповідності компетенції нинішніх керівників структурних підрозділів ВНЗ. Постановка питання щодо розроблення та забезпечення реалізації інноваційної спрямованості стратегії розвитку ВНЗ радикально трансформувала б усю економіку, вплинувши на роль і місце Міністерства освіти і науки, функції Кабінету Міністрів України, сприяла б встановленню нової моделі відносин ВНЗ з корпоративним сектором, міжнародними організаціями тощо. В основі забезпечення інноваційної спрямованості стратегії розвитку ВНЗ лежить нова модель управлінських компетенцій, яка повинна відповідати викликам сьогодення.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження основних аспектів професійних компетенцій керівників структурних підрозділів для забезпечення інноваційної спрямованості стратегії розвитку ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження

Питання компетентнісного підходу в системі кадрового менеджменту може бути розглянуте на перетині таких напрямів досліджень:

- оцінка управлінської ефективності організації в цілому;
- склад, структура, особливості формування й управління компетенціями працівників наукових і наукоємних спеціальностей;
- особливості управлінської системи ВНЗ як особливої форми організаційної інституціональності.

Є кілька десятків визначень терміна «компетенція». Для цього напряму дослідження пропонуємо називати компетенцією будь-яку вимірювану характеристику людини, яка дає їй змогу бути ефективною в певному виді діяльності, а набір необхідних компетенцій формують професійну компетентність.

Із цього визначення зрозуміло, що такими характеристиками є не тільки управлінські знання, уміння і навички. Компетентність виражає значення традиційної тріади «знання – уміння – навички», інтегруючи їх у єдиний комплекс [5; 6].

Ключовими компетенціями, що визначають ефективність людини як керівника структурного підрозділу ВНЗ, виступають не професійні, а особистісні характеристики, пов'язані з його мотивацією, переконаннями і психофізіологічними особливостями.

Дослідження американських фахівців у галузі менеджменту показали, що найкращі менеджери, незалежно від специфіки діяльності і рівня управління, мають практично єдиний профіль компетенцій. Тобто вони володіють одними і тими ж характеристиками, які, по суті, і є причиною та основою їхньої успішності. На першому місці вказано здатність впливати на людей. Кращі менеджери мають здібності впливати на оточуючих з метою підвищення ефективності їхньої діяльності та функціонування організації в цілому. Основною характеристикою цього впливу є така якість, як директивність керівника, тобто його наполегливість у досягненні поставлених цілей і завдань, навіть у суперечливих умовах оточуючих.

Крім того, важливою характеристикою керівника структурного підрозділу ВНЗ є його націленість на результат (досягнення конкретної цілі). При цьому акцент робиться не лише на цілі, а й на сам процес досягнення. Ця характеристика тісно пов'язана з прагненням до підвищення як своєї особистої ефективності, так і ефективності підлеглих. Ця компетенція передбачає високу мотивацію до якісного виконання роботи впродовж усього «контур управління», що складається з визначення цілей і завдань, планування та організації діяльності, а також контролю над цією діяльністю з подальшим аналізом її результатів. Таким чином, ця компетенція, як і попередня, тісно пов'язана з наступною компетенцією – командна робота і співпраця.

Командна робота і співпраця передбачає ефективне делегування повноважень, включення інших людей у процес досягнення поставлених цілей і організацію роботи працівників підрозділу таким чином, щоб поєднання цих зусиль мало результатом ефект синергії. Крім суто адміністративних навичок, керівник повинен володіти здатністю підвищувати командний дух і моральний стан підлеглих, ефективно запобігати і вирішувати можливі конфлікти.

Вищевказані професійні компетенції тісно пов'язані між собою і максимально проявляються, коли органічно поєднуються в одній людині. Це й називають кластером компетенцій, який формує, як говорилося вище, компетентність керівника.

У кластер управлінських компетенцій, крім трьох названих, входять також такі компетенції: упевненість у собі/ініціатива і концептуально-аналітичне мис-

лення. У кращих керівників така компетенція проявляється в упевненості у своїх здібностях і судженнях та в отриманні задоволення від важких завдань.

З огляду на сказане, можна стверджувати, що на рівень професійної діяльності керівника ВНЗ впливають, по-перше, його особистісні якості; по-друге, його теоретична та практична обізнаність у професійній галузі; по-третє, спроможність постійного професійного зростання, підвищення рівня професійної компетентності [7; 8].

На сьогодні важливою складовою загального управління є процес формування організаційного знання, який пов'язується з концепцією ключових компетенцій. Процес формування моделі компетенцій організації можна представити у вигляді схеми (рис. 1):

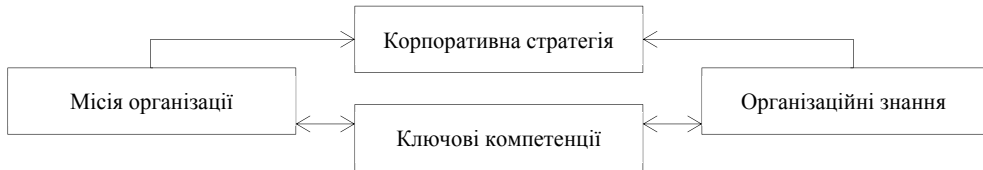

Рис. 1. Схема формування ключових компетенцій організації

Джерело: розроблено автором на основі [14]

Як видно з рисунка, формування профілю ключових компетенцій є одним із завдань стратегічного планування та управління ВНЗ. Зміст ключових компетенцій випливає зі стратегії розвитку, яку обирає ВНЗ.

Структура вищої освіти України побудована відповідно до структури освіти розвинених країн світу, яка визначена ЮНЕСКО, ООН та іншими міжнародними організаціями. В Україні діє понад 1 тис. ВНЗ різних рівнів акредитації, у яких навчаються понад 2 млн студентів за 73 напрямками підготовки та 570 спеціальностями [9].

Мережа вищих навчальних закладів в Україні III-IV рівнів акредитації налічує 313 установ, у тому числі 220 державної форми власності. Серед них функціонує 98 університетів, 46 академій, 62 інститути. Статус національного мають 37 університетів та академій. Мережа забезпечує навчання 249 студентів на 10 тис. населення. В університетах, академіях, інститутах навчається 1285 тис. студентів, серед них здобувають вищу професійну освіту 1086 тис. осіб віком від 17 до 24 років включно, що становить 90% загальної чисельності студентів [9].

Оцінка результатів інноваційної діяльності та утримання стратегій низки ВНЗ України [9] показала, що не в усіх ВНЗ стратегія розвитку інноваційно спрямована. Як встановлено, понад 65% ВНЗ країни державної форми власності швидше орієнтуються на підприємницький тип стратегії, ніж на інноваційний [13]. А наукові дослідження приватних ВНЗ різного рівня акредитації сконцентровані на фундаментальному блоці проблем. Виконання досліджень на замовлення промислових підприємств інноваційного характеру для них вкрай рідкісні. Причин такої ситуації кілька:

- група причин бюрократичного характеру, обумовлених механізмом роботи українських ВНЗ;
- фінансова, матеріально-технічна або технологічна неготовність ВНЗ до інноваційного розвитку;
- недостатній рівень підготовленості кадрів та несформованість моделі ключових компетенцій керівників структурних підрозділів для забезпечення інноваційної спрямованості стратегії розвитку ВНЗ.

У силу особливості статусу ВНЗ, інноваційно спрямована стратегія ВНЗ по-

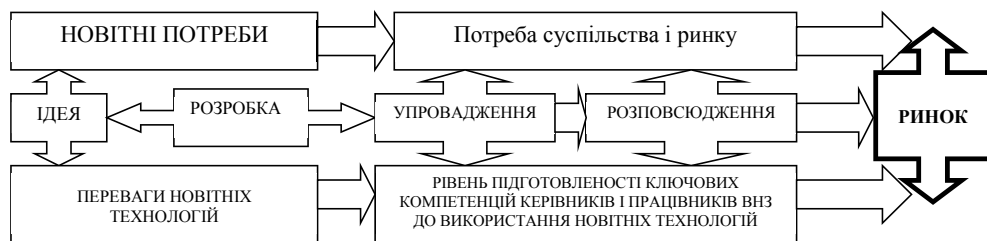

Рис. 2. Інноваційний процес як основа інноваційно спрямованої стратегії ВНЗ

Джерело: розроблено автором на основі [10; 14]

винна спиратися на узгодження технологічних можливостей з потребами ринку освітніх послуг (рис. 2).

Інноваційну спрямованість стратегії розвитку і фактичної діяльності ВНЗ визначають три типи інновацій: продуктові, організаційні та технологічні (рис. 3).

Інноваційна спрямованість стратегії розвитку ВНЗ припускає наявність у неї таких елементів інноваційної системи:

- відповідна система цілей;
- інфраструктура, створена для їх досягнення;
- методи стимулювання та підтримки впровадження інновацій.

Вони можуть бути відображені в стратегії як самостійний інформаційний блок і конкретизовані в блоці заходів із забезпечення якості освітніх послуг [11; 14] плану стратегічного розвитку.

Тому інноваційну спрямованість розвитку доцільно оцінювати, охоплюючи підходи:

1. Кваліфікаційний:

- підготовка та підвищення кваліфікації викладацького складу, залучення висококваліфікованих фахівців;
- ускладнення кваліфікації роботи.

2. Компетентнісний:

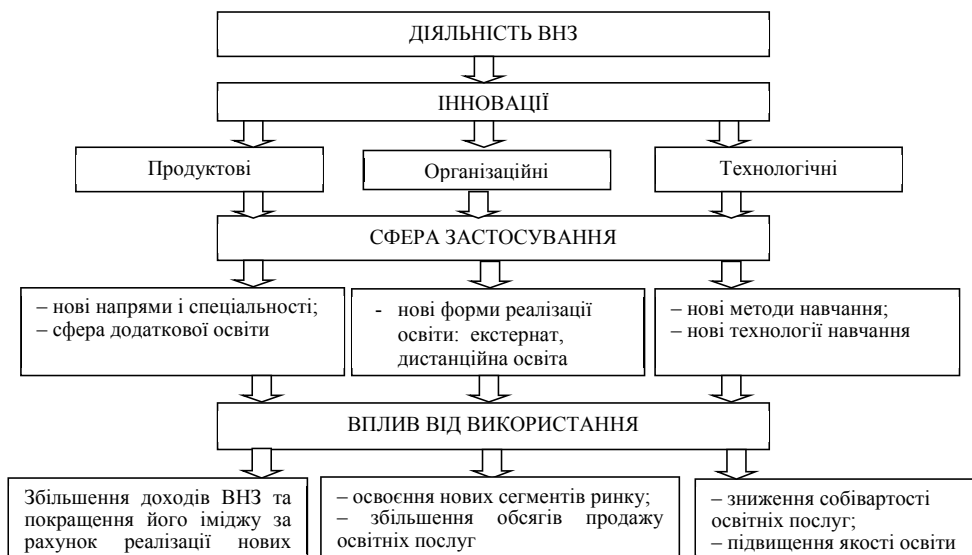

Рис. 3. Структура освітніх інновацій

Джерело: розроблено автором на основі [11; 12; 13]

- розроблення, упровадження та методичне забезпечення нових освітніх технологій;
- інтеграція інформаційних технологій у навчальний процес;
- стимулювання інноваційної діяльності професорсько-викладацького складу.

Індикатором інноваційної спрямованості розвитку ВНЗ є створення ними нових ринків і пропозиція продуктів, аналогів яким немає. Стратегії таких ВНЗ мають особливу логіку, яку можна побачити в кожному з п'яти аспектів стратегії (табл.).

Таблиця

Основні аспекти стратегії ВНЗ-інноваторів

Аспекти стратегії	Звичайна логіка	Логіка інноваторів
Ставлення до освітньої та наукової сфери	Умови не можна змінити	Умови можна і потрібно змінити
Стратегічний фокус	Створювати конкурентні переваги. Мета – перемогти в конкурентній боротьбі	Конкуренція – не головне. Треба запропонувати принципово новий продукт (або послугу), щоб лідувати на ринку
Споживачі	Підвищена привабливість за рахунок більш подрібненої сегментації та індивідуалізації пропозиції	Охопити всіх споживачів і свідомо відмовитися від деяких із них. Сфокусуватися на тому загальному, що цінує більшість споживачів
Активи та можливості	Нарощувати наявні активи і можливості	Не обмежувати свій розвиток наявними активами і можливостями. Мислити потрібно так, немов починаєш розвиток з нуля
Продукти і послуги	Асортимент продуктів і послуг визначається установленими межами сфери. Мета – збільшити цінність продукту	Пропонувати споживачам цілісне рішення, навіть якщо заради цього необхідно вийти за межі своєї ніші на ринку освітніх послуг чи диверсифікувати діяльність в іншій сфері

Джерело: [10, 11]

Розроблення і, тим більше, послідовна реалізація стратегії для вітчизняних ВНЗ є надзвичайно складними. Основні причини – відсутність чітких правил гри у системі вищої професійної освіти і свободи маневру в багатьох із них.

Крім того, більшість об'єктів тільки набирає необхідний для ринкових умов управлінський досвід. Відповідно, виникає гіпотеза про те, що вітчизняні ВНЗ, як правило, не стільки діють у рамках ретельно розробленої стратегії, що враховує особливості внутрішнього і зовнішнього середовища, та мають уявлення про свою місію, скільки демонструють певну стратегічну поведінку. Тобто ВНЗ розвиваються з не до кінця усвідомленими цілями, сформованими на частковому аналізі внутрішньої та зовнішньої інформації, часто використовуючи чужі управлінські рішення без належної адаптації до своїх особливостей і маючи певні диспропорції між різними напрямками діяльності.

Тобто визначення «стратегічний розвиток» стосується ВНЗ, коли організація демонструє послідовну лінію розвитку. Виходячи з цього, основними характеристиками, на підставі значень яких можна оцінити напрям розвитку системи ВНЗ, є такі:

- якість навчання (інтенсивність використання ВНЗ різних способів удосконалення своєї навчальної діяльності);

- фінансовий стан закладу (фінансові ресурси ВНЗ, що складаються із зовнішніх джерел та результатів власної профільної діяльності);
- масштаби непрофільної діяльності;
- зміна масштабів діяльності (швидкість екстенсивного розвитку ВНЗ).

Починаючи розроблення моделі компетенцій для ВНЗ, слід визначитися, яких категорій співробітників вона повинна стосуватися. Дуже складно оцінити рівень результативності керівників і спеціалістів, однак результати саме їхньої праці залежать від ступеня розвитку та прояву певних видів компетенцій. Отже, у першу чергу, для них повинна бути побудована модель компетенцій з урахуванням інноваційної спрямованості стратегії розвитку ВНЗ.

Висновки

Дослідженнями встановлено, що основним змістом діяльності ВНЗ, у контексті завдань модернізації вищої освіти, повинно стати формування інноваційного освітньо-виховного середовища. Тому важливим є розроблення та запровадження відповідної стратегії розвитку ВНЗ, яка має інноваційну спрямованість. Зміст ключових компетенцій впливає зі стратегії розвитку, яку обирає ВНЗ. У силу особливості статусу ВНЗ, інноваційно спрямована стратегія ВНЗ повинна спиратися на узгодження технологічних можливостей з потребами ринку освітніх послуг.

Одним із завдань стратегічного планування та управління ВНЗ стає формування моделі ключових компетенцій з урахуванням інноваційної спрямованості стратегії розвитку ВНЗ.

На нашу думку, доцільним буде використання моделі компетенцій, яка у своєму складі містить загальні для всіх робітників вимоги (корпоративні компетенції) та специфічні компетенції – для конкретних видів діяльності (професійні компетенції керівника та фахівця). Обов'язковим є включення до моделі поведінкових компетенцій.

Перелік компетенцій може бути змінений з урахуванням індивідуальних особливостей ВНЗ і скоригований відповідно до цілей його розвитку.

Література

1. Резник С. Д. Новые приоритеты деятельности и моделирование качеств руководящих кадров высших учебных заведений [Текст] / С. Д. Резник, О. А. Сазыкина // Университет, управление: практика и анализ. – 2008. – № 6. – С. 57-61.
2. Лузан П. Г. Основи науково-педагогічних досліджень : навчальний посібник / П. Г. Лузан, І. В. Сопівник, С. В. Виговська // 4-е вид. доповнене. – К. : НАКККіМ, 2012. – 368 с.
3. Селевко Г. Компетентности и их классификации / Г. Селевко. – [Електронний ресурс]: URL:http://matem.uspu.ru/i/inst/math/subjects/M04OPDMAT_MAT2007D02.pdf
4. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності : теорія та практика : монографія / Т. М. Сорочан. – Луганськ : Знання, 2005. – 384 с.
5. Хоружа Л. Л. Компетентнісний підхід в освіті : ретроспективний погляд на розвиток ідеї / Л. Л. Хоружа // Педагогічна освіта : теорія і практика. Психологія. Педагогіка : Збірник наукових праць. – К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2007. – С. 178-183.
6. Дибкова Л. М. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. М. Дибкова ; АПН України ; Інститут вищої освіти. – К., 2006. – 227 с.
7. Головань М. С. Зміст та структура професійної компетентності декана факультету вищого навчального закладу III-IV рівня акредитації / М. С. Головань // Гуманітарний вісник ДВНЗ ПХДПУ. – К. : Гнозис, 2013 – С. 66-74.
8. Равен Дж. Компетентность в современном обществе : выявление, развитие и реализация // Дж. Равен / Пер. с англ. – М. : Когито-центр, 2002. – С. 39.
9. Загальні відомості про вищу освіту в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/education/higher/higher>

10. *Соболев В. С.* Концепция, модель и критерии эффективности внутривузовской системы управления качеством высшего профессионального образования / В. С. Соболев, С. А. Степанов // Университетское управление : практика и анализ. – 2004. – № 2 (31). – С. 102-110.

11. *Бабкин В. Ф.* Основные этапы технологии разработки стратегии развития вуза / В. Ф. Бабкин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/educ/2001/02/babkin.pdf>

12. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу / За ред. В. Г. Кременя. – Київ, Тернопіль, 2004. – 147 с.

13. *Рисин Е.* Расширение форм сотрудничества ВУЗов и бизнеса как основа развития инновационного потенциала : зарубежный опыт для России / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // <http://www.it-expo.org/ru/2009-04-29-11-17-26/3-2009-04-29-11-16-21/7-2009-04-29-12-09-58>

Зміст

Вступне слово.....	3
--------------------	---

Розділ I Економічна теорія

<i>Алімпієв С.В., Павлюченко Я.К.</i> Державне регулювання рекламної технології продакт-плейсмент на українському ринку.....	4
<i>Бобров С.А.</i> Аналіз можливостей і необхідності проведення заходів з націоналізації як одного зі шляхів виходу української промисловості з кризи... 11	11
<i>Бондаренко С.А.</i> Інноваційна система Одеської області та її роль у розвитку виноробних підприємств регіону	20
<i>Гарін Б.Б., Гофман М.О.</i> Заробітна плата як складова частина сукупного попиту на внутрішньому ринку України	30
<i>Грушко О.В.</i> Оцінювання політичної ренти з використанням рейтингів міжнародних організацій	38
<i>Курляк М.Д., Кучер Р.-Д.А.</i> Оцінка стану національної продовольчої безпеки України в контексті євроінтеграційних процесів.....	44
<i>Нікішин Є.В.</i> Оцінка економічних збитків здоров'ю населення Київського регіону, зумовлених недостатнім і нераціональним харчуванням	51
<i>Снігир Л.П.</i> Виділення класифікаційних ознак функціональних складових економічної безпеки вищої освіти	60
<i>Штундер І.О.</i> Пріоритети формування ефективної зайнятості в Україні	67

Розділ II Фінанси

<i>Ромашко О.М., Шаповалова А.П.</i> Особливості оподаткування роздрібного продажу підакцизних товарів.....	75
---	----

Розділ III Міжнародна економіка

<i>Січевлюк Л.В., Гофман М.О.</i> Особливості сучасного глобального економічного розвитку.....	82
--	----

Розділ IV Економіка підприємства

<i>Алькема В.Г., Іванова І.Є.</i> Структурно-функціональний аналіз логістичних систем комерційних посередницьких підприємств.....	91
<i>Братиця Є.Г.</i> Стан та тенденції розвитку інноваційної політики держави як чинник економічної безпеки суб'єктів господарювання	100
<i>Максимчук Л.В.</i> Інструменти державної підтримки інноваційної діяльності агропромислових підприємств України в контексті економічної безпеки суб'єктів господарювання	105
<i>Наумова О.О.</i> Управління грошовими потоками підприємства	113
<i>Пазєєва Г.М.</i> Сутність та значення діагностики економічної безпеки в діяльності підприємств	119

Розділ V Менеджмент і маркетинг

<i>Алькема В.Г., Дем'янів С.Б.</i> Теоретичні аспекти формування механізму управління інноваційною діяльністю підприємств з виробництва будівельних матеріалів... 130	130
---	-----

<i>Алькема В.Г., Чаюн Н.С.</i> Реструктуризація вищого навчального закладу як інструмент формування освітнього простору академічної свободи.....	137
<i>Андреєва В.А.</i> Інтеграція підприємств регіону в інноваційний кластер.....	146
<i>Боденчук Л.Б.</i> Формування професійних компетенцій керівників різних рівнів управління машинобудівного підприємства як умова підвищення потенціалу його інноваційного розвитку.....	154
<i>Ліганенко І.В.</i> Професійні компетенції керівників структурних підрозділів для забезпечення інноваційної спрямованості стратегії розвитку вищого навчального закладу	161

Содержание

Вступительное слово	3
---------------------------	---

Раздел I Экономическая теория

<i>Алимпиев Е.В., Павлюченко Я.К.</i> Государственное регулирование рекламной технологии продакт-плейсмент на украинском рынке	4
<i>Бобров Е.А.</i> Анализ возможностей и необходимости проведения мероприятий по национализации как одного из путей выхода украинской промышленности из кризиса	11
<i>Бондаренко С.А.</i> Инновационная система Одесской области и ее роль в развитии винодельческих предприятий региона	20
<i>Гарин Б.Б., Гофман М.А.</i> Заработная плата как составная часть совокупного спроса на внутреннем рынке Украины	30
<i>Грушко А.В.</i> Оценка политической ренты с использованием рейтингов международных организаций	38
<i>Курляк М.Д., Кучер Р.-Д.А.</i> Оценка состояния национальной продовольственной безопасности Украины в контексте евроинтеграционных процессов	44
<i>Никишин Е.В.</i> Оценка экономического ущерба здоровью населения Киевского региона недостаточным и нерациональным питанием	51
<i>Снигир Л.П.</i> Выделение классификационных признаков функциональных составляющих экономической безопасности высшего образования	60
<i>Штундер И.А.</i> Приоритеты формирования эффективной занятости в Украине	67

Раздел II Финансы

<i>Ромашко О.Н., Шаповалова А.П.</i> Особенности налогообложения розничной продажи подакцизных товаров	75
--	----

Раздел III Международная экономика

<i>Сичевлюк Л.В., Гофман М.А.</i> Особенности современного глобального экономического развития	82
--	----

Раздел IV Экономика предприятия

<i>Алькема В.Г., Иванова И.Е.</i> Структурно-функциональный анализ логистических систем коммерческих посреднических предприятий	91
<i>Братица Е.Г.</i> Состояние и тенденции развития инновационной политики государства как фактор экономической безопасности субъектов ведения хозяйства	100
<i>Максимчук Л.В.</i> Инструменты государственной поддержки инновационной деятельности агропромышленных предприятий Украины в контексте экономической безопасности субъектов хозяйствования	105
<i>Наумова Е.А.</i> Управление денежными потоками предприятия	113
<i>Пазеева А.М.</i> Сущность и значение диагностики экономической безопасности в деятельности предприятий	119

Раздел V Менеджмент и маркетинг

<i>Алькема В.Г., Демьянив С.Б.</i> Теоретические аспекты формирования механизма управления инновационной деятельностью предприятий по производству строительных материалов	130
--	-----

<i>Алькема В.Г., Чаюн Н.С.</i> Реструктуризация высшего учебного заведения как инструмент формирования образовательного пространства академической свободы	137
<i>Андреева В.А.</i> Интеграция предприятий региона в инновационный кластер	146
<i>Боденчук Л.Б.</i> Формирование профессиональных компетенций руководителей разных уровней управления машиностроительного предприятия как условие повышения потенциала его инновационного развития	154
<i>Лиганенко И.В.</i> Профессиональные компетенции руководителей структурных подразделений для обеспечения инновационной направленности стратегии развития высшего учебного заведения	161

Content

Introduction.....	3
Chapter 1 Economic Theory	
<i>Alimpiyev Y., Pavlyuchenko Y.</i> State Regulation of Advertising Technology of Product Placement on the Ukrainian Market.....	4
<i>Bobrov Y.</i> Analysis of Opportunities and Needs for Measures in Nationalization as one of ways of Withdrawal of Ukrainian Industry out of Crisis.....	11
<i>Bondarenko S.A.</i> The innovative system of Odessa region and its role in the development of wineries in the region.....	20
<i>Harin B.B., Hofmann M.O.</i> Salary as a component of aggregate demand in the domestic market of Ukraine.....	30
<i>Hrushko O.V.</i> Evaluation of political rent using the ratings of international organizations.....	38
<i>Kurlyak M.D., Kucher R.-D.A.</i> Assessment of national food security of Ukraine in the context of European integration processes.....	44
<i>Nikishyn Y.V.</i> Assessment of the economic damage to the health of the population of Kyiv region because of malnutrition and irrational nutrition.....	51
<i>Snihyr L.P.</i> Defining of classification features of functional constituents of economic security of higher education.....	60
<i>Shtunder I.O.</i> Priorities for the formation of effective employment in Ukraine.....	67
Chapter II Finance	
<i>Romashko O.M., Shapovalova A.P.</i> Features of taxation of retail trade of excisable goods.....	75
Chapter III International Economics	
<i>Sichevliuk L., Hofmann M.</i> Features of Modern Global Economic Development.....	82
Chapter IV Enterprise Economics	
<i>Alkema V., Ivanova I.</i> Structural and Functional Analysis of the Logistic Systems of Commercial Intermediary Companies.....	91
<i>Bratytsia Y.H.</i> The state and tendencies of development of state innovative policy as a factor of economic security of economic entities.....	100
<i>Maxymchuk L.</i> Instruments of State Support of Innovative Activity of Agroindustrial Enterprises of Ukraine in the context of Economic Security of Subjects of Household Management.....	105
<i>Naumova O.O.</i> The enterprise's cash flow management.....	113
<i>Pazieieva A.</i> Essence and Significance of Diagnostics of Economic Security in Enterprises Activity.....	119
Chapter V Management and Marketing	
<i>Alkema V., Demianiv S.</i> Theoretical Aspects of Innovation Management Mechanism for Enterprises of Building Materials Industry.....	130

Alkema V., Chayun N. The Restructuring of Higher Educational Institution
as a Tool for Educational Environment of Academic Freedom 137

Andriyeva V.A. The integration of region enterprises into the innovation cluster..... 146

Bodenchuk L. Formation of Professional Competences of Managers
of Different Administration Levels at Engineering Enterprise as a Condition
for Capacity Building of its Innovative Development 154

Lihanenko I.V. Professional competence of departments' managers
to provide innovative direction of the development strategy
of higher educational institution..... 161

Збірник наукових праць

Вчені записки Університету «КРОК»

Міжнародне фахове видання

Випуск сорок другий

Відповідальний секретар *Г.М. Пазєєва*
Літературне редагування *Г.О. Яворська*
Комп'ютерна верстка *В.І. Гришаков*

Підписано до друку 22.08.2016 р. Формат 60х84/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 20,46. Обл.-вид. арк. 12,2. Наклад 500 прим.
Зам. 100

Університет економіки та права «КРОК»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 613 від 25.09.2001 р.

Надруковано департаментом поліграфії
Університет економіки та права «КРОК»
місто Київ, вулиця Лагерна, 30-32
тел.: (044) 455-69-80
e-mail: polygrafia.krok@gmail.com